

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2017

6

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

*Povilas
RAMANAUSKAS
Ekspozicija
Pripažintas
geriausiu mugės
ArtVilnius'17
jaunuuju
menininku*

ArtVilnius'17

*Vidmanto
Ilčiuko
nuotraukos*

Kultūros ir meno
žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 2 62 38 61
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Romana RAČKAITYTĖ-ČEPAITIENĖ
(kompiuterinė) 2 61 05 38
Asta DEKSNYTĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (eurozine)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS (JAV)
Giedrius SUBAČIUS (JAV)
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vygantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: info@kulturosbarai.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra Eurozine the netmagazine
partneris. www.eurozine.com

KULTŪROS BARAI

Problemų ir idėjų

Ramūnas TRIMAKAS. Nuskandintas Albionas / 2

Vytautas VYŠNIAUSKAS. Postmodernizmas baigėsi – laikas įveikti imunitetą kritikai / 11

Nuomonės apie nuomones

Virgilijus ČEPAITIS. Ne istoriko pasvarstymai apie istoriją (2) / 14

Kūryba ir kūrėjai

Eglė KIRILAUSKAITĖ. Eilėraščiai / 16

Stasys EIDRIGEVIČIUS. Venecijos meno bienalės džiunglės / 18

Redas DIRŽYS. Protesto užuomazgos? *Apie dvi parodas regione* / 22

Virginijus KINČINAITIS. Chromofobija kaip kūrybos principas / 30

Kuriantis žmogus visą laiką yra apimtas nežinomybės. *Su kompozitore Raminta ŠERKŠNYTE kalbasi Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ* / 33

Herkus KUNČIUS. Muziejus ir demonai. *Didžiojo valdovo karūnos vagystė* / 37

Simonas NORBUTAS. Nekaltos tapybos ilgesys. *Kunigundos Dineikaitės paroda „Nostalgia for Picture“ Pamėnkalnio galerijoje* / 47

Jūratė STAUSKAITĖ. Diapazonas. *Elvyros Kriaučiūnaitės ir Dalios Juodakytės parodos galerijoje „Kairė–dešinė“* / 49

Teatras nėra gyvenimas. *Su aktore Inesa PALIULYTE kalbasi Elvina BAUŽAITĖ* / 52

Kęstutis ŠAPOKA. Pasąmonės retorika? *Marijos Mendelės-Leliugienės tapybos paroda „Genesis“ galerijoje „Arka“* / 56

Paveldas ir paminklai

Algimantas GRAŽULIS. Šimtmečiui artėjant / 59

Laikai ir žmonės

Astrida PETRAITYTĖ. Didžiojo prancūzo-lietuvių jubiliejui: mano Oskaras Milašius / 64

Praeities dabartis

Virgilijus ČEPAITIS. Karas. *Aukščiausioji Taryba nuo 1990-06-30 iki 1991-01-13* / 69

Vytautas JOKUBAUSKAS. Antroji Lietuvos valstybės okupacija / 79

Iš kultūros istorijos

Jūratė TRILUPAITIENĖ. Liuteroniškos giesmės keliai. *Reformacijai 500* / 86

Apie knygas

Viktoras LIUTKUS. Algio Skačkausko vaizdų „teritorijos“ / 90

Visai neuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Ožiaragių ložė / 93

Viršelio 1 p.: Algis SKAČKAUSKAS. Gaisras slėnyje. 2001

4 p.: Raimonda SEREIKAITĖ. „#selfie“. Geriausia ArtVilnius'17 instaliacija

Vidmanto Ilčiuko nuotraukos

NUSKANDINTAS ALBIONAS

Esė „Anglija, tavoji Anglija“ George’as Orwellas pradėjo dramatiškais žodžiais: *„Šiuo metu, kai rašau, man virš galvos skraidantys civilizuoti žmonės stengiasi mane nužudyti. Man, kaip asmeniui, jie nejaučia jokie priešiško. Viso labo atlieka savo pareigą. Neabejoju, kad dauguma iš jų yra geraširdžiai, įstatymams paklustantys vyrai, kurie privačiame savo gyvenime niekada net nesusapnuotų ką nors žudantys.“*¹ Tekstas rašytas, kai „oro mūšis dėl Anglijos“ (vok. *die Luftschlacht um England*)² įžengė į baigiamąją fazę ir po truputį vėso. Britai nepalūžo per vieną iš tamsiausių imperijai valandų, atsilaukė prieš agresorių, nors jau anuomet nestigo kairiojo internacionalo veikėjų, kaltinančių Didžiąją Britaniją, neva ji sukėlė „imperialistinį karą“, reikalaujančių kuo greičiau sudaryti taikos sutartį su Trečiuoju Reichu. Tiesa, net ir patys uoliausi kairiųjų ideologijų klapčiukai, atstovaujantys margam tiek marksistinių, tiek ne marksistinių (prijaučiančių pirmiausia fašistams ir nacionalsocialistams) sektų konglomeratui, tada nesigriebė genialių savo paprastumu postulatų. Pavyzdžiui, neįrodinėjo, kad „nacizmas – tai meilės ideologija“, neragino, kad karui mobilizuotus *Fallschirmjäger* desantininkus britai kuo širdingiau priimtų, apgyvendintų, užtikrintų jiems socialines išmokas iš Didžiosios Britanijos mokesčių mokėtojų kišenės. Todėl po to, kai *New English Weekly* 1940 m. kovo 21 d. Orwellas paskelbė kritišką atsiliepimą apie Adolfo Hitlerio „*Mein Kampf*“ vertimą į anglų kal-

bą, net pareiškė, kad šios knygos autorių pasitaikius progai nedvejodamas nužudytų, hitleriniai sektantai nebandė su juo susidoroti, o Skotland Jardo policija neuždėjo rašytojui antrankių ir neįkišo į cypę, pateikusi kaltinimus dėl „neapykantos kalbos“ (angl. *hate speech*) ir „grasinimų nužudyti progresyvių veikėjų“. Anuomet Albionas dar laikėsi iškilęs aukščiau ne tik Atlanto vandens lygio, nes buvo dar nepraradęs sveiko proto, nepaisant „progresyvių veikėjų“ pastangų jį sudrumsti. Orwellas apie tai irgi ne vieną sykį rašė, beje, susidurdamas su problemomis, kur galėtų tokius tekstus paskelbti.

Esė „Anglija, tavoji Anglija“ autorius aiškino, ir kuo išsiskiria jo gimtoji šalis: *„Būtina pripažinti, kad skirtumai tarp tautų pagrįsti tam tikrais pasaulėžiūros skirtumais. Iki šiol manyta, kad būtų padoriau apsimesti, esą visos žmogiškos būtybės yra labai panašios, tačiau iš esmės bet kuris, sugebantis žvelgti savo akimis, mato, kaip smarkiai žmonių elgsenos vidurkis skiriasi įvairiose valstybėse. Dalykai, nutinkantys vienoje šalyje, niekaip negalėtų įvykti kitoje. Pavyzdžiui, neįmanoma, kad Hitlerio „Ilgųjų peilių naktis“ įvyktų Anglijoje. Pasak vakariečių, anglai smarkiai išsiskiria iš kitų. Netiesiogiai tą pagrindžia ir faktas, kad beveik visiems užsieniečiams nepatinka mūsų nacionalinis gyvenimo būdas. Nedaug europiečių ištveria gyvenimą Anglijoje, net amerikiečiai dažniau jaučiasi esantys namie, būdami kontinentinėje Europoje. Iš bet kurios užsienio šalies grįžę į An-*

gliją, nedelsiant pajuntate kvėpuojantys kitokiu oru. Net per pirmąsias keletą minučių dešimtys smulkių dalykų, veikiančių kartu, sustiprina šį pojūtį. Alus yra kartesnis, monetos sunkesnės, žolė žalesnė, reklamų rėksmingesnės. Minia didžiuliosiose miestuose su romiais, ištįsusiais veidais, sugedusiais dantimis ir švelniomis manieromis skiriasi nuo europietiškos minios. Anglijos milžiniškumas tiesiog praryja jus, kurį laiką net neįstengiate suvokti, kad visa nacija turi bendrą atpažįtamą būdą.“³

Orwello aprašytosios Anglijos nebėra – ji liovėsi egzistavusi.

Kaip teigia Melanie Phillips, žlugo pati Britanijos idėja, giliai įsišaknijusi istorinėje tapatybėje. Šimtus metų kurtas, puoselėtas ir gintas britų išskirtinumas visų pirma buvo grindžiamas tuo, kad į britų salas per pastarąjį tūkstantmetį niekam nepavyko įsiveržti. Paskutiniai užkariautojai buvo normanai. Pridursiu, kad agresyvių mėginimų būta ne vieno, pavyzdžiui, Ispanijos armados žygis ar Napoleono puoselėti planai, bet nė vienam agresoriui, tarp jų Hitleriui, nepavyko to padaryti. Pasak Phillips, ištisą tūkstantmetį Britanija nebuvo ir imigrantų visuomenė. Pasitaikydavo trumpalaikių imigracijos epizodų, pavyzdžiui, hugenotams bėgant iš Prancūzijos XVIII a., žydams gelbstintis iš nacistinės Vokietijos, Rytų europiečiams ieškant geresnio gyvenimo XX a. Tačiau tie imigrantų srautai buvo nereikšmingi, o patys atvykėliai stengėsi taikiai įsilieti į visuomenę, palaipsniui organiškai prie jos prisitapdami.

Po Antrojo pasaulinio karo visų pirma kairiųjų vyriausybių įgyvendinta politika kviesi ir masiškai priimti imigrantus, aprūpinant juos visomis socialinės rūpybos teikiamomis gėrybėmis, peržengė Britanijos galimybes ir turimus išteklius: „Didžiulio imigrantų skaičiaus ir multikultūriškumo doktrinos derinys homogenišką Britanijos visuomenę pavertė tokia, kuri nebeatpažįsta veidrodyje savo pačios veido.“⁴

Priežastys, autorės manymu, yra gilios, jas nulėmė sudėtinga veikiančių galių ir aplinkybių konsteliacija. Viena iš tokių – neomarksistinės ideologijos įsigalėjimas, vadovaujantis postulatu, esą Vakarų visuomenę

būtina „pakeisti“ (paprastiau tariant, sugriauti iš vidaus, sunaikinti). Tarp kitko, to siekia ne vien britų elitas. Užsibrėžtas tikslas įgyvendinamas, užgrobian Vakarų kultūros citadeles, visų pirma universitetus, mokyklas, žiniasklaidą, valstybės tarnybą. Tuo būdu siekiama pakirsti ir suardyti senąsias vertybes. Kai ruoliškosios britų inteligentijos atstovai pasirūpino, kad moralė ir kultūra būtų apverstos aukštyn kojom. Tarp daugelio iliustracijų Phillips pateikia ir pavyzdį, kaip iš britų švietimo sistemos, garsėjusios sektina individų mokymo kritiškai mąstyti patirtimi, buvo išguitas sveikas protas.⁵

Orwellas esė „Anglija, tavoji Anglija“ rašė: „*Tiems intelektualams, kurie tikisi išvysti ją [Angliją] rusifikuotą ar germanizuotą, teks nusivilti. Romumas, veidmainystė, lengvapėdiškumas, nuolankumas įstatymams ir neapykanta uniformoms išliks drauge su pudingais ir ūkanotu dangumi. Nebent nutiktų kokia nors išimtinai didelė nelaimė, tokia kaip ilgalaikis pavergimas, užsienio priešams naikinant nacionalinę kultūrą.*“⁶ Tačiau net ir tuo atveju, pasak autoriaus, Anglija išliks Anglija, kuri, tarytum amžinasis keleivis, iš praeities žingsniuojantis į ateitį ir turintis galią neatpažįstamai keistis, vis dėlto išlieka savimi.

Didysis vizionierius nenumatė tik vieno, kad prasisdės gimtosios šalies islamizacija, pripažįstanti vien absoliutų pavergimą ir sunaikinimą.

Mortiferiai

Mirtį nešančių kultų adeptai nenumato galimybės nei diskusijai, nei deryboms. Laikinas silpnumas pasirinktos aukos atžvilgiu, netikrumas, ar pavyks išsisukti nenubaustam, verčia apsimesti, imituoti „lygiavertį“ pokalbį, tačiau tik iki tos akimirkos, kai nusprendžiama, kad atėjo laikas suduoti mirtiną smūgį. Jei įvykiai klostosi ne taip greitai, kaip to pageidaujama, ar ne visai ta kryptimi, kurios link veržiamasi, tada laikinai atsitraukiama iki kitos tinkamos akimirkos, kaupiant jėgas naujam smūgiui.

Uoliai griunamo Vakarų pasaulio griuvėsiuose vis dar bandoma rasti nors šokių tokių sąlyčio taškus,

bandant sustabdyti ne tik pačios civilizacijos žlugimą, bet ir kultūros, pačios visuomenės sistemingą devoliuciją. Paulas Nielsenas knygoje „Kaip su kairiaisiais polemizuoti apie islamą“, prisodrintoje istorinių faktų, primena elementarias tiesas apie islamo doktriną, musulmonų mentalitetą, kruopščiai analizuoja politiškai korektiškų kairiųjų kolektyvinę psichologiją. Pasak autoriaus, Vakaruose žmonėms įskiepyta baimė, kad jie bus apšaukti rasistais, islamofobais, fanatikais (angl. *bigots*), todėl įsigalėjusi tokia griežta autocenzūra, o diskusijų viešumoje apskritai vengiama. Politinio korektiškumo indoktrinuoti vakariečiai nebežino elementarių artimesnės ar tolimesnės savo praeities faktų. Politinis korektiškumas, kurį Nielsenas vadina religija, ištrynė ir pakeitė ištisų šalių, net regionų istoriją, ji falsifikuojama, apie ją meluojama. Autorius primena, kad civilizacija yra sutartis, paktas tarp mirusiųjų, gyvųjų ir gimsiančiųjų. Pernelyg daug vakariečių tiesiog užmiršo pareigą palaikyti savo civilizacijos gyvastį, ginti kultūrinį jos paveldą, kad užtikrintų savo vaikams ir vaikaičiams saugų, orų gyvenimą.⁷

Tai, kas dar visai neseniai ankstesnėms kartoms atrodė savaime suprantamas dalykas, šiandien tėra praeities reliktas, kurį leftistai baigia išsprogdinti. Mikalojaus Daukšos „Postilės“ prakalboje į malonųjį skaitytoją 1599 m. parašytus žodžius aptiksimė skirtingų epochų, įvairių autorių (ne vien Vidurio Rytų Europos) tekstuose. Skiriasi jų stilistika, būdinga konkrečiai epochai, gramatinė forma, tačiau esmė išlieka ta pati: „*Kurgi, sakau, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos?*“ Mūsų dienomis politinio korektiškumo užgrobtose teritorijose toks autorius iškart sulauktų epiteto „ksenofobas“, „rasistas“ ir pan., gal net patirtų bendravimo su teisėsaugos pareigūnais „malonumus“ (kalbu anaip tol ne apie putiniškąją Rusiją, o apie pavyzdingai liberalius Vakarus). Pajustų adrenalino antplūdį, atsimušinėdamas nuo islamiškųjų smogikų ir kairuolių, vadinančių save „antifašistais“. Praeities atminimas ir pagerbimas Vakarų leftistams sukelia panašų fanatiškos neapykantos priepuolį (antai, masiškai

griaunami, išniekinami JAV pilietinio karo konfederatų paminklai),⁸ kaip islamistams Budos statulos Afganistano kalnuose, ikiislamiškos civilizacijos paminklai Sirijoje. Akivaizdžius įrodymus, kurie veržiasi iš tolimiausių Vakarų civilizacijos užkaborių, pavyzdžiui, tokias smulkmenas, kaip konservatyvaus Australijos komentatoriaus Andrew Bolto užpuolimas, nufilmuotas ir pateiktas internete, „progresyvi“ melasklaida ignoruoja ar tiesiog slapsto.⁹ Tiesa, nebejaunas dėdulė pasirodė esąs seno raugo (jo jaunystės laikais kairieji dar tik veržėsi įsitvirtinti valdžioje, taigi, jis dar spėjo pagyventi ne postvakarietiškame pasaulyje), todėl davė deramą atkirtį *antifa* menkystoms. Pseudoherojiški ir pseudoromantiški laikai, kai Veimaro Respublikos miestų gatvėse rudmarškinės padugnės pliekdavosi su tokiais pat raudonosiomis atmatomis, neslėpdamos nei savo veidų, nei pažiūrų, seniai praėjo, juos primena nebent Ericho Marijos Remarko „Juodasis obeliskas“ ar ano meto fotokronikos. Dabar tiesioginiai leninų-musolinių-hitlerių reikalo paveldėtojai kruopščiai dangsto savo veidus, puola iš pasalų ir nemaloniai nustemba, gavę tinkamą atkirtį iš tų paskutinių mohikanų, kuriems politinio korektiškumo adeptai nespėjo arba nesugebėjo aptemdyti sveiko proto.

Winstonas Churchillis gal niekada neištarė žodžių, kad ateityje fašistai bus vadinami antifašistais, bet italų žurnalistas, kino ir teatro kritikas Ennio Flaiano tiesiai parašė: „*Italijoje klesti dviejų tipų fašizmas – tai fašistai ir antifašistai.*“

Tačiau grįžkime į nuskandintą Albioną. Jau daug kartų oficialiai pabrėžta, kad šalis gyvena „naujosios tikrovės“ sąlygomis. Tokios, kuri normalumo ir padarumo sąvokas išverčia atvirkščiai, gėrį nubloškia blogio pusėn, iš Rytų importuojamą tamsą vadina šviesa, apiplėšimą ir nususinimą – praturtinimu, o iš kiekvieno *iPhono*, televizijos taško (tai stalinoidinių *radijo taškų* sovietinėse *komunalkėse* vakarietiškas atitikmuo), net dulkių siurblio transliuoja panieką žmogaus gyvybei.

„*Teroras yra gyvenimo dideliame mieste dalis*“, – pernai išaiškino Londono meras Sadiqas Khanas.¹⁰ Užteko JAV prezidentui nusistebėti miesto valdžios

reakcija į teroro išpuolį, įvykdytą Londone, pratrūko visas proislamiškas JAV internacionalas, skriejantis politinio korektiškumo ieties smaigalyje.¹¹ Po to, kai Trumpas savo *Twitter* paskyroje parašė, kad metas liautis buvus politiškai korektiškiems ir pasirūpinti žmonių saugumu, nes jei netapsime bent kiek protingesni, darysis dar blogiau,¹² kilo didžiulis kairiųjų ir jiems pritariančiųjų kauksmas.

Teigiant, kad „*islamą čia niekuo dėtą*“, raginama pasirūpinti musulmonų saugumu, nors jokie krikščionių, cituojančių Bibliją, vairuojami sunkvežimiai netraiško jų, besimeldžiančių gatvėse, jokie „dešinieji ekstremistai“ nesprogdina mečečių. Užtat didžiulį pasipiktinimą kelia užrašas, brūkštelėtas ant Thornaby'o mečetės sienos, „*Musulmonas – bailys*“.¹³ Kaipmat pareiškama, kad „neapykantos nusikaltimas“ bus kruopščiai ištirtas.

Beje, vietinių musulmonų dvasiniai autoritetai neištarė nė žodžio apie tai, kad nederėtų teroristinių išpuolių Mančesteryje ir Londone sieti su konkrečia musulmonų bendruomene. Užuoat griežtai pasmerkę žudikus ir įsipareigoję daryti viską, kad nieko panašaus neatsitiktų jų gyvenamose apylinkėse, lemena vien apie „sutrikimą“ ir „patirtą sukrėtimą“, baiminasi dėl galimų pasekmių. Nenuilstamai kovojant su „rasizmu“ ir „islamofobija“, atsiveria akivaizdi tiesa, kurios nenorima pripažinti – saugumo pajėgos mestos į gatves visai ne tam, kad būtų užkirstas kelias būsimiems teroro išpuoliams. Oficialios struktūros, laikančios save kompetentingomis, būsimus islamo „kankinius“ su jų kėslais puikiai žino. Taigi, sukarintos pajėgos viešumoje reikalingos vien tam, kad neleistų prasiveržti kartėliui, sielvartui ir nevilčiai dėl nužudytų vaikų, žmonių ir vyrų, tėvų, artimųjų, draugų...

Islamistai yra korumpuoto elito sąjungininkai ir bendražygiai. O jam pavaldi melasklaida, susirūpinusi kiekvienu Donaldu Trumpu įrašų tviteriuose, apsimeta nieko nežinanti, pavyzdžiui, apie Londono mero ryšius su islamiškaisiais ekstremistais.¹⁴ „Naujosios realybės“ sąlygomis net prasižioti apie tai nevalia, nes pats domėjimosi faktas yra „islamofobijos“ apraiška.¹⁵ Savaiame suprantama, melasklaida neraz laiko, juo labiau

neturės noro pasidomėti finansinėmis katarų ar saudo arabų injekcijomis į atitinkamas sąskaitas. Lygiai taip pat ir Šaltojo karo metais buvo kuo puikiausiai žinoma apie britų „kremlinus“, dosniai penimus SSRS pinigais, tačiau to nenorėta matyti, stengtasi kuo garsiau rėkti apie „prakeiktus jankius, siekiančius sukelti branduolinį karą“ (žinoma, rėkauta irgi už atitinkamą atlygį iš socialistinio lagerio, dėl tų pajamų nesikuklinant ir nesislapstant, ypač kad britų specialiosios tarnybos prieš raudonąją voratinklį užmerkė akis).¹⁶

Jau pasidarė „normalu“ ne tik piktintis „kultūrinio neįėjimu“, bet ir išstumti iš viešojo gyvenimo krikščionišką šv. Kalėdų įprasminimą. Bene prieš du dešimtmečius „tuo klausimu“ kunkuliavo vadinamoji „kalėdinė kontroversija“ – anuomet dar piktintasi politinio korektiškumo kulto agresyvumu.¹⁷ Nuoseklus krikščionybės priešo ir puolėjo, ateisto Richardo Dawkinso kantrybė trūko – 2011 m. jis kreipėsi viešu laišku į Britanijos ministrą pirmininką, reikalaudamas nutraukti politizuotą Kalėdų pavadinimą ir pakeisti *Happy Holiday Season*...¹⁸

Jau niekas nebesistebi, kad galima nuteisti ir pasodinti į kalėjimą moterį vien už tai kad Londono metro ji išreiškė pasipiktinimą: „*Aš gyvenau Anglijoje, o dabar gyvenu Jungtinėse Tautose*“.¹⁹ Jau visi priprato, kad metų metais atsisakoma kreipti dėmesį į grąsinimus, žarstomus islamistų, nes tai „rasistiška“, o įvykus dar vienam teroro išpuoliui, paaiškėja, kad Jungtinės Karalystės teisėsauga apie ekstremistus buvo kuo puikiausiai informuota...²⁰ Nauju „normalumu“ tapo ir paauglių susprogdinimas per popkoncertą Mančesteryje, ir atsitiktinių praeivių žudynės ant Londono tilto...

Būkite ramūs, priverstiniai ir laikini kairiųjų sąjungininkai islamistai nepaliaujamai kels kruvinų nusikaltimų, kitaminčių persekiojimo ir paprasčiausio kriminalinio chaoso kartelę, braižys vis naujas vadinamąsias „raudonas linijas“, kurios iš tikrųjų nieko nebereiškia, nes vyksta spartus decivilizacijos procesas. Kai islamistai pasijus pakankamai galingi ir kairieji gynėjai taps jiems nebereikalingi, prasidės vakarykščių sąjungininkų medžioklė. Valdžiai godūs

leftistiniai veikėjai Marxo mokymą žaibo greičiu iškeis į Mahometo, o laiku nesusigaudžiusieji ar tiesiog užsispyrusiai ištikimi leftistinių sektų dogmoms, atsidurs už borto. Repertuaras, kartojamas daugiau kaip 1400 metų, nieko nauja nenumato. Nutiks tas pats, kas jau įvyko nuo Indonezijos iki Irano ir Šiaurės Afrikos.

Kol Londonistano (beje, šią sąvoką dar 1995 m. sukūrė iš kantrybės išvesti Prancūzijos specialiųjų tarnybų darbuotojai, nes britų vadovybė nereagavo į jų užklausimus ir perspėjimus, todėl nepavyko užkirsti kelio teroro išpuoliams, be kita ko, ir Paryžiuje. Prancūzams beliko konstatuoti faktą, kad jų kolegų anapus Lamanšo savo gimtojoje šalyje įsteigę islamistų veisyklą) meras socialiniuose tinkluose pliekėsi žinutėmis su JAV prezidentu, britų teisėsauga būdravo ir net griebėsi atitinkamų veiksmų.

Kaip ryžtingai Jungtinės Karalystės teisėsauga grumiasi su grėsmę galimai keliančiais asmenimis, iliustruoja toks pranešimas: „*Policija suėmė du žmones, įtariamus rasine neapykanta.*“²¹ Policijos vyresnysis inspektorius Kevinas Purcellis užtikrino: „*Tai buvo susirūpinimą keliantis incidentas ir mes atliksime tyrimą. Jis tiriamas kaip neapykantos nusikaltimas. Mes palaikome ryšį su vietine musulmonų bendruomene per municipaliteto narį Jabba Riazą, Vusterio mero pavaduotoją, kuris visada elgiasi kaip kritiškas draugas, remdamas viską, ką mes darome.*“²²

Iš internetų reikalaujama, kad socialiniuose tinkluose aptikę ką nors panašaus į potencialų neapykantos kurstymą, nedelsdami praneštų policijai. Primygtinai primenama, kad spausdintas Korano kopijas musulmonai ypač gerbia, todėl bet kokie mėginimai išniekinti ar sunaikinti šventąją knygą vertintini kaip įžeidimas. Kas sukėlė tokį Jungtinės Karalystės pareigūnų veržlumą ir operatyvumą? Pasirodo, į Facebook ir Youtube buvo įkelti plėšomo ir deginamo Korano vaizdai. Begalę kartų skambėję priminimai, kad nei Koranas, nei islamas nėra rasė, todėl panašiais atvejais kaltinimai „rasizmu“ skamba absurdiškai, nuo tikrovės atsiribojusiems vienus tolerancijos šaukliams nėra motais.

Apie, švelniai tariant, žiaurų neadekvatumą, kai į vieną gretą išrikiuojamos teroristinių išpuolių aukos, dešimtys nužudytų žmonių ir keletas išplėštų ar sudegintų kai kam šventos knygos puslapių, „progresyvieji“ Vakarų melasklaidos vasalai kaip ir politiniai jų valdovai kalbėti nelinkę. Apie deginamas Biblijas, laužomus kryžius, griaunamas bažnyčias, apie krikščionis, masiškai žudomus „taikos religijos“ vardu, šiukštu nevalia užsiminti. Susierzinimą keliantys klausinėtojai persekiojami ir suimami. Antai Tommy Robinsoną, kuriam britų kvazitotalitarinė sistema išdegino tipišką „islamofobą“, „rasistą“, „dešiniojo radikalo“ žymes, policija suėmė namuose, žmonos ir išgąsdintų vaikų akivaizdoje. Krata ir suėmimas vyko pagal visas NKVD elgesio taisykles: 4 val. 32 min. ryto (!) policijos pareigūnai įžengė į namus, pažadino šeimą ir pradėjo krėsti namus, uždraudę Robinsonui naudotis telefonu, vėliau įtariamąjį suėmė ir išsivežė.²³ Kaip mėgo kartoti vienas Anglijos kairiųjų karštai mylimas klasikas, svarbiausia, kad būtų žmogus, o priežasčių pasodinti jį už grotų visada atsiras. Kokį nusikaltimą padarė šis, pasak politinio korektiškumo kondotjerų, „radikalus dešinysis“ veikėjas? Su žurnalistine filmavimo grupe atvykęs prie Kenterberio karališkojo teismo pastato, vyras domėjosi eiliniu islamistinės vaikų prievartautojų gaujos procesu ir norėjo nufilmuoti reportažą. Pedofilija, dangstantis islamu, Albione jau yra įgavusi masinės epidemijos mastą. Kodėl britų valdžia taip uoliai neigia, dangsto šiuos nusikaltimus, jau galima rašyti daugiatomius veikalus. Beje, viename iš tokių tyrimų dalyvavo ir dabartinė ministrė pirmininkė Theresa May. Pasak jos, Roteramo vaikų prievartavimo byla sukrečia ne tik savo mastais bei žiaurumu, bet ir vietinės britų valdžios abejingumu, pataikavimu nusikaltėliams, nukentėjusiųjų persekiojimais, dangstantis tais pačiais *angsoco*, „rasizmo“ ir „islamofobijos“ šūkiais.²⁴

Trisdešimt penkerių metų Lagas Kevinas Crehanas 2016 m. pabaigoje, praėjus dviem dienoms po šv. Kalėdų, mirė kalėjime. Už ką jis buvo įkalintas? Kaltinimai suformuluoti kairiesiems būdinga džeržgiančia naujakalbe, kuri jų išvesto „naujojo žmogaus“ sąmonėje

turėtų sukelti paniką, įtūžį, o kartu dėkingumą išmin-tingai vadovybei, laiku nukenksminusiai „pavojeingus nusikaltėlius“, – Crehanas įvardytas kaip „rasistinės gaujos“, kuri Bristolyje 2016 m. sausio 17 d. „užpuolė *Jamia's mečetę*“, narys.

Kaip įvyko šis „užpuolimas“, koks būtent nusikal-timas buvo įvykdytas? Pasirodo, „*gauja pakabino ant mečetės durų rankenos plonus kiaulienos griežinėlius, o ant slenksčio padėjo kiaulienos sumuštinį*“.²⁵

Orwello vėlė pavydžiai žvelgia iš Anapilio – tokių siužetinių *angsoco* vingių rašytojas nebūtų išklidėjęs, net visiškai pakrikus sąmonei.

Koks bus jauno vyro mirties kalėjime, keliančios pernelyg daug neaiškumų, „nepriklausomas tyrimas“ ir jo rezultatai, nesunku nuspėti.

Britų specialiosios tarnybos lygiai taip pat nelinku-sios „kurstyti nesantaikos“ ir „kelti įtampos“ santy-kiuose su Rusija dėl daugiau negu įtartinos verslininko Aleksandro Perepelyčno, kuris buvo liudytojas Serge-jaus Magnickio byloje, mirties.²⁶ Kai kurie periodiniai britų leidiniai mirgėte mirga antraštėmis apie elemen-tarų teisingumą ir klausimus, į kuriuos nenorima at-sakyti, tačiau britų teisėsauka tyli, nepajudinama kaip Gibraltaro uola. Kodėl nebuvo pasirūpinta tinkama liudytojo apsauga, ar nebuvo įvykdytas tarnybinis nusižengimas, o gal nusikaltimas, ar nebuvo pažeisti nacionalinio saugumo interesai? Kelti tokius klausi-mus gali nebent „dešinysis radikalas“, britų teisėsau-gą dominantis daug labiau, negu tie, kurie susidoroja su pabėgėliais iš Rusijos, ar džihadistai, iš visų kampų skelbiantys „šventąjį karą“.

Atitinkamos priežastys reiškia tik tokias, o ne ki-tokias pasekmes. Kimo Philby'o ir „Kembridžo pen-ketuko“ reikalas amžinai gyvas. Josifas Brodskis, apibūdinamas reikalo esmę, rašė: „*Kimas Philby buvo britas ir jis buvo šnipas. Jis dirbo Britanijos žval-gybai, padaliniui MI 5 ar MI 6, o gal abiem – paga-liau kam rūpi visos slaptybės ir jų ženklavimas, tačiau šnipinėjo rusams. Kalbant tos profesijos terminais, jis buvo kurmis, nors mes šio žargono čia nevartosime. [...] Bent aš visados laikiau šnipinėjimą niekšiškau-siu žmonių amatu turbūt todėl, kad užaugau šalyje,*

kurios ateities perspektyva buvo nenusipėjama joje gy-venantiems“ (Josif Brodskij. Poetas ir proza. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 146–147). Sovietų dėkingumas savo slaptajam agentui britui, pražudžiusiam dau-gybę žmonių ir sunkiai išmatuojamai pakenkusiam savo gimtajai šaliai, o veikiau noras chamiškai įžeisti Vakarus, pasireiškė pašto ženkle, skirto išdavikui, atspausdinimu: „*Kimo Philby'o veidas ant pašto žen-klo. [...] Veidas anglo, tarnaujančio sovietams. [...] Ko gero, gavęs generolo laipsnį, jei vargšui nabašnikui to-kie niekai rūpėjo; ko gero, apdovanotas aukščiausiais ordinais, gal net Sovietų Sąjungos didvyris. Nors paš-to ženklui panaudota fotografija nieko panašaus ne-liudija. Čia jis civiliais drabužiais, kuriais paprastai vilkėjo visą gyvenimą: tamsus švarkas ir kaklaraištis. Medaliai ir antpečiai buvo tausojami pagalvėlei, ne-šamai per kariškas laidotuves, jei tokias jam surengė.*“ (Ten pat, p. 148). Buvęs SSRS gyventojas itin įdėmiai žvelgia į britą, Sovietijos simpatiką: „*Ženklas pa-smerkia velionį poną Philbį kraštutinei gėdai, besąly-giškai paniekai: britą jis skelbia Rusijos savastimi, ne tiek dvasia – čia dar nieko tokio, – bet kaip tik kūnu. Be abejo, Philby šito prašėsi. Jis šnipinėjo Sovietų Sąjungai gerą ketvirtį amžiaus, dar ketvirtį papras-čiausiai gyveno Sovietų Sąjungoje ir taip pat nesėdėjo rankų sudėjęs. Be viso to, jis mirė ir užkastas Rusi-jos žemėje. Ženklas iš esmės yra jo antkapio atkarto-jimas. (p. 152). [...] darosi akivaizdu, kad, nepaisant Rusijos pastangų, gudrumo, daugelio žmonių triūso, išeikvoto laiko bei lėšų, visos Philby pastangos patyrė krachą. Net būdamas dvigubas britų agentas jis kažin ar galėjo padaryti daugiau žalos tai sistemai, kurios ateities sėkmę jis stengėsi paremti. Nesvarbu, dvigu-bas ar trigubas, bet jis buvo tikras britų agentas, nes jo išskirtinių pastangų galutinis balansas – veriantis beprasmybės jausmas. Beprasmybė juk pasibaisėtina britiška savybė*“ (p. 153).

Teisybės dėlei vertėtų pridurti, kad ilgus dešim-tmečius vykdytas verbavimo, šnipinėjimo ir ardo-masis darbas nenuėjo veltui. Tinklas nesunaikintas, veikiau atvirkščiai – labiau išsikerojęs, sudėtinges-nis, įtraukęs į save dar daugiau įtakingų asmenų.²⁷

Kaip vis dėlto išsamiai reikalo esmę nusakė Josifas Brodskis tolimais 1991 m., kai dalis planetos gyventojų trumpam patikėjo, kad istorija baigėsi, ideologinė beprotybė, galinti sukelti branduolinį konfliktą, išsisklaidė, o visus praturtinanti multikultūrinė harmonija jau ranka pasiekama: „*Nuostabus tasai žodis. Jis girgžda kaip lenta, nutiesta per bedugnę. Kaip onomatopėja, jis pranašesnis už etiką. Skamba kaip tabu. Nes kraštutinė genties riba yra jos kalba. Jei žodis tavęs nesustabdo, tai čia ne tavo gentis. Tos kalbos balsiai ir afrikatos nekursto tavo instinkty, neišjudina tavo nervų ląstelių, neverčia krūptelėti. Vadinas, šios genties kalbą esi tik tariamai įvaldęs ir tik prisitaikei mėgdžioti. O tai savo ruožtu liudija, kad priklausai kitai evoliucijos pakopai. Sublingvistinei ar supralingvistinei, bent jei turėsimė prieš akis kalbą, kurioje yra žodis treachery. Tai neleidžia kaului staiga virsti kremzle. Tai reiškia, kad evoliucija niekas nesibaigia; ji tebesitęsia. Rūšių kilmė dar ne kelio pabaiga, geriausia atveju – tik kelio ženklas. O tai reiškia, kad ne visi žmonės yra žmonės. [...] Tebegyvename jūros dugne.*“²⁸

Vakarietiško minjonų savininkai Rytuose ne ką tepasikeitė, nepaisant išoriškai audringos sistemų perturbacijos, veidų kaitos ir sporadiškai blykstelėjančių karinių susidūrimų. Kairiuosius fanatikus ir jų rengiamus teroristinius išpuolius netruko statistškai pralenkti islamistiniai jų bendražygiai. Tarp kitko, kruopštūs Kremliaus selekcininkai pagal politinį mičurininkystės mokymą tiek vienus, tiek kitus surūšio ir padaugino būtent Vakarų civilizacijai erdvei.²⁹

Albiono viešojoje erdvėje galima skelbti bet kokių aktyvių džihadistų, bet kurių akimirka galimai pradėsiančių naujus išpuolius, skaičių – sakoma, kad duomenys ilgą laiką buvo gerokai sumenkinti, iš tikrųjų teisėsaugai žinomi ne 3000, bet 23 000 potencialių teroristų.³⁰ Britų kariuomenės mastais žvelgiant, tai keturios arba penkios (nelygu, kokia personalo komplektacija) karinių pajėgų brigados, galinčios bet kuriuo metu pradėti aktyvią sausumos operaciją. Jie neslepia savo pažiūrų, atvirai grasina, dažnas iš jų yra jau teistas už padarytus nusikaltimus, kai kurie dalyvavę kariniuose veiksmuose, o

svarbiausia – jie gerai organizuoti, remiami tiek imigravusių musulmonų bendruomenių, tiek palaikomi iš užsienio. Britų teisėsaugai kažkodėl nepatogu pasidomėti, kokiuose nuskaltimuose prieš žmogiskumą ir kuriuose būtent genocido aktuose jie galėjo dalyvauti, nors internetas užverstas pačių žudikų iškeltais foto- ir videoįkalčiais. Savaimė suprantama, britų pareigūnai, kad ir kaip gerai būtų informuoti, beje, perspėjami ir savo užsienio kolegų, į asmenų, atstovaujančių „taikos religijai“, namus nesiverš pusę penkių ryto, nedarys kratų ir nesuims įtariamųjų, nes tai „rasistiška“ ir „islamofobiška“.

Iki šiol nepaseno Niccolo Machiavellio žodžiai: „*Žmones reikia arba mylėti, arba apsidrausti nuo jų, bet niekada nereikia jų įstumti į tokią padėtį, kad jie būtų priversti arba patys mirti, arba žudyti kitus.*“³¹

Vakarų kaltės liudytojų sekta

Rašydamas apie kaltės tironiją, vešliai išsiskleidusią Vakarų pasaulyje, Pascalis Bruckneris pabrėžia, kad nieko nėra labiau vakarietiško, negu savęs prakeikimas, išplėšiant savo širdį, apgailestaujant dėl praeities, mėgaujantis savo paties ir savųjų sunaikinimu. Nieko nuostabaus tame nėra, nes perdėtas savikritiškumas virsta susinaikinimu, paliekančiu po savęs vien griuvėsius. Atmetus visas iki tol egzistavusias dogmas, buvo sukurta nauja – savęs sunaikinimo – dogma.³²

Tačiau apsiriboti nuolatinio inkštimo ir saviplaka dėl to, ką vakariečiai neva yra padarę visam pasauliui, neketinama. Kairieji ir „intelektualais“ save laikantys asmenys svaidsi kaltinimais visos Vakarų visuomenės apskritai atžvilgiu, o kiekvienam vakariečiui individualiai sukuria dūmų uždangą, kad pridengtų savo vykdomą politinę darbotvarkę. Radikalėjanti kairioji ideologija gali įžiebtį terorą ir, jeigu sektantams nebus laiku pasipriešinta, prasidės genocidas.

Kaip tik todėl hitlerizuojama (nesvarbu, kuriam civilizaciniam Vakarų arealui priskiriamos šalies) istorija, leftistinės indoktrinacijos metodais falsifikuojama praeitis.

Iš čia išplaukia „Europa be sienų“ lozungas, reiškiantis ne šiaip barbarų invaziją, kaip vėlyvuojų Romos imperijos laikotarpiu. Paprasčiausia gyvenimiška išmintis sako, kad tvirtos tvoros ir kokybiškos sienos yra geros kaimynystės pagrindas, žinoma, kiekvienoje kartoje atsiras savų pseudoprometėjų, manančių atvirksčiai.

Kartok nekartojęs, kad sienų įtvirtinimas nėra priešiskumo aktas, bet atvirksčiai – gerų santykių pagrindas. Atstumas būtinas abipusei komunikacijai palaidyti, o pernelyg didelis artumas aptraukia migla akis ir dezorientuoja. Geografijos ignoravimas reiškia, kad save pačius pasmerkiame išnykti, beje, geografija negalima ir be istorijos.³³

Kadaise Šolom-Aleichemas rašė: „*Ligonis pasveiks, girtas išsiblaivys, juodaplaukis pražils, tik kvailys visada liks kvailas.*“ ■

¹ George Orwell. *England Your England*. Penguin Group, 2017.

² Tikslumo dėlei reikia paminėti, kad pagal britų istoriografiją „mūšis dėl Britanijos“ tęsėsi nuo 1940 m. liepos 10 d. iki spalio 31 d. (žr., pvz., Ronald Hough. *The Battle for Britain*. Pen & Sword Aviation, 2007). Vokietijos istorikai nurodo, kad kovos tęsėsi iki 1941 m. birželio mėnesio.

³ George Orwell. *England Your England*.

⁴ Gelanie Phillips. *The World Turned Upside Down*. Encounter Books. 2010, p. 343.

⁵ Ten pat, p. 343–344.

⁶ George Orwell. *England Your England*.

⁷ Paul Nielsen. *How to Debate the Left on Islam*. CreateSpace. Independent Publishing Platform, 2017.

⁸ Kevin M. Levin. Robert E. Lee Topples From His Pedestal. *The Atlantic*, May 19, 2017. Taip pat galima rasti internete: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/05/robert-e-lee-new-orleans-monument-confederate/525726/> [žiūrėta 2017.06.08].

Gary Shapiro. The Meaning of Our Confederate 'Monuments'. *The New York Times*, May 15, 2017. Taip pat galima rasti internete: <https://www.nytimes.com/2017/05/15/opinion/the-meaning-of-our-confederate-monuments.html?mcubz=1&r=0> [žiūrėta 2017.06.08].

Christine Emba. Protests against removing Confederate monuments are not really about history. *The Washington Post*, May 12, 2017. Taip pat galima rasti internete: [https://www.washingtonpost.com/opinions/protests-against-removing-confederate-monuments-are-not-really-about-](https://www.washingtonpost.com/opinions/protests-against-removing-confederate-monuments-are-not-really-about-history/2017/05/12/)

[history/2017/05/12/8d2905d8-3732-11e7-b4ee-434b6d506b37_story.html?utm_term=.2ffa59e79109](https://www.washingtonpost.com/history/2017/05/12/8d2905d8-3732-11e7-b4ee-434b6d506b37_story.html?utm_term=.2ffa59e79109) [žiūrėta 2017.06.08].

Jason Daley. Five Places Where Confederate Monuments Have Recently Disappeared (or Soon Will). *Smithsonian.com*, August 19, 2016. Taip pat galima rasti internete: <http://www.smithsonianmag.com/smart-news/five-confederate-monuments-have-recently-disappeared-or-soon-will-180960173/> [žiūrėta 2017.06.08].

⁹ https://www.liveleak.com/view?i=953_1496889892

¹⁰ Gabriel Samuels. Sadiq Khan: London mayor says being prepared for terror attacks, part and parcel of living in a major city. *Independent*, Thursday 22 September. Taip pat galima rasti internete: <http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/sadiq-khan-london-mayor-terrorism-attacks-part-and-parcel-major-cities-new-york-bombing-a7322846.html> [žiūrėta 2017.06.06].

¹¹ Cleve R. Wootson Jr. A brief history of Donald Trump's feud with Sadiq Khan, London's first Muslim mayor. *The Washington Post*, June 6, 2017. Taip pat galima rasti internete: https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/06/06/a-brief-history-of-donald-trumps-feud-with-sadiq-khan-londons-first-muslim-mayor/?utm_term=.cf4447f12bcf [žiūrėta 2017.06.08].

Jackie Calmes. Trump attacks London mayor for a second day. *Los Angeles Times*, June 5, 2017. Taip pat galima rasti internete: <http://www.latimes.com/politics/washington/la-na-essential-washington-updates-trump-attacks-london-mayor-post-attacks-1496693099-htmlstory.html> [žiūrėta 2017.06.08].

Trump insults London mayor after attack. *The Guardian*. Taip pat galima rasti internete: <https://www.theguardian.com/us-news/live/2017/jun/05/trump-khan-london> [žiūrėta 2017.06.08]. Peter Baker. Trump's Off-the-Cuff Tweets Strain Foreign Ties. *The New York Times*, June 4, 2017. Taip pat galima rasti internete: <https://www.nytimes.com/2017/06/04/us/politics/britain-attack-trump-twitter-storm.html?mcubz=1> [žiūrėta 2017.06.08].

The Associated Press. The Latest: White House Defends Trump's Tweets About Mayor. June 5, 2017. Taip pat galima rasti internete: <https://www.nytimes.com/aponline/2017/06/05/us/politics/ap-us-trump-london-bridge-the-latest.html?mcubz=1>. [žiūrėta 2017.06.08].

¹² Taip pat galima rasti internete: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/871325606901895168> [žiūrėta 2017.06.08].

¹³ Yasmin Jeffery. Hateful Backlash. Mosque feels backlash from London Bridge jihadi attack after being daubed in anti-Islam graffiti. *The Sun*, 5th June 2017. Taip pat galima rasti internete: <https://www.thesun.co.uk/news/3730478/mosque-feels-backlash-from-london-bridge-jihadi-attack-after-being-daubed-in-anti-islam-graffiti/> [žiūrėta 2017.06.07].

- ¹⁴ Usabelle Oakeshott. With friends like this, is Sadiq Khan fit to run London? Labour MP's dealings with Islamic extremists raise doubts over his suitability as London's next mayor. *Mail Online*, 17 April 2016. Taip pat galima rasti internete: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3544846/With-friends-like-Sadiq-Khan-fit-run-London-Labour-MP-s-dealings-Islamic-extremists-raise-doubts-suitability-London-s-mayor.html> [žiūrėta 2017.06.09].
- ¹⁵ Toby Young. Is it 'Islamophobic' to draw attention to Sadiq Khan's links with extremists? *The Spectator*, 2 May 2016. Taip pat galima rasti internete: <https://blogs.spectator.co.uk/2016/05/is-it-islamophobic-to-draw-attention-to-sadiq-khans-links-with-extremists/> [žiūrėta 2017.06.09].
- ¹⁶ Christopher Andrew, Vasili Mitrokhin. Mitrokhin Archive: The KGB In Europe And The West. *Penguin UK*, 2006.
Tom Bower. Red Web: MI6 and the KGB Master Coup. *Mandarin*, 1993.
Peter Shipley. Hostile Action: The KGB and Secret Soviet Operations in Britain. *Palgrave Macmillan*, 1990.
- ¹⁷ UK Winterval gets frosty reception. *BBC News*, November 9, 1998. Taip pat galima rasti internete: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/210672.stm [žiūrėta 2017.06.07].
- ¹⁸ Jennifer Schuessler. For Richard Dawkins, Traditional Christmas Carols Trump Atheism. *The New York Times*, December 16, 2011. Taip pat galima rasti internete: https://artsbeat.blogs.nytimes.com/2011/12/16/for-richard-dawkins-traditional-christmas-carols-trump-atheism/?_r=0&mcubz=1 [žiūrėta 2017.06.07].
- ¹⁹ Daily Mail Reporter. Tube racist whose champagne-fuelled tirade was viewed by thousands on YouTube is sentenced to five months in prison. *Mail Online*, 29 May 2012. Taip pat galima rasti internete: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2151576/Woman-jailed-21-weeks-racist-Tube-rant-seen-YouTube.html> [žiūrėta 2017.06.06].
Al Arabiya. 'Racist rant' woman on London tube 'brought Britain to shame': Judge. *Al Arabiya News*, 30 May 2012. Taip pat galima rasti internete: <https://english.alarabiya.net/articles/2012/05/30/217542.html> [žiūrėta 2017.06.06].
- ²⁰ UK Terror Attacks – Allegations emerge that Islamist groups allowed free movement in UK. *Citizen Action Monitor*, June 5, 2017. Taip pat galima rasti internete: <https://citizenactionmonitor.wordpress.com/2017/06/05/uk-terror-attacks-allegations-emerge-that-islamist-groups-allowed-free-movement-in-uk/> [žiūrėta 2017.06.07].
- ²¹ Nick Enoch and Rachael Burford. Two arrested over Facebook and YouTube video of Koran burning amid spate of race attacks in wake of London and Manchester terror attacks. *Mail Online*, 8 June 2017. Taip pat galima rasti internete: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-4583850/Two-arrested-shocking-video-Koran-burning.html> [žiūrėta 2017.06.09].
- ²² Ten pat.
- ²³ Maya Oppenheim. Tommy Robinson arrested after 'trying to film Muslims' outside court. *Independent*, Friday 12 May 2017. Taip pat galima rasti internete: <http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/tommy-robinson-arrest-muslims-filming-court-a7733156.html> [žiūrėta 2017.06.07].
- ²⁴ Nick Gutteridge. Rotherham Abuse Scandal: Horrific reality of 'industrial scale' child grooming revealed. *Express*, Aug 9, 2016. Taip pat galima rasti internete: <http://www.express.co.uk/news/uk/697583/Rotherham-abuse-scandal-child-grooming-gangs-industrial-scale-victims-CSE> [žiūrėta 2017.06.08].
Soeren Kern. British Girls Raped by Muslim Gangs on „Industrial Scale“. *Gatestone Institute*, March 17, 2015. Taip pat galima rasti internete: <https://www.gatestoneinstitute.org/5386/british-girls-raped-oxford> [žiūrėta 2017.06.08].
Nick Miller. Rotherham child abuse scandal: a nation in disgrace. *The Sydney Morning Herald*. August 29 2014. Taip pat galima rasti internete: <http://www.smh.com.au/world/rotherham-child-abuse-scandal-a-nation-in-disgrace-20140829-109u9m.html> [žiūrėta 2017. 06.08].
- ²⁵ Yasmin Jeffery. Mosque Attacker Dead. Man jailed for leaving bacon sandwiches outside a mosque found dead in prison halfway through sentence. *The Sun*, 29th December 2016. Taip pat galima rasti internete: <https://www.thesun.co.uk/news/2498913/man-jailed-for-leaving-bacon-sandwiches-outside-a-mosque-found-dead-in-prison-half-way-through-sentence/> [žiūrėta 2017.06.06].
- ²⁶ Matthew Taylor. Russian whistleblower might have been poisoned, court hears. *The Guardian*, Monday 13 March 2017. Taip pat galima rasti internete: <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/13/russian-whistleblower-might-been-poisoned-court-perepilichnyy> [žiūrėta 2017.06.07].
- ²⁷ Josif Brodskij. Poetas ir proza. Vilnius: *Baltos lankos*. 1999.
- ²⁸ Josif Brodskij. Poetas ir proza. Vilnius: *Baltos lankos*. 1999, p. 180–181.
- ²⁹ Alexandre A. Bennigsen, S. Enders Wimbush. Muslim National Communism in the Soviet Union: A Revolutionary Strategy for the Colonial World. *University Of Chicago Press*, 1980.
- ³⁰ Sean O'Neill, Fiona Hamilton, Fariha Karim, Gabriella Swerling. Huge scale of terror threat revealed: UK home to 23,000 jihadists. *The Times*, May 27 2017. Taip pat galima rasti internete: <https://www.thetimes.co.uk/article/huge-scale-of-terror-threat-revealed-uk-home-to-23-000-jihadists-3zvn58mhq> [žiūrėta 2017.06.05].
- ³¹ Nikola Makiavelis. Rinkiniai raštai. Vilnius: *Mintis*. 1992, p. 323.
- ³² Pascal Bruckner. The Tyranny of Guilt: The Tyranny of Guilt. *Princeton University Press*. 2012, p. 33–34.
- ³³ Ten pat, p. 191.

POSTMODERNIZMAS BAIGĖSI – LAIKAS ĮVEIKTI IMUNITETĄ KRITIKAI

Postmodernizmas atleido save nuo prievolės išklaustyti į kritiką. Galima sakyti, kad jo įgautas tokio pobūdžio imunitetas yra daugybinis, nes bet koks supratimas, ką postmodernizmas reiškia kaip visuma, mąstysena ar būvis, turi savą imunitetą, o šis leidžia bet kokią kritiką laikyti to postmodernizmo tipo, kuris yra kritikuojamas, apraiška.

Viena iš svarbiausių postmodernizmo ypatybių yra perėjimas nuo didžiųjų pasakojimų prie mažųjų. Jeano-François Lyotard'o teigimu, bet kokia žinojimo forma privalo save legitimuoti, jeigu ji siekia delegituoti kitas žinojimo formas, neatitinkančias nustatytų kriterijų ar taisyklių. Tokia legitimacija neišvengiamai remdavosi metadiskursu, kuriame veikia didieji pasakojimai, arba metapasakojimai. Tai buvo modernaus mokslo ypatumas. Būtent nepasitikėjimas metapasakojimais, sutampantis su metafizikos ir universitetų krize, laikytinas postmoderniu.¹ Metapasakojimu nebeįmanoma nieko legitimuoti, postmodernus žinojimas bet kokias tokio pobūdžio pastangas paverčia niekais, nes šiuolaikinio mokslo pavyzdžiu leidžia daug ką nurašyti kaip tam tikrą mitą, o jis negali turėti jokių išskirtinių pretenzijų į tiesą. Kartu suyra ir viena bendramatė sistema, atsiveria erdvė nebendramatiškumo toleravimui.² Tokia situacija suteikia neįveikiamą imunitetą bet kokiai kritikai. Juk su tokiu požiūriu nesutinkanti kritika neišvengiamai remsis koku nors metapasakojimu, sukonstruotu pagal tokius kriterijus, kurių postmodernistinė žiūra

nepripažįsta. Todėl šią nebendramatę kritiką ji integruos į postmodernistinę mažųjų pasakojimų aibę ir toleruos kaip nieko daugiau nereiškančią kitų pasakojimų atžvilgiu.

Tokiomis aplinkybėmis reikėtų kalbėti ne tiek apie postmodernistinį diskursą, kiek apie postmodernizmo būvį anapus diskurso. Visa tai, kas nebendramatiška postmodernizmui, integruojama kaip toleruotinas objektas, todėl savotiškai subendravardiklinama – nebendramatiškumas paverčiamas bendru matu, užtikrinančiu skirtingų dalykų bendrabūvį. Taigi, viskas tampa bendramatiška tokiame supratime, todėl pagal apibrėžimą yra postmodernu. Tai reiškia, kad išėjimo iš postmodernizmo nėra. Maža to, postmodernistinę žiūrą galima retrospektyviai taikyti visai praeičiai. Bet koks didysis pasakojimas yra tik politinės galios įkaitas, netenkantis savo reikšmės, jei nėra primetamas per prievartą, nes joks metapasakojimas nėra absoliutus, jam visada galima priešpriešinti kitą metapasakojimą, tokiu būdu jie nusmukdomi iki paprastų pasakojimų, nes vienintelis *meta* čia yra būvis virš metapasakojimų.

Paradoksalu, nes toks nepasitikėjimas metapasakojimais verčia pakilti virš jų, o bet kokia kritika integruojama į atskirų toleruojamų pasakojimų bendrabūvį. Tačiau tai, ko neįmanoma sukritikuoti, turi pretenzijų į absoliutizmą. Abi šios aplinkybės patį postmodernizmo principą, kad egzistuoja tik mažieji pasakojimai, verčia traktuoti kaip didįjį pasakojimą.

Postmodernistams didelių problemų tas nekelia, nes ir šį principą galima kuo puikiau apginti teigiant, esą jo pagrįstumą patvirtina tai, kad jis irgi yra tik vienas iš pasakojimų. Akivaizdus prieštaravimas: viena vertus, teigiama, kad yra tik mažieji pasakojimai, o metapasakojimas nebegali nieko legitimuoti, antra vertus, tokia situacija nusakoma iš metapasakojimo apie metapasakojimų sunykimą ir jų redukciją į paskirus pasakojimus perspektyvos. Taigi, toks metapasakojimas, legitimuodamas, kad metapasakojimais neįmanoma nieko legitimuoti, paneigia pats save. Postmodernistas tokį „požiūrį“ gali nurašyti kaip tam tikrą nebendramatį pasakojimą, kuris toleruotinas, tačiau jokios ypatingos reikšmės ar privilegijos kitų pasakojimų atžvilgiu neturi. Pasak tokios postmodernizmo „logikos“, pati logika yra tik vienas iš požiūrių, o bet kokios loginės pretenzijos kitų požiūrių atžvilgiu traktuotinos kaip apeliacija į metapasakojimus, kuriems logika yra svarbesnė už bet ką.

Atrodytų, jokio prieštaravimo savaime čia nėra, jeigu nepriimamos tam tikros taisyklės, kurias diktuoja logika, tačiau tuo atveju apskritai nėra apie ką kalbėti. Žmogus gali sakyti, kad įsivaizduoja save neegzistuojantį arba kad įsivaizduoja nebūtį, tačiau toks pasakymas vertas lygiai tiek, kiek teiginys apie įsivaizduojamą trikampį kvadrata. Žmogus gali įsivaizduoti pasaulį, kuriame jo paties nėra, jis gali suprasti, kad nebūtis reiškia viso to, kas dabar yra, praradimą, tačiau pozityviai apčiuopti tokio supratimo jis negali, kaip negali įsivaizduoti trikampio kvadrato, nors teoriškai lyg ir supranta, ką jis galėtų reikšti, nes jeigu nesuprastų, tai nesakytų, kad ši sąvoka prieštaringa. Tokią prieštaravimų netoleruojančią logiką toleruojant kaip nepriviligijuotą pasakojimą, prasmingas kalbėjimas tampa apskritai neįmanomas. Paradoksalu – nors Jacques'as Derrida kalba apie nepalijaujamoje signifikacijų grandinėje atsirandantį prasmės perteklių, tačiau toks kalbėjimas liudija vien prasmės stoką. O jeigu atskiros išvalgos perteikiamos sakiniiais, turinčiais loginę struktūrą, nes be jos raštas apskritai nebūtų perskaitomas, vadinasi, vis tiek remiamasi tam tikru metapasakojimu, kurį numato pati kalbos logika.

Pasak Lyotard'o, žinojimas ir valdžia yra dvi to paties klausimo pusės: „*Teisė spręsti apie tai, kas yra tiesa, nėra nepriklausoma nuo teisės spręsti apie tai, kas yra teisinga, [...] todėl, kad šie du kalbos tipai – mokslo kalba ir etikos bei politikos kalba – yra giminingi.*“³ Tačiau tokia struktūra kur kas būdingesnė ne postmoderniam ir nebūtinai vien moderniam mąstymui – būtent metapasakojimai, įteisindami save, remiasi galios struktūromis, o primesdami žaidimo taisykles, kartu legitimuoja daugybę kitų dalykų. „*Postmodernus žinojimas nėra vien valdžios įrankis,*“⁴ – pabrėžia Lyotard'as. Tačiau nesunku pastebėti, kad yra kaip tik atvirkščiai! Kai bet kokia kritika eliminuojama, ją absorbuojant, kai bet kokie nebendramatiškumai integruojami, panaikinant net menkiausią jų atmetimo galimybę, kai bet koks prieštaravimas tampa tik dar viena „nuomone“, o logika kaip tokia apskritai ignoruojama, nebelieka jokio diskursyvumo, net išvalgumo, nes bet kokia išvalga remiasi vidine logika. Sakyti, kad atsiriboji nuo logikos kaip pasakojimo, ir tą argumentuoti teiginiais, turinčiais vienokią ar kitokią loginę struktūrą, yra be galo veidmainiška, jei sąvoka *prieštaravimas* jau nebetaikoma. Būtent tai ir lemia, kad lieka vien politinė galia, įtaka, įtaiga ir dominavimas. Taigi, sukuriamas didžiausias iš kada nors egzistavusių mitų ir metapasakojimų.

Panašu, kad postmodernizmas yra labiau politinė negu kokia nors kitokia teorija. Tobulai tą išreiškia Lyotard'o tezė, kad „*ribos nusistovi tik tada, kai dėl jų liaujamasi kovoti.*“⁵ Ši teorija politinė ne todėl, kad būtų sutelkta į politiką, o todėl, kad jos struktūra yra grynai politinė, nes čia, kaip ir didžiojoje politikoje, įsivyrąja *agono* laukas, kuriame svarbiausia tampa kova dėl žmogaus ir jo likimo. Postmodernizmas yra kova. Tik tol, kol kovoja, jis neturi jokių ribų, todėl bet kokia postmodernizmo kritika prasmenga, tiesiog sunyksta, papuolusi į nulinių taškų dimensiją, tarsi patekusi į juodąją skylę, į kurią įtraukiama viskas, kas prie jos priartėja. Neturėdama aiškiai apibrėžtų ribų, ji veikia kaip tam tikras energ(et)inis laukas. Postmodernizmas daugiau bendro turi su ezoterika negu su filosofija, ir tai socialinė jo stipry-

bė, todėl jis toks atsparus kritikai, o kartu turi tokią didelę politinę galią.

Tiesa pati savaime politikai nerūpi, pirminė jos intencija yra kovoti ir primesti savo taisykles. Tačiau politiniai veikėjai turi tam tikras pažiūras, susiklostančias nebūtinai dėl vienokios ar kitokios politinės įtakos. Postmodernizmas dekonstruoja tiesą kaip dalyką, pagrįstą metapasakojimu. Tai nereiškia, kad tiesos nėra, tačiau tiesa nebelaikoma siektinu, juo labiau įmanomu pasiekti dalyku. Kas liaujasi kovoti, tampa ribotas, nes nusistovi ribos. Kai liaujamasi kovoti, tenka susidurti su kritika, o gal net su tiesa. Kova menkai prisideda prie supratimo ar net jam kliudo. Ji leidžia ką nors įtvirtinti arba išardyti. Štai politinė struktūra, kurioje įstrigęs postmodernizmas.

Deklaruodamas atvirumą, kurį priešpriešina modernistiniam uždaramui, postmodernizmas iš tikrųjų turi daug daugiau autizmo bruožų negu modernizmas. Jis atviras tuo atžvilgiu, kad atsiveria bet kokiai kritikai, kurią visą, kaip ir bet ką kitą, absorbuoja į save. Tačiau jis uždaras, nes niekas negali nieko jame pakeisti – tai stagnuojantis mąstymas, leidžiantis nedarnių dalykų samplaiką, tačiau neįgalus nei keisti, nei pagrįsti, nei išlaikyti struktūros, kuri visa tai užtikrintų. Postmodernus būvis yra politinis būvis.

Jau vien tai, kad universitetų krizė sutampa su metafizikos krize, o visa tai lydi nepasitikėjimas metapasakojimais, verčia manyti, kad metafizika jokios krizės nepatiria, veikia atvirkščiai – visuomenė, nusigręžusi nuo metafizikos, klimpsta į krizę, kurioje nėra nieko, kas būtų anapus politikos, ar, Derrida žodžiais tariant, anapus teksto.⁶ Bet kokia kritika, argumentai, faktai – tai tik viena iš nuomonių, pasakojimas, kurį galima paskandinti bergždžiose diskusijose, sukeliančiose migreną, o šią įveikia tik politinis smūgis. Vienintelis būdas, kaip iš tokio viską persmelkiančio postmodernaus būvio sugrįžti į tikrovę, kurioje yra ne vien kova, bet ir kažkas daugiau, – tai atsisakyti kovoti pagal primestas „taisykles“ ir būtent politiškai reabilituoti metapasakojimą. Tik taip įmanoma susigrąžinti susikalbėjimo galimybę, taigi ir diskursą, kai ne vien veikiamą ir tiesioginę prasme nusišnekama, neįgaliai neigiant

metapasakojimą, bet kartu ir mąstoma, ir veikiamą apmąstyta.

Nėra jokio postmodernaus diskurso, yra tik postmodernus būvis anapus diskurso. Su visais jam būdingais *meta*, *post* (ar *postpost* arba *antianti*) ir bereikšmiu sąvokų dauginimu, orientuojantis vien į originalumą ir seniai žinomų dalykų persakymą naujomis sąvokomis, tarsi tai turėtų ką nors reikšti. Postmodernizmas kyla iš žmogaus tingumo ir intelektualinio lepumo, nes tai, apie ką kiekvienas žmogus vienu ar kitu gyvenimo tarpsniu mąsto, dėl savo nebrandumo pasidavęs laikmečio nuotaikoms ar madoms, bet galiausiai atmeta kaip visiškai nerentabilų, intelektualiai ir moraliai tuščią dalyką, mūsų epocha kruopščiausiai nublizgino ir pastatė ant aukščiausios pakylės.

Lyotard'as teisus, kalbėdamas ne apie postmodernizmo epochą, bet apie būvį. Tai yra toks pat būvis, kaip spuogai, hormonų siautėjimas paauglystėje ar menopauzė. Albino Plėšnio žodžiais tariant, „su postmodernizmu yra panašiai kaip su vėjaraupiais – įspūdingai atrodo, bet greitai ir be pasekmių praeina, sukurdami nuolatinį organizmo imunitetą“.⁷ Deja, vyresnio amžiaus žmonėms vėjaraupiai gerokai pavojingesni – jeigu jais nepersirgta vaikystėje, kartais pasitaiko net mirčių. Tokiu būviu tapusi mūsų epocha artėja į pabaigą, tačiau išlieka rizika, kad tvirtą imunitetą kritikai turinti infekcija tuos, kurie ja taip ir nepersirgo, kamuos dar ilgai – sveikimo procesas gali gerokai užsitęsti, o lokalinės apraiškos gal apskritai niekada neišnyks. ■

¹ Jean-François Lyotard. Postmodernus būvis: šiuolaikinį žinojimą aptariant. Iš prancūzų k. vertė Marius Daškus. Vilnius: *Baltos lankos*. 1993, p. 6–7.

² Ten pat, p. 8.

³ Ten pat, p. 24.

⁴ Ten pat, p. 8.

⁵ Ten pat, p. 48.

⁶ Jacques Derrida. Apie gramatologiją. Iš prancūzų k. vertė Nijolė Keršytė. Vilnius: *Baltos lankos*. 2006, p. 210.

⁷ Albinas Plėšnys. Pozityvų protą pavarčius: pastabos paraštėse. In: *Problemos* nr. 79. Vilnius: *Vilniaus universiteto leidykla*. 2011, p. 192.

NE ISTORIKO PASVARSTYMAI APIE ISTORIJĄ (2)

Lietuva ir Lenkija

Ne per seniausiai lietuvių istorikai įrodinėjo, neva Adolfas Šapoka rašęs antilenkišką Lietuvos istoriją, antai jis teigė, kad Rusija išgelbėjusi lietuvius nuo lenkų kalbos dominavimo. O kaip atrodo man, ne istorikui?

Žečpospolita nuosekliai judėjo unitarinės valstybės link. Išgarsintoje Gegužės Trečiosios Konstitucijoje, kuri buvo priimta XVIII a. pabaigoje, nė pėdsako neliuko Liublino unijoje įtvirtintos Abiejų Tautų Respublikos. Lenkija rengėsi tapti unitarine valstybe. Lietuva turėjo išnykti. Man, ne istorikui, atrodo, kad Liublino unija porai šimtmečių pratęsė Lietuvos kaip atskiros valstybės egzistavimą. Prieš tai Lietuva buvo tiesiog inkorporuota į Lenkiją nelyg vestuvinis Jogailos kraitis. Kartu su Ukraina, kuri prie jos formaliai prijungta tik po Liublino unijos (lenkai lig šiol giriasi, kad jų valstybė buvusi „*od morza do morza*“). Tą uniją paprastai vertiname kaip Lietuvos valstybės pabaigą, bet man, ne istorikui, atrodo truputį kitaip. XVI a. Lietuva jau tapo Lenkijos dalimi *de facto*, jos elitas buvo polonizuotas, o buvimas atskira valstybe niekaip neįteisintas. Gal Žygimantas Augustas, matydamas neišvengiamą Jogailaičių dinastijos baigtį, taip gelbėjo Lietuvą? Juk Liublino unija padarė ją valstybe *de jure*. O jos buvimas atskira valstybe baigėsi tik su Gegužės Trečiosios Konstitucija.

Labai keistai atrodė LR Seimo pastangos unitarinės Lenkijos Konstitucijos dieną paversti Lietuvos valstybine švente. Ar turėtume švęsti savo valstybės juridinio sunaikinimo dieną?

Jei Lietuva kaip valstybė turėjo išnykti jau XVIII a., tai koks likimas laukė lietuvių tautos? Taip ir nežinau, ar Liublino unija sulėtino, ar pagreitino Lietuvos po-

lonizaciją. Bet Gegužės Trečiosios Konstitucija, jei tik būtų įsigalėjusi, tikrai būtų ją pagreitinusi.

Kai kurios kalbos turi savo žodį imperijai pavadinti (pavyzdžiui, vokiečiai – *das Reich* arba rusai – *deržava*). Įdomu, kad ji turi ir lenkai (*mocarstwo*). Ne tik turi, bet ir, atrodo, vis dar laiko savo šalį imperija. Kaip kitaip paaiškinsime net valstybiniu lygiu skambančius reikalavimus, kad lietuviai keistų abėcėlę? Negi kartu su nepriklausomybe nuo Maskvos atgimė ir lenkiškasis imperializmas? Negi Lenkija vis dar jaučiasi „mocarstva“, galinčia diktuoti tautai, kurios dėka ji ta „mocarstva“ tapo?

Per kelis šimtmečius, prabėgusius nuo Liublino unijos, pasaulis pasikeitė. Atrodo, mums nebegresia nei polonizacija, nei rusifikacija. O kaip jis pasikeis po dar keleto amžių?

Mes, nors ir mėgstame Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę vadinti imperija, savo žodžio, kuriuo pavadintume valstybę, pavergusią kitas valstybes, neturime.

Lietuva ir Estija

Pripratome Lietuvą lyginti su Estija, dažniausiai mūsų nenaudai. O juk į faktinę nepriklausomybę žengėme vienu metu. Lietuva nepriklausomybę paskelbė 1990 m. Kovo 11-ąją, o atsargioji Estija iki 1991 m. rųpųčio 20-osios buvo „Estijos SSR“. Laikas pasvarstyti, kodėl per ketvirtį amžiaus tarp mūsų atsirado tokie skirtumai. Pavyzdžiui, kodėl mažytė Estija visam pasauliui davė „skaipą“, o Lietuva pasaulyje daugiau garsėja nusikaltėliais. Kodėl į Estiją grįžta žmonės, emigravę iš jos, o Lietuva ir toliau tuštėja?

Norėdami atsakyti, grįžkime į 1992-uosius metus. Negi tik man vienam atrodo, kad mūsų atsilikimą nuo estų lėmė rinkimai, per kuriuos Lietuvos žmonės išsižadėjo Sąjūdžio? Estai, vos atgavę nepriklausomybę, su-

prato, kad dabar bus kitaip, kad reikia radikalių reformų ir kad keistis turi visi. Jie jau porą dešimtmečių renka į valdžią būtent tuos, kurie pasisako už greitus pokyčius. Estijoje 1992-aisiais irgi vyko rinkimai, juos laimėjo istorijos mokytojo Marto Laaro vadovaujama Tėvynės sąjunga, ne tik žadėjusi, bet ir pradėjusi reformas.

Kada gi ėmė ryškėti skirtumai tarp Estijos ir Lietuvos? Pamenu, estams sakydavome, kad pas mus kompartija lietuviška, užtat ji vysto mažesnių miestų pramonę, sugebančią apsirūpinti darbo jėga iš aplinkinių kaimų, tokiu būdu išvengiama rusų antplūdžio. Pirmieji kompartijos vadovai, nors ir paskirti Maskvos, buvo baigę nepriklausomos Lietuvos mokyklas, o į Estiją buvo atsiųsti surusinti estai iš Sovietų Sąjungos. Lietuvoje rusakalbių lietuvių nebuvo. Viršininkus, po karo atsiųstus iš Rusijos, kad sovietizuotų Lietuvą, Lavrentijus Berija įsakė parvartyti namo, kaip neįvykdžiusius užduoties. Paskutiniaisiais dešimtmečiais LKP gretas užpildė tiesiog lietuviakalbiai, baigę sovietizuotas mokyklas. Kaip kitaip juos pavadinsi. Kompartija tvirtai įaugo į tautos kūną. Lietuvoje buvo apie 200 tūkstančių sąrašinių komunistų!

Turiu bičiulį, daug metų gyvenusį JAV. Jis piktindavosi, kad komunistus vadinu komunistais. Atseit jie, nors turi kitokią nuomonę, vis tiek yra lietuviai! Ilgainiui supratau, kad jis teisus. Aš tiesiog vartodavau tą žodį kita, ne ideologijos prasme. Vadinau juos komunistais tik todėl, kad priklausė LKP, organizacijai, rusų okupacijos metais vienijusiai tuos žmones, iš kurių buvo sudaromos visų lygių valdymo struktūros. Kiekvienas, stodamas į partiją, duodavo tam tikrus tylėjimo įžadus, bet galėjo naudotis pirmumo teise, tvarkydamas buitį, kopdamas karjeros laiptais. Kaip ir kriminaliniai susivienijimai, ji, atrodo, turėjo „juodąją kasą“ kyšiams Maskvai (pamenu, Sąjūdžio laikais keli klestinčių kolūkių pirmininkai skundėsi, kad už gerą kolūkio finansavimą turi atsilyginti rajkomui – specialiam jo žmogui kas mėnesį sumoka po 10 tūkstančių rublių). Sąjūdžio mitinguose buvo įprasta LKP vadinti mafija, apraizgiusia visą Lietuvą.

O dabar pabandysiu skirtumus tarp Lietuvos ir Estijos aptarti politiškai korektiškai. Estijai atgavus nepriklausomybę, kompartija tiesiog subyrėjo. Lietuvos kompartija ne kartą keitė pavadinimą, tačiau išlaikė ne

tik vadovaujančią branduolį, bet ir visą aparatą su šimtais branduoliukų. Jie ligi šiol apima dešimtis tūkstančių žmonių, susijusių giminystės, bičiulystės ar tiesiog abipusės naudos saitais. Estijoje jau ketvirtį amžiaus niekas nekliudo reformoms, o Lietuvoje žmonės vis išsirenka į valdžią tuos, kurie gal irgi norėtų reformų, juo labiau kad to reikalauja dosnūs Briuselis, bet reformos vis tiek nejuda iš vietos, nes reformuoti tenka, paliekant šiltose vietose tuos pačius tarpusavyje susistygavusius asmenis.

Neseniai skaičiau, kad Lietuvos policija kopijuos Estijos policijos uniformas. Bus gražesnės. Bet ar daug kas pasikeis? Užmirštama, kad dar 1992-aisiais Estijos vidaus reikalų ministre paskirta disidentė ir politinė kalinė Lagle Parek atleido visus milicininkus ir priėmė į darbą, kaip pasakytų lietuviai, nekompetentingus žmones. Tie „nekompetentingi žmonės“, pradedant nuo 1992-ųjų, atėjo į visas nepriklausomybę atgavusios šalies gyvenimo sritis. Nors tą sakyti gal ir ne visai politiškai korektiška, bet Estijoje ketvirtį amžiaus valdžioje buvo dešinieji. Estai suprato, kad valstybės nepriklausomybė reiškia kiekvieno piliečio apsisprendimą pradėti gyventi kitaip.

Taigi, kodėl Estija lenkia Lietuvą? O gal šitas klausimas politiškai nekorektiškas?

Lietuva ir Rusija

Rusai mėgsta didžiuotis, kad savo šalyje turi „visą Mendelejevo lentelę“. Žinoma, Sibire. O kaip jiems tas Sibiras atiteko? Negi jis buvo tuščias, be gyventojų, tik su chemijos elementų lentele plyname lauke?

Maskvos kunigaikštystės valdovai iš pradžių turėdavo gauti „jarlyką“ (valdymo dokumentus) iš savo senų viršininkų – Aukso Ordos chanų. Tik XVI a. kunigaikštis Ivanas III (tarp kitko, Vytauto Didžiojo anūkas) taip sustiprėjo, kad liovėsi mokėjęs duoklę totoriams, pasivadinu caru, Bizantijos imperijos tęsėju, jos dvigalvį erelį pasiimdamas savo herbu.

XVI a. – didžiųjų užkariavimų epocha. Jūrinės Europos valstybės dalijosi pasaulį, pasiglemždamos valstybes ir gentis, mažiau išsivysčiusias karybos atžvilgiu. Bet Didžioji Maskvos kunigaikštystė, nors ir pasivadinusi *deržava*, net neturėjo priėjimo prie šiltesnės jū-

ros. Ivano III anūkas Ivanas IV Rūstusis (arba Jonas Žiaurusis) dėl to ilgai kariavo su Švedija, bandydamas užimti estų ir latvių apgyventas Baltijos pakrantes. Tas karas buvo pralaimėtas. Bergždzios buvo ir Ivano IV pastangos tapti Abiejų Tautų Respublikos karaliumi po Žygimanto Augusto mirties.

Maskvai liko vienintelė ekspansijos kryptis – Rytai, bet ir ten buvo įsikūrusios valstybės, kurias valdė su-byrėjusios Aukso Ordos palikuoniai. Pirmuoju Ivano Rūsčiojo taikiniu tapo Kazanės ir Astrachanės chanatai. Būtent tada rusai peržengė Volgą, tapusią jų „matuška“, nors pakrantėse gyveno ugrofinų ar totorių gentys.

Žlugus mongolų chanatams, kelias į Sibirą tapo atviras. Rusai jau turėjo patrankas ir šautuvus, o vietinės gentys – tik lankus ir ietis. Manau, caras buvo girdėjęs, kad už Sibiro yra ne vien Kinija su jos šilkais, bet ir šiltas vandenynas su prieskonių salomis. Į tuos kraštus, jei neturi kuo ir per kur plaukti, buvo tik vienas kelias – per Sibirą.

Įdomu, kad užkariauti Sibirą ėmėsi ne reguliari Rusijos armija, įsivėlusi į ilgametį karą su Švedija dėl Livonijos. Uralo kalnus peržengė kazokų gaujos, kurias finansavo druskos pirkliai Stroganovai. Kazokų tikslas buvo priversti vietos gentis, kad mokėtų duoklę ne mongolų chanams, o Maskvos carui. Tada ir prasidėjo Sibiro užkariavimas, po kurio rusai gali didžiuotis, kad jų teritorija užima aštuntadalį pasaulio. O tas užkariavimas baigėsi turbūt XIX a., kai iš Kinijos, kuri tada buvo silpna, rusai atėmė teritorijas prie Amūro upės.

Bet grįžkime į XVI a. Vytauto Didžiojo proproanūkis Ivanas Rūstusis taip ir neprasibrovė į Vakarus. Pirmiau turėjo nusilpti Lietuva. Po poros šimtmečių Rusija užvaldė Baltijos pakrantes, net savo sostinę perkėlė prie jūros. Prarijusi Abiejų Tautų Respubliką, ji gerokai pasistūmėjo į Vakarus. O dar po pusantro šimtmečio, pasinaudojusi karu su Vokietija, savo įtakos zoną padidino, nubrėžusi sieną per pusę Vokietijos ir Austrijos. *Deržava* pradėjo trauktis tik dabar. Gal tam atėjo laikas – juk imperijos paprastai gyvuoja apie porą šimtmečių. Tarp kitko, pradžia tam imperijos mažėjimui padarė 1990-ųjų Kovo 11-oji.

Taigi, lietuviai kalti, kad rusai užkariavo Sibirą. LDK buvo tarsi pylimas, nukreipęs Rusijos ekspansiją nuo Europos. ■

Eglė KIRILAUSKAITĖ

Laiko stabdytojui

Amžinybių kolekcija ieško naujų eksponatų.
Išmintis herodotiško praeinamumo pritvinko.
Stovi laikas.
Tarme nepažįstama baltų
Išdraskyta po sluoksnį, po šimtmetį, kreipiasi žemė.
Sluoksniai veriasi.

Žvelgia pranašišškai praeities rekonstrukcija.
Aukurai net po drumzlinu vandeniui smilksta
Lyg gintųsi
Nuo tylios išdavystės.
O deivės, rūke mirkydamos plaukus,
Regis, pametė mus – paskutinį šio šviesmečio radinį
Amžinybių kolekcijai alkstančiai amžiams užpildyti.

Labai tylus laukimo lėto
laikas
ir išsklaidyto rūko
netikrumas
užsimiršimo ir Hekatės
rūmuos
duris tvirtai užrėmę kryžiais
laiko.
Ar įsileisi vienišą Lamiją,
slapčia mėginusį tave
sužeisti,
raudas mirties ir atgimimo
žaisti
eklektiškoje tavo karalijoje
Mėnulio mėly maudos
danaidės.

Einu artyn –
ir tu mane pažįsti,
ir tirpsta vartai.
Tavo karalystėj
atbunda užkerėtas karalaitis.

Iš gailėsčio

Vedusio vyro kaklaraištis ant grindų
Smaugia neištikimybės dusuliu
Ar mane jis iš gailėsčio
Surogatinių žingsnių girgždėjimu temstant
Išgelbės?
Brangusis ne pirmą kartą
Netyčia supainiojau pojūčius
Klausą ir uoslę
Antimoralę ir šventeiviškumą
Lytėjimą ir regą
Sąžinės priešnuodžių skonį
Hedonizmą ir bipolinį
Liūdesį

Ir už kokias dabar
Nekrikščioniškas
Nuodėmes
Pas tave
Laumės atvedė
Neatsiklausiusios
Tyliai
Išdavystei

Be gailėsčio

Skuba į pražūtį vaikų negimusių
į nebuvimą ir neįsiklausymą
pro užrakintus viešnamius

pro vargetas
per purvą autobusų vėžioje
per konkurenciją
sukąstais dantimis
pro darbdavius
kanalizacijos šulinių dangčiais
kruvinu asfaltu
per avarijas
viršija greitį
prakeiksmas
pavandenijusiose akyse
patvinęs tvinkčioja
kurį paveldėjo
iš protėvių
iš giminaičių
geriančių
be gailėsčio
jų paistalai dogmatiški
apie išganymus
ką pasakys bažnyčioj
neinteligentiški
geriau jų nepažinčiau
bet
skubu su jais

Šilkverpis verpia šilumą šilko
Tykiai trapiu žvilgsniu
(O ir pats yra akių formos)
Šilkinį tvarstį
Sulūžusiai verpstei
Pagydyti narsto nedrąsiai
Žvilgsniu dosniu
Kad tik nesužeistų
Ir nesusižeistų
Į savo šilku dekoruotus
Beržo sūpuoklių namus
Kad neįsileistų
Ir šilumą skleistų
Ir šilumą šilko
Į mus

VENECIJOS MENO BIENALĖS DŽIUNGLĖSE

Vandens taksi plaukia Venecijos pusėn. Po valandos esu prie tilto *Realt*. Įsikūręs viešbutyje *Palazzo San Luca*, pradedu klajoti po Šv. Morkaus aikštę ir jos apylinkes. Malonus netikėtumas – *Palazzo Fortuny* šiandien pristato žurnalistams parodą „Intuicija“. Ekspozicija dar tvarkoma. Ant didelio stalo padėta daug įvairaus dydžio plastilino gumulėlių. Lankytojai gali paimti, pavolioti, paminkyti, keisti jų dydį. Žaisminga. Autorė – Kimsooja, korėjietė, kadaise buvau ją sutikęs Niujorke. Tarp pakviestųjų ir garsusis Anishas Kapooras, kurio sukurtas baltas reljefinis apskritimas įkomponuotas į plakatą, reklamuojantį parodą. Tarpduryje – Bernardo Roigo skulptūra „Iliuminuota Blinsky'o P. galva“ (2010). Balta pusnuogio vyro figūra, dalis veido skendi tamsoje, dalį apšviečia neono šviesos ruožas. Įspūdinga. Išleistas didžiulis parodos katalogas.

Labai patenkintas neplanuotu apsilankymu *Fortuny* muziejuje, toliau pamažu žingsniuojau, gėrėdamasis gatvelių grožiu. Užeinu į vernisažą vienoje iš meno galerijų. Ten dėmesį patraukė Veros Rohm skulptūra, primenanti sulenktą kojos kelį. Tartum stalo koja lūžusi, tuščia ertmė užlieta skaidria kaip stiklas medžiağa. Visa tai kažką primena... Įsižiūriu į medinio lūžio struktūrą. Prieš kelionę man pačiam iš kairės kojos sąnario ištraukė skystį, suleido vaistų. Dabar vaikščioti sunkoka. Koks neįprastas meno kūrinio ir natūralaus skausmo dialogas!

Bienalėje

Giardini aplankęs bene trisdešimt paviljonų, susidariau dvejopą įspūdį. Kilo net klausimas, ar tie kraštai atsium-

tė geriausius savo kūrėjus, ar tuos, kurie atlaikė, sakyčiau, tendencingą selekciją? Ko gero, antras variantas...

Prancūzijos paviljonas virto muzikos studija, išklotą medžio plokščių konstrukcijomis su geometriniais raštais (Xavier Veilhan). Jaučiausi atsidūręs staliaus dirbtuvėje.

Anglų paviljonas panašus į skulptoriaus dirbtuvę, kur dominuoja milžiniškos cementinės formos, primenančios dramblio kojas (Phylida Barlow).

Vietoj Kanados paviljono stūkso kažkokie griuvėsiai, išmėtyta daugybė medinių pagalių, kartkartėmis iš apačios trykšteli vanduo (Geoffrey Farmer).

Čekų ir slovakų paviljono tamsioje erdvėje šviečia plaukiojančių gulbių siluetai (Jana Zelibská).

Amerikiečių paviljone nuo palubių iki žemės kabo didžiulis paveikslas, išpūstas lyg pilvas (Mark Bradford).

Prie Austrijos paviljono stovi gigantiškas sunkvežimis, vertikaliai nosimi įsiremęs į žemę. Primena statinį, į kurį veda kopėčios-laiptai. Autorius – Erwinas Wurmas, kurio parodą (ant šono parverstą namą) neseniai rodė Vilniaus ŠMC.

Graikijos paviljone daugybė veidrodžių gundo paklaidžioti po tamsų labirintą (George Drivas).

Vengrijos paviljone „Taika žemėje“ ant pagrindinės sienos iš mažų daiktelių, iš sagų sumontuota gėjiška vaivorykštės spalvų vėliava (Gyula Varnai).

Į Japonijos paviljoną galima patekti dviem būdais – atstovėjęs eilę po paviljonu, galėsi įkišti galvą į skylę ir pro ją tartum iš rūsio pamatysi instaliaciją erdvėje, kur senoji architektūra susitinka su naujuoju pasauliu. Tie lankytojai, kurie įėjo pro pagrindines duris, didelėje salėje apžiūrinėdami instaliaciją, grindų centre pama-

tys skylę, pro kurią lyg iš po žemių vis išlenda nuste- busi, smalsiai besidairanti kažkieno galva (Takahiro Iwasaki).

Vokietijos paviljono grindys skaidrios, jautiesi lyg pakibęs erdvėje. Po grindimis ant žemės šliaužioja per- formanso atlikėjai (Anne Imhof). Net galva apsisuko nuo tokios nesvarumo būklės, skubu kuo greičiau išeiti.

Brazilijos paviljone iš metalinių vamzdelių sumon- tuotos pasvirusios grindys, ant kurių papilta įvairaus dydžio akmenų – maži įkritę gilyn, vidutiniai įsispaudę į tarpus, didesni nuriedėję į pasienį (Cynthia Marcelle).

Pačiame *Giardini* parko centre – *Swatch* (ši laikro- džių gigantė yra bienalės rėmėja) paviljonas. Ši- kart pakviestas anglų dailininkas Ianas Daven- portas. Po atviru dangumi per keleto metrų ilgio sieną iš viršaus į apačią teka įvairiausių spalvų ir atspalvių dažai. Paveikslo apačioje spalvos, pasie- kusios žemę, laisvai maišosi viena su kita, šėlsta, dūksta, tartum be jokios dailininko kontrolės. Prie „*Giardini* spalvų sienos“ ilgai stovėjau, gėrė- jausi, fotografavau. Internetu radau informaciją, kad šis dailininkas bendradarbiauja ne tik su lai- krodžių firma *Swatch*, bet ir su *DIOR* – pagal jo projektus gaminamos moteriškos rankinės.

Po Arsenalo stogu

Bienalės lozungas – „Viva arte viva“. Kuratorė Christine Macel pakvietė 120 kūrėjų. Ekspozici- ja suskirstyta net į devynias dalis – knyga, žemė, tradicija, šamanai, spalva, laikas ir t. t. Bet man svarbiau ne tie formalūs padalijimai, o kūriniai, ne tie painūs gudragalviški pranešimai spaudai, o tai, ką pats matau ir jaučiu.

Ant sienų – šimtai ričių, iš kurių vos matomi siūlai bėga į centrą. Kas ten? Ant stalo guli suply- šę marškiniai, kuriuos tie siūlai susiuva. Čia siūlų kelionė baigiasi (Lee Mingwei).

Cheila Hicks didžiulius įvairiaspalvius siūlų (ir vėl!) kamuolius sudėjo vieną ant kito. Efek- tinga ryškių spalvų mozaika, nepraeisi pro šalį, bent trumpam nestabtelėjęs.

Mažytė lyg žaisliukas figūrėlė, bet... su kirviu ranko- se. Ne malkas skaldo, o daužo, kas pakliūva – porcelia- no puodukų šukės veda mūsų žvilgsnį prie sudaužy- tų kėdžių, spintų. Instaliacija iškalbinga, nereikia nei komentarų, nei paaiškinimų (Liliana Porter).

Gruzinių namas. Per langus matyti, kas dedasi vi- duje, – pro lubas sunkiasi lietaus vanduo, įkyriai lašė- damas ant stalo, ant lovos, ant grindų kaip Tarkovskio „*Stalkeryje*“ (Vajiko Chanchkhiani).

Davidas Mendalla nuo vieno iki kito salės kampo tartum sūpuokles nutiesė ilgą audinio juostą. Ant jos prisiūta daug vizitinių kortelių, atvirukų, nuotraukų,

Ian DAVENPORT. Spalvų siena

Damieno HIRSTO brangenybės iš jūros dugno Autoriaus nuotrauka

kurias duoda patys lankytojai. Aš irgi randu vietas savo vizitinei kortelei ir atvirukui. Nuo dabar jaučiuosi esąs bienalės dalyvis.

Išdalijami apdovanojimai. Aukso liūtas atitenka Vokietijos paviljonui, iš kurio pabėgau apsvaigusia galva (Anne Imhof), specialus apdovanojimas – Brazilijai. Aukso liūtą gauna ir Franzas Erhardas Walteris, pripažintas geriausiu parodos „Viva arte viva“ dailininku. Sidabro liūtas įteikiamas jaunam perspektyviam kūrėjui Hassanui Khanui.

Už viso gyvenimo kūrybą Aukso liūtą pagerbiama Carolee Schneemann (g. 1939), kūno meno pradinin-

kė, tyrinėjanti seksualumą, moters orgazmo niuansus. Jos performansai, filmai, fotografijos, kiti kūriniai eksponuojami garsiausiuose pasaulio muziejuose.

Damienas Hirstas jūros dugne

Net dviejose vietose – *Punta della Dogana* ir *Palazzo Grassi* – tuo pat metu vyksta gigantiškos parodos su gigantiškomis skulptūromis. Damienas Hirstas – meno pasaulio superžvaigždė. Ką jis rodo dabar? Tartum iš jūros dugno ištrauktas, ilgai po vandeniu gulėjusias skulptūras, aplipusias dumbliu, koraliniais polipais, kriauklėmis. Įėjęs į salę apstulbsti – ar čia pasaka, ar sapnas? Tarp „personažų“ – vyras, moteris, meška, slibinai, gyvatės... Plika akimi matyti, kad, realizuojant šiuos kūrinius, dirbo didelis būrys „padėjėjų“, įdėtos milžiniškos lėšos. Aukšto lygio profesionalumas. Kaip tą vertinti iš meninio taško? Žinoma, užduotis nelengva. Mat pačios figūros gana neoriginalių formų, bet jų banalumą atsveria povandeninio pasaulio turtai – brangenybės, kuriomis viskas aplipdyta. Gigantiškas katalogas taip ir pavadintas „Neįtikėtinos brangenybės iš sudužusio laivo“ (*Treasures from the Wreck of the Unbelievable. Damien Hirst*).

Galerijoje dell *Accademia* surengta bienalė lydinti paroda „Philipas Gustonas ir poetai“. Šio dailininko vardą žinau nuo seno, jis – mano dvasinis bendražygis. Kodėl? Jo kūriniuose dominuoja savotiškai deformuotas žmogus, jo veidas, daiktai, raidės. Spalvų paletė kukli – ruda, pilka, gelsva. Svarbiausias čia piešinys. Tapyba plakatiška. Parodą reklamuoja būtent toks motyvas – iš debesies išlindusi ranka brėžia liniją.

Kur Lietuva?

Rasti Lietuvos paviljoną nelengva – reikia turėti navigacijos telefoną, rodantį kelią į *Scuola San Pasquale* – *San Francesco della Vigna*. Atėjau valandą prieš atidarymą. Žilviną Landzbergą užtikau dar besidarbuojantį. Pamatęs mane, nušvito, paspaudė ranką ir apkabino – taip nuoširdžiai žmonės sveikinasis arba išlydi į

kelionę. Ši scena man ir buvo svarbiausia, kai čia atvykau. Įėjęs į rūmus, į ekspozicijos „R“ erdvę, parodos... neradau. Didžiuliams briedžio ragams, gulintiems tarp kolonų, čia atrodo per ankšta, už kitų kolonų pasislėpusi stūkso vieniša spinta... Įspūdis toks, tarsi tai, kas atvežta, pastatyta laikinai, čia turėtų dar kažkas būti...

Dalijama *press* informacija – gelsvame lapelyje anglų kalba pristatoma ekspozicijos idėja, kuri aiškinama taip sudėtingai, painiai, kad tą lapelį tenka studijuoti ilgiau negu užtrunki, apžiūrinėdamas parodą. Kaip toje pasakoje apie Eglę žalčių karalienę – Žilvinas, nenorėdamas išleisti jos iš jūros dugno, liepė sunešioti geležines klumpes...

Tada dar nežinojau, kad likimas rengia man siurprizą – iš Venecijos turėsiu skristi ne į Varšuvą, bet per Vieną į Vilnių, į Poezijos pavasario atidarymą. Atvykęs gavau architekto Jono Žukausko žinutę: „Būtų malonu susitikti.“ To susitikimo tikslas – aptarti Stasio menų centro, planuojamo įrengti Panevėžyje, reikalus. Užėinu. Laukia du netikėtumai. Pirmas, patenku į skulptoriaus Gedimino Jokūbonio dirbtuvę, mat Jonas yra jo anūkas. Antras, kieme pamatau celofaninį statinį ir atpažįstu autorių – tai Žilvinas Landzbergas. Venecijoje mačiau miniatiūrinį originalo, kurį dabar matau Vilniuje, modelį. Įeiname į tą šiltnamį, susėdę kalbamės visą vakarą prie vyno taurės. Žiūriu į dangų per bokšte esančią kiaurymę, ir užplūsta prisiminimai...

Tėvo pranašystės

Mano tėvas buvo tikras išradėjas, fantazuotojas. Netoli Panevėžio Lepšių kaimo sodybos kieme, pačiam vidury, kartą pastatė šiltnamį, vietoj sienų – peršviečiamas celo-

Lietuvos paviljonas 57-ojoje Venecijos bienalėje

Andrejaus Vasilenko nuotrauka

faną, stogas stiklinis. Aš, tada dar mokinys, statinį vertinau skeptiškai, nors įėjęs vidun, jaučiausi jaukiai, net pamaniau, kad čia galėtų būti mano dirbtuvė. Ten buvo labai šviesu, matėsi dangus, girdėdavosi švelnus lietaus barbenimas. Tėvas pastatė krosnį ir įrengė... centrinį šildymą. Čia tai bent staigmena! Gyvenamajame name buvo tamsu ir šalta, o šiltnamyje – šviesu, šilta. Kažkoks paradoksas. Tėvas sakė: „Čia augs gėlės. Galėsite sodinti tulpes. Kovo 8-ajai, Moterų diena, jų pražydės tiek, kad gerai uždirbsime.“ Aš prieštaravau, sakiau šitiek darbo laukuose, reikia prižiūrėti gyvulius, ravėti kolchozo runkelius, kokios dar gėlės! Bet tėvas užsispyręs – pats jų pasisodino taip, kaip išmanė. Pražydo tik viena, prie kurios jį nufotografavau.

Kitas tėvo projektas – pirtis su dvigubu stogu. Klausiau, kam tas dvigubas stogas, prikimštas samanų. Atsakė: „Vištoms.“ Pareiškiau, kad į tokią pirtį maudytis aš neisiu. Tada tėvas šio ketinimo atsisakė – pastogė liko atvira, kaip jo fantazijos vaisius, o karštoje pirtyje ilgus metus plakėme nugaras vantomis.

Dabar suprantu, kad tėvas buvo tikras avangardinio meno pranašas. Tą ypač pajutau, apsilankęs 57-ojoje Venecijos bienalėje. Ir ne tik. ■

PROTESTO UŽUOMAZGOS?

Apie parodas regione

Po ilgos pertraukos apžiūrėjau dvi dailės parodas, surengtas ne Vilniuje – tai Lietuvos ir Latvijos grafikos paroda „atEITies praEITis“ A. Žmuidzinavičiaus kūrinų ir rinkinių muziejuje (paprastai vadinamame Velnių muziejumi) ir 56-oji Šiaulių menininkų paroda Šiaulių dailės galerijoje. Kita svari priežastis, kodėl nepasibodėjau pasigilinti į šių parodų turinį, formacijas ir formuluotes, – tai noras praktiškai išbandyti Lietuvos dailės metametodologiją, parengtą daugiau kaip pusšimčio lietuvių dailės kritikų. Neabejoju, kad toks parodų pasirinkimas tautiečiams, vis dar puoselėjantiems objektyvumo mitą, sukels šiokių tokių abejonių. Nors iš tikrųjų kaip nėra jokio skirtumo, iš kurios kūno vietos paimsime kraujo DNR tyrimui, lygiai taip nėra didelio skirtumo, kurias parodas apžvelgsime, kad nustatytume simptomus, vyraujančius šalies dailės gyvenime. Taigi, parodas pasirinkau pagal neatsitiktinio atsitiktinumo principą. Sąmoningai nesirinkau Vilniuje rengiamų parodų, nes pagal minėtą DNR tyrimų analogiją tai būtų kraujas ne iš konkretaus kūno, bet greičiau iš kokio donorų banko arba tiesiog sintetika.

Nė vienoje iš dviejų parodų nebuvo vilniečių, išskyrus Rimvydą Kepežinską, kuris Kaune laikomas kauniečiu *per se*. Gal kiek pikantiška detalė – „atEITies praEITyje“ dalyvavę latvių grafikai buvo išimtinai iš Rygos... Taigi, abi parodos yra opozicinės Vilniaus atžvilgiu, nors nė viena to nedeklaruoja nė puse žodžio. Atvirkščiai, bando sukurti savipa-

kankamo (mini)universo modelį, kad neišsiskirtų iš buržuazinio formato, kuris visiškai toks pats ir Vilniuje. Tiesa, šias parodas sieja dar ir tai, kad jas abi akivaizdžiai ignoravo centralizuoto valstybinio kultūros finansavimo struktūros. Pabandysiu detaliau, ką vadinu daugeliui akis badančiu terminu „buržuazinis formatas“.

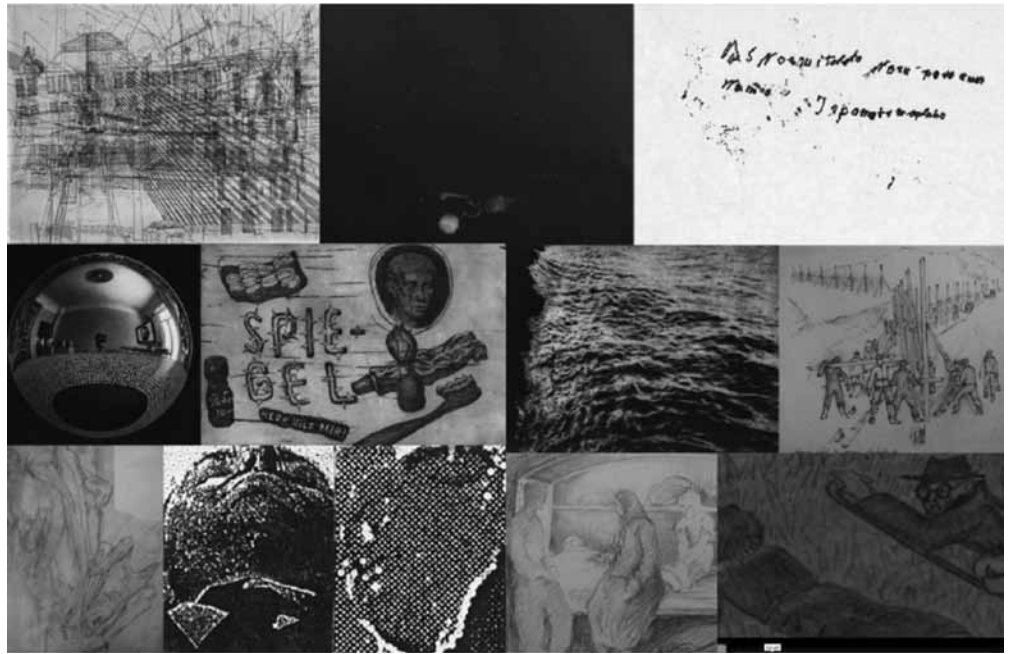
Kas tas erdvėlaikis ir kodėl jis turėtų mums rūpėti?

Visų pirma aptarkime erdvėlaikio, arba *chronotopo*, sampratą. Chronotopas (erdvėlaikis) pagal Bachtiną – tai „vidinis erdvės ir laiko sąryšingumas, būdingas literatūrinei meninei išraiškai. Erdvėlaikis yra matematinės savivokos elementas, kurį labiausiai sofistikavo Albertas Einšteinas reliatyvumo teorijoje... Literatūriniam-meniniam chronotope erdvės ir laiko indikacijos yra supintos į gerai apgalvotą ir labai konkrečią visumą, kurioje laikas sutankėja, tampa apčiuopiamas, įžiūrimas. Erdvė įkraunama laiku, siužetu ir istorija. O laikas savo ruožtu suerdvinamas.“¹

Abi minimas parodas pristato profesionalios dailėtyrininkės-kuratorės, pabrėždamos erdvės ir laiko sąryšingumą, tarsi tai būtų egzistencijos alfa ir omega. Kauno parodos anotacijoje rašoma: „*Susidurti su laiku šiandien tartum klaidžioti erdvėje, kurioje krypties ir chronologinės logikos nėra: praradus aiškią orientaciją, vaikščioti įstrižainėmis pirmyn ir atgal tarp dabarties ir begalybės. Intuityviai ieškoti judėjimų ir tėkmių, ku-*

riose kryžiuojasi istorijos, kūrybos, atminties, biografijos ir biologinio laiko linijos. Jungti kasdienybės mirksnius ir amžinybę, realybę ir regimybes pertrūkius, įspūdžius ir prisiminimus. Pasiklysti virtualybėje, žvelgiant į viską iš tolimojo Archimedo taško begalinėje visatoje. Ir sugrįžti atgal, ieškant atsakymų į klausimus, į kuriuos neįmanoma atsakyti.“ Šiaulių paroda, pasak dr. Salomėjos Jastrumskytės, – tai „tos pačios vietos, to paties laiko įvykis, savaime nekuriantis tęstinumo nė viena kryptimi...”

Bandydamas išnagrinėti, kaip erdvėlaikio samprata veikia konkretų kūną iš kaulų ir mėsos, Peteris Goodas pasitelkė psichiatriją. Naudodamas tokias technikas kaip „gudravimas“ ir „apgaulė“, išskyrė du *chronotopo* variantus – tai Slaugos ir Paciento erdvėlaikis. Slaugos *chronotopas* dažniausiai siejamas su dominuojančia teoretikų „dauguma“, su „objektyvumu“, „skaidrumu“ ir vadinamosiomis „viešosiomis erdvėmis“ – visu tuo, kas šiandien aktualiausia. Jo tikslas, nepaisant nusivylimo dabartimi ir gėdos dėl praeities, šventai tikėti ateitimi. Toks *chronotopas* yra pritaikytas išspręsti visas problemas, kol jos yra individualios. Abiejose apžvelgiamose parodose pristatomi individai su niekam daugiau nerūpinčiomis vidinėmis savo problemomis – tai tipiškas Slaugos *chronotopo* pritaikymas. Iš esmės viskas, kas išeina už individo ribų ir vyksta tarp asmenų arba tarp asmens ir aplinkos, yra ištrinta, supainiota, eliminuota. Šis erdvėlaikis skirtas įvairaus plauko „lyderiams“ ir biurokratams (žodžiu, buržuazijai). Šiaulių parodos akivaizdus „lyderis“ – Bronius Rudys, kuriam skirta atskira, nuo kitų dalyvių visiškai atribota erdvė, tarsi

Lietuvos ir Latvijos grafikos parodos „atEITies praEITis“ fragmentas

paroda parodoje. Net dingteli mintis, kad čia eksponuojamas darbas padarytas visai ne šitai, o kažkokiais kitai, svarbesnei parodai. Kaune lyderiavimo demonstracijos išvengta, nors per atidarymą buvo labai aišku, kas sudaro lyderių ir biurokratų klasę, – tai neišvengiamai kartojasi visuose dailės gyvenimo ritualuose. Tokių sąvokų kaip *slauga* ir *kuravimas* prasmė čia suartėja neatsitiktinai.

Tuo pat metu Slaugos erdvėlaikis kuria nuo savęs priklausomą Paciento *chronotopą*, apibrėžtiną kaip režimas: „Paciento *chronotopo* laikas, skirtingai nuo Slaugos *chronotopo*, yra visiškai nestabilus, kartais labai pagreitėja arba pavojingai sulėtėja, jo kryptis neprognozuojama – gali eiti pirmyn, bet gali kuriuo nors momentu pradėti suktis atgal ar tiesiog virsti nuolat besikartojančiais etapais. Dažniausiai Paciento erdvėlaikis taip sulėtėja, kad tampa tarsi besiveliančia koše, kurioje įstringa bet kokios mintys, veiksmai, fantazijos ar lūkesčiai... Šiame *chronotope* yra aiškiai apibrėžtos ribos tarp privataus ir viešojo erdvėlaikio. Kiekvienas pacientas yra girdimas tiek, kiek jis palaiko ryšį su privačiais sąryšingumais, ir beveik visiškai negirdimas, jeigu užmezga ryšius su viešuoju erdvėlaikiu.“²

Šis aprašymas vos ne pažodžiui atitinka anksčiau cituotas Šiaulių ir Kauno parodų kuratorių mintis. Viešasis sektorius (įskaitant ir visas kalbos – *diskurso* – formas) iš esmės yra visiškai priklausomas nuo privačios nuosavybės, t. y. kapitalo. Tikrai nėra neutralus, kaip tą bando teigti buržuaziniai ideologai, o jiems (ne)sąmoningai paklūstantys menininkai, vos progai pasitaikius, patys verbalizuoja savo mintis, gyvenimą, kūrybą konvertuodami į (paciento) erdvė-laikio sąvokas.

Simptomiška, kad abiejose dailės parodose dalyvauja po vieną teoretiką, jiems neužtenka vien vizualios kalbos, nes šalia jie dar pateikia ir tekstinius komentarus. Šiaulių parodoje savo fotografijas komentarais palydi dailėtyrininkas Virginijus Kinčinitis, Kaune – Redas Diržys aprašo, kaip ir kodėl jis sudegino savo drabužius, kurių liekanas eksponuoja Vėlių muziejuje. Rezultatas – abiem atvejais žiūrovai raginami tapti epigonais. Garsioji buržuazinė žodžio laisvė iš tikrųjų yra žodžio laisvė tik Slaugos *chronotopui*, t. y. tiems, kurie valdo *diskursą*. Tokiu būdu galia susiejama su *chronotopu*, ir kiekviena naujai atsirandanti jėga, kuri nori, kad su ja skaitytųsi, yra priversta sukurti naują *chronotopą*, turintį savo (jokiu būdu ne konkurentų) fiksuotą pradžią. Didžioji Prancūzijos revoliucija tuo tikslu sukūrė naują kalendorių, netgi pakeitė visą matavimų sistemą ir tai virto nauju Slaugos *chronotopu*. Šiuo keliu eina ir abi minėtos parodos – jų dalyviai eilinį kartą kuria savo *chronotopą*: Šiauliai dailės laiką skaičiuoja 56 metus, o Kauno grafikai – jau 100 metų.

Chronotopo problema išlieka tol, kol laikomės įsikibę erdvės ir laiko (ap)mąstymo dualizmo. Šalia erdvės ir laiko dimensijų įvedus trečią elementą – klasę, galima triolektiškai apmąstyti erdvės-laiko-klasės (ELK) trimensijų trimensiją. Taigi, turime:

1. **Erdvę**, kaip:

mąstymo tašką – 0 matmuo;

liniją arba eksplikaciją (paaiškinimą) – 1 matmuo;

plokštumą, kuri yra implikacija (įpainiojimas) arba spektaklio režimas – 2 matmuo;

trimatiškumą, kuris reiškia pagrindo praradimą arba (re)animaciją – 3 matmuo;

2. **Laiką**, kaip:

dabarties tašką – 0 matmuo;

praeitį, kuri formuoja atmintį ir yra reprodukuotas reprezentacinis įvykis arba tiesiog istorifikacija – 1 matmuo;

ateitį, kuri yra dabartyje atspindėtas (suprojektuotas) tęstinumas arba spektaklis – 2 matmuo;

animuotą dabartį, kuri kaip mat tampa įpročiu – 3 matmuo;

3. **Klasę**, kaip:

tašką – 0 matmuo;

raidę, kurią buržuazinė sąmonė laiko išskirtinai (neutralizuotu) simboliu – 1 matmuo;

vardą, kuris buržuazinei sąmonei reiškia išskirtinai (neutralizuotą) sąvoką – 2 matmuo;

nacionalizmą, kurį buržuazinė sąmonė paverčia išskirtinai animaciniu (prasmės) diskursu – 3 matmuo.

Akivaizdu, kad buržuazinė plėtros zona (būtent toks yra ir kiekvienos tokios parodos organizavimas) eliminuoja 0 dimensijas (joms priskiriami žiūrovai) kaip neefektyvias ir nereikšmingas kapitalo generavimo procesams, 1-ąsias ELK dimensijas fetišizuoja kaip istorifikaciją, 2-ąsias – kaip spektaklį, o 3-iasias – kaip animacinį režimą, dažnai vadinamą interaktyvumu. Psichoerdvėlaikio atskirų dimensijų fetišizavimo tendencija įvardijama kaip ekstensyvus daugėjimas, – kuo mūsų daugiau, kuo ilgiau viskas trunka, kuo plačiau užgriebiama, tuo yra įtikinamiau.

Kad dviejų *chronotopo* dimensijų nepakanka, paabrėžė ir buržuazinis mąstytojas Gilles'is Deleuze'as, šalia *chronotopo* įvesdamas trečią matmenį – psichinę virtualumo dimensiją ir kiek nustumdamas į šoną klasinį klausimą, paslėpdamas jį už tokių sąvokų kaip specifikacija, organizacija ir identitetas.³

Klasinis klausimas išsilydo, susijungus intensyvaus (biologinio) laikinumo ir (psichinio) virtualumo pradams. Dabartinėmis sąlygomis galios klausimas jau nėra esminis – šiandien kur kas svarbiau, kaip formuojama atmintis. Vietoj pasyvaus paklusnumo galios dis-

kursui, kuris buvo būdingas sovietiniam valstybiniam kapitalizmui, įsigali psichoatminties įpročiai. Jie yra vieni didžiausių saviorganizacijos proceso trikdžių, kaip fiksuotos (t. y. suerdvintos) atminties formos: istorifikacija, memorializacija, spektaklis ir vis labiau įsigalintis animacinis režimas. Būtent iš čia išvardytų elementų ir susideda abi parodos. Sisteminė dailėtyra ir jos uzurpuota kritika skatina būtent šių atminties formų gaminimą, sklaidą ir vartojimą. Dar daugiau – jos paralyžiuoja visą psichoprodukcinį lauką, kurį vadiname Paciento *chronotopu*. Turiu prisipažinti, kad, būdamas Kauno parodos dalyvis, nesugebėjau nė per žingsnį pasistūmėti už dominuojančio spektaklio ribų, bet kaip kritikas bandau atitaisyti savo klaidą, diskredituodamas spektaklio mechanizmą. O gal tai pavirs mano klaida dar ir teoriniame lygmenyje... Beje, būtų labai įdomu sužinoti, ką apie savo dalyvavimą parodoje je mąsto kolega Virginijus Kinčinitis...

Viena vertus, abiejų aptariamų parodų iniciatyvos kilo tarsi „iš apačios“. Šiaulių atveju netgi daugmaž išlaikytas demokratinės „suneštinių“ parodų lygia-vos principas, bet parodos dalyviai nesugeba užimti klasinio solidarumo pozicijos – jie lieka atomizuoti, užsidarę savo egocentrizme ir konkuruoja tarpusavyje dėl (virtualaus) dėmesio. Kad vyktų saviorganizacija, būtina suburti polifoninį heterogeniškų balsų-nuomonių chorą, nesivaržant tarpusavyje dėl kapitalo įkrovos, – tai kažkas radikalai priešingo Paciento *chronotopo* paskirčiai ir abiejų parodų dalyvių sudėčiai. Šiandien pasaulyje šie procesai įgauna kibernetines *wikiaktyvizmo* formas. Nežymios to užuomazgos pastebimos Kauno parodoje – vadina-mojoje „kūrybinės medžiagos“ ekspozicijoje, nors tai tik simuliacija, nes didžioji dalis objektų yra istorinė-kultūrinę vertę (t. y. kapitalą) jau įgavę artefaktai iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus ir Latvijos folkloro archyvo.

Apie kartojimą

Dar norėčiau aptarti kartojimo fenomeną. Iš reprezentacinės pusės kartojimas yra materialus ir repro-

duktyvus, o pats savaime – dvasingas ir produktyvus. Konceptijų skirtumas rodo konceptualaus tapatumo ribas – kartojimas už koncepcijos ribų reiškia, kad konceptualus skirtingumas išnyko. Eurocentristinė sąmonė tokią stadiją vadina mirtimi. Sisteminė kritika ją demonizuoja, o vienintele prasminga veikla laiko į reprezentaciją nukreiptą konceptualųjį refleksyvumą, kuris remiasi institucionalizuotu sąvokų, vardų, turinčių simbolinį ir kultūrinį kapitalą, ritualų, technikų, formatų ir pan. kartojimu. Abiejose parodose būtent institucionalizuoto kartojimo yra tiek daug ir jis toks akivaizdus, kad dauguma dailėtyrininkų iš esmės vien todėl nesivargino jų aprašinėti, nes tai tikrai negarantuos kapitalo iš istorinės perspektyvos, nebent simbolinį kapitalą tuo atveju, jeigu atsiras artimas ryšys su organizatoriais ir / ar dalyviais. Apie tai nerašysiu, nes būtent to galbūt tikėtusi tie, kurie susiję su minėtomis parodomis, o man svetima net mintis apie sąsajas su koku nors kapitalu.

Kaip minėjau, egzistuoja ir kitokios kartojimo formos, kurios yra veiksmo sąlyga dar prieš tapdamos refleksyvumo koncepcija. Ikireflektyvinis kartojimas yra avangardizmo mito antipodas – avangardizmas, iš esmės neigiantis kartojimą, atmintyje įsitvirtina tik sisteminio refleksyvaus kartojimo dėka ir visada buvo į jį orientuotas. Noriu visus nuraminti – minėtose parodose avangardo tarsi ir nėra, dalyviai akivaizdžiai privengia (iš kuklumo?) su juo tapatintis, bet veiksmas vyksta šio reiškinio ideologijos lauke – galima įžvelgti daugybę asociacijų su klasikinio vakarietiško modernizmo ir / ar avangardizmo klišėmis. Aptarkime, kaip ikireflektyvinio kartojimo principai koreliuoja su minėtomis parodomis.

Užuot bandžius atitikti dominuojančias dailės / meno koncepcijas (avangardas būtent tą ir darė), atliekami veiksmai kartojami, paisant (ne)sąmoningai pasirinktų skirtingų koncepcijų. Šio aspekto nebuvo nei Šiauliuose, nei Kaune – pagal pirmosios parodos koncepciją visi vaidino profesionalius menininkus, o kitoje vieni vaidino grafikus profesionalus, kiti – artefaktus („medžiagą“), treči – kuratorius.

Skirtingumo koncepcija pasireiškia organizuojantis ne pagal panašumus (bendrumus) arba sąmoningai parinktą „įvairovę“, bet apimant visus atsirandančius skirtumus ir prie jų prisitaikant. Niekas nėra atmetamas, išskyrus bendrumo koncepciją. Niekas nelieka už nugaros, nes „kultūrinis“ sekimas tendencijomis, ateinančiomis iš „centro“, diskredituojamas kaip kolonialistinis. Avangardas praranda prasmę. Nepaisant Šiaulių ir Kauno parodų dalyvių homogeniškumo, reikia pripažinti, pastebimos nusi-
teikimo toleruoti skirtingumus užuomazgos (gal rudimentai), ir tai bene vienintelis saviorganizacinis šių parodų aspektas.

Kartojimas be koncepcijos tampa kasdienine asmenine praktika (avangardas, kasdienybę „pakylėjęs“ iki meno lygmens, ją nuskurdino), bet gali įgauti ir sabotažo, streiko ar kitokio pasipriešinimo pavidalą. Paprastai tokie bandymai parodose laikomi nevykusiais arba stengiamasi jų nepastebėti. Kuratoriai juos atmeta (Kauno parodai jų tiesiog nepasirinko), „suneštinėje“ parodoje jiems skiriama

atokesnė vieta. Šiaulių parodoje sunku būtų ką nors įtarti sabotažu ar, neduok Dieve, streiku, bet apriboti kai kurių kūrinių poveikio lauką bandyta – Andriaus Seselsko piešinys, panašu, kiek patrauktas į užkampį, „taikomistai“ sugrupuoti, tradiciškai vengiant kontakto su „vaizduojamaisiais“. Bet labiausiai suintrigavo penkių skirtingų autorių: Kazio Bimbos, Rimanto Bagdono, Alvido Paškausko, Daliaus Puzino ir Aldonos Visockienės skulptūrų eksponavimas kartu – artimas kontaktas joms išties suteikia gyvybės. Beje, abiejų parodų dalyviams būdinga griežta profesinė autocenzūra – vidinis policininkas sulauko nuo kartojimo be koncepcijos, nes tokia praktika laikoma neatsakinga.

Bene radikaliausia ikireflektyvinio kartojimo strategija – tai skirtingumo kartojimas arba transformacinė unikalumo morfologija. Unikalu tik tai, kas keičiasi, o ne tai, kas įgauna nuolatines memorialines formas ir / ar užtikrina „sėkmę“. Šiuo atžvilgiu reikia pripažinti visišką abiejų parodų fiasko, nes absoliuti dauguma darbų taiko į metafizinę transcendenciją ir ieško vietos amžinybėje.

Kontekstas ir diskursas

Dar vienas buržuazėjimo požymis yra specializacija ir homogeniškumas (vienarūšiškumas). Šiaulių parodoje akivaizdus menininko-profesionalo kriterijus, kuriuo ir pateisinama šiaip jau „suneštinė“ paroda. Kauno parodoje dalyvauja „grafikai profesionalai“ (jie vadinami kūrėjais) ir jau minėta „medžiaga“. Tai primena pirmąsias DADA parodas, kuriose šalia

56-osios Šiaulių menininkų parodos fragmentas

dadaistų kūrinių būdavo eksponuojami „etnografiškai objektai“ (dažniausiai iš Afrikos).

Buržuazinis kritikas tai priimtų kaip nekvestionotiną, tokiai parodai privalomą aspektą ir dėl šios priežasties – viskas atlikta teisingai – tokiam kritikui tokios parodos yra visiškai nebeįdomios. Bet mane kaip kritiką domina ne tiek tai, ar čia aptariamose parodos atitinka tam tikrus standartus, kiek tam tikri dailės (savi)kritikos procesai. Kritika atsiriboja dėl labai paprastos priežasties – dar Marxo apibrėžta antstato samprata šiandien yra pasidalijusi į dvi dalis, viena politiškai, juridškai, kultūriškai specializuota, kita ideologinė. Pirmoji kursto socialinius konfliktus, antroji padeda suvokti klasių kovą. Buržuazija kaip klasė stipri todėl, kad šios dvi sritys yra izoliuotos. Dailės kritika – tą reikia pabrėžti – aptarnauja išimtinai atribotą ideologinio antstato dalį, visomis išgalėmis izoliuodama kitas dalis. Politinės, juridinės ir kultūrinės sferos ne tik atomizuotos, bet ir specializuotos, todėl visiškai priklausomos nuo „profesionalų“. Čia puikiai atsiskleidžia, kodėl buržuazinei visuomenei toks svarbus *kontekstas* – ši sąvoka įtvirtina visų antstato dalių atskirtį, tuo pat metu deklaruodama teorinį tarpusavio sąryšingumą. Todėl sąvokos *kontekstas* stengiuosi nevartoti. Vakarietiškos metodologijos siūlo kultūros reiškinius vertinti sociologiškai, juos verbalizuojant ir pritaikant tikslinėms auditorijoms, tačiau tokiu atveju laikomasi kantiškojo modelio, kad žmogaus elgsena abstrakčiai suvokiama tik protu, t. y. pasitelkiant sąvokas.

Vis dėlto kur kas svarbiau užnėmėti socializuoto individo ir kolektyviškumo (saviorganizacijos) dialektiką, o ne atskirtį (kontekstualizaciją). Nepaisant gražių ketinimų, parodose dalyvaujantys autoriai vis tiek tikisi asmeninio paminėjimo, dėmesio sau, išreikšto žodžiais, sąvokomis... Ar tai adekvatu? Greičiausiai įmanomą grįžtamąjį ryšį (reakciją) komunikacijos mechanizmas garantuoja simetrijos atveju – kaip šauksi, taip atsišauks: į žodį žodžiu, į vaizdą vaizdu, į veiksmą veiksmu. Nors efektyviausiai komunikacija veikia transformacine kryptimi – nuskrenda su vėju, nuplaukia upe, susigeria į žemę ir pan. Santykius tarp žmonių

labiausiai paralyžiuoja intelektualinės nuosavybės ir / ar kitos kapitalizacijos struktūros. Tiesa, transformacinės komunikacijos poveikis nebūtinai teigiamas – destrukcija galima abiem atvejais.

Ar šiose parodose yra kas nors, kreipiantis komunikaciją transformacine linkme? Viena iš didžiausių komunikacijos problemų – verbalinių ir neverbalinių (tarp jų ir vizualių) formų atskyrimas ir hierarchinis išdėstymas, ypač akcentuojant lingvistiką. Bachtinas, kalbėdamas apie sistemines šių procesų ydas, pasiūlė vadinamąją translingvistikos metodologiją.⁴ Pabandyti jos pagrindu išplėtoti transformacinės komunikacijos apraiškas ne tik verbalinėse, bet ir vaizdo struktūrose, kuriose veikia labai panašūs principai.

Translingvistika – tai žodžių, dar neišitvirtinusių atskirose disciplinose, studijos, tai išties gyvenantys, o ne tik vartojami žodžiai, jau tapę sąvokomis ir uždusę pragmatizmu atsiduodančiose konstrukcijose, kurias vadiname *diskursu*. Žodžiai ir mintys nėra daiktai – jie turi kvėpuoti, transformuotis, kontaktuoti vieni su kitais. Tai ir vadinama kalba. Bet vakarietiškos metodologijos yra skirtos būtent fiksuoti, stabilizuoti ir mumifikuoti kalbą kaip priemonę. Vyrauja įsitikinimas, kad nacionalinės kalbos tarsi savaime yra atsvara kolonijinių kalbų invazijos padariniams. Deja, nacionalinės kalbos turi susistemintą gramatiką ir semantiką, paveldėtą iš graikų ir romėnų...

Vizualiam pasaulyje pragmatizmo uždusintos konstrukcijos – tai tiesiog fiksuoti, mumifikuoti vaizdai.

Apžvelgiamose parodose orientuojamasi į tai, ką situacionistai vadino spektakliu, būdingu bet kokiam buržuaziniam formatui, ir net nesiekama jo išvengti. Visi eksponuojami objektai turi fiksuotą apačią ir viršų, laikomasi visiško autorių autonomiškumo – vieno autorių darbai į kitų autorių darbus neišterpia, visi tekstai perskaitomi... Kauno parodoje pradžiugino daugelio autorių darbuose netikėtai ir, be abejo, visiškai atsitiktinai pasireiškęs letrizmas. Kas tasai letrizmas? Ogi būtent tai, ką galima apibrėžti kaip vaizdo ir teksto santykį, dar iki jiems tampant specializuotomis disciplinomis (raidė

ir kaligrafija dar ir šiandien Rytuose nėra priskiriama nei vaizdo, nei teksto kultūrai). Tikėtina, kad būtent letristines formas turėtų įgauti ir transdiskursas.

Paprastai *diskursas* pasitelkiamas numarinti bet kam, kas dar gyva. Bet ar tokia priemonė taikytina tam, kas jau numarinta? *Diskursas* – tai visų pirma tam tikras socialinės kalbos modelis, kuriam būdingas konkretus socialinis dialektas, profesinis žargonas, terminai, stereotipiniai posakiai, žanrinis vientisumas ir pan. Struktūralistai tai vadino terminu *langue*, nuvertindami atsitiktinius komunikacinius aspektus (*parole*). Bachtinas tuose struktūralistų nuvertintuose atsitiktinumuose išvelgė organizacines užuomazgas, kurios socialinių kalbų ribose pajėgios kristalizuotis į itin unikalias žodines išraiškas – jas galėtume vadinti kad ir pilvakalbyste. Tai tas atvejis, kai kas nors įdeda savo žodžius kitam į burną, juos tarsi išnuomoja. Bet parodose vyksta kitoks procesas – autoriai savo žodžius sukiša į objektus, kurie savo ruožtu virsta naująja *langue*. Ir atsiranda vizualinis *diskursas*. Tokiu būdu tai, kas žodžiais jau tarsi įgavo saviorganizacinius kontūrus, staiga vėl sustabarėja. Mūsų aptariamos parodos – reikia tą pripažinti – atlieka būtent tokią funkciją.

Etnografizmas

Rašyti apie parodas regione iš esmės etnografinė veikla. Žmonės iš centro kažkodėl įsitikinę, kad be jų įsikišimo tai jokių būdu neįvyks, o jeigu įvyks, neišvengiamai bus nekokybiška. Anaipol. Etnografija kartais apibūdinama kaip nekalta disciplina ar praktika, egzistuojanti tarsi pati savaime, o šalia jos atsiranda kokio nors organizacija ir / ar bendruomenė, kuri kažką veikia. Bet etnografija turi nuoseklią stebėjimo, kišimosi ir kontrolės sistemą, susipynusią su kolonializmo istorija. Kad galėtum valdyti „vietos gyventojus“, reikia gerai perprasti jų gyvenimą. Štai todėl etnografija visada vykdoma iš „civilizuotų“ centrų, neva gelbstint „atsilikusius“ regionus. Bet galimas ir atvirkštinis procesas – tarsi atvirkštinė etnografija, kai regionai stebi ir kontroliuoja centrus, kišdamiesi į jų veiklą. Labai sveika pamatyti save „regionų“ akimis.

Viena iš pagrindinių klaidų, kurias daro etnografai, yra bandymas kiekvienoje tyrimo stadijoje „išrasti“ bendruomenes, tiksliau tariant, orientuotis į jų iliuzijas. Blogiausia, kad etnografai net nesuvokia šios problemos. Visai nesvarbu, ar „bendruomenė“ sukuriamą kieno nors iš išorės iniciatyva, ar pačios „bendruomenės“ narių pastangomis. Labai dažnai apsimetama, kad norima suteikti „žodį“ mažumoms, ir tai daroma, vadinamąją bendruomenę skaldant iš vidaus, išryškinant jos „lyderius“. Jeigu tokių nėra, jie sukuriami dirbtinai. Taip supriešinama bendruomenė ir individas, klimpstama į klasinę konfliktą ir / ar nacionalizmą.

Tokių etnografinių struktūrų kūrimuisi ypač svarbi kasdienybė (kalba, įpročiai, aplinkos daiktai ir pan.). Ji sunorminama ir pritaikoma pasiekti galios tikslams, nesvarbu, kokie jie būtų – agresija, savigyna ar savisauga... Tiesa, regiono menininkai visiškai nenori būti vertinami pagal vietos specifiką ir atvirai pretenduoja į „universalų“ (t. y. jau sunormintą) kalbą, vartojamą ir Vilniuje, ir Niujorke... Tokia specializuota kalba – tai jau aptartas *diskursas* arba teiginių, konstruojančių konkrečią „bendruomenę“ kaip socialinį objektą, visuma. *Diskursas* yra ideologinė priemonė, paprastai jį kuria institucijos ir / ar galios struktūros. Kapitalistinė visuomenė pasitelkia konkretų *diskursą*, kad žmones ir jų įvaizdžius suskaldytų į subkategorijas (pagal klasę, rasę, tautybę, pagal pomėgius, gyvenimo būdą ir t. t.). Tie įvaizdžiai diena iš dienos kartojami kultūrinėmis, informacinėmis, edukacinėmis, politinėmis, ekonominėmis priemonėmis... Negalėdami to išvengti, galiausiai patikime, kad tai tiesa. Kodėl nėra prasmės rašyti apie regiono menininkus ir jų parodas? Ogi todėl, kad jie yra susiskaidę, susvetimėję, atomizavęsi – jau kolonizuoti, ir patys plėtoja minėtą *diskursą*.

Diskursas yra kalbos pavertimas specifiniais socialinio klijais. Pirjo Nikander apibrėžė pagrindinius *diskurso* psichologijos bruožus.⁵

1. *Diskursas* paverčia išraiškos kalbą teritorija, kurioje tariamasi dėl terminų ir formatų, tačiau tai neturi nieko bendra nei su individo savimone, nei su pažinimo procesu. Tokio kalbos vartojimo efektas pasireiškia paslėp-

tomis (nuslėptomis) reikšmėmis. Visi, dalyvaujantys šiame kalbos įtvirtinime, jaučiasi dirbantys istorijai, tautai, bendruomenei, susiliečiantys su amžinybe, su istorija ir, be abejo, suteikiantys prasmę tiek sau, tiek savo aplinkai.

2. *Diskursinė* analizė niekada netaikoma pačiam sau – pasirenkama bet kuri kita šalia esanti grupė. Antai menininkai irgi sprendžia ne savo pačių susvetimėjimo problemas, kurios yra akivaizdžios, bet bando jas universalizuoti, aptardami kitas socialines grupes.

3. *Diskursinės* analizės išvados visada pateikiamos kaip galutinės ir neginčytinos. Dažnai toks metodas dar vadinamas moksliniu – tai ir yra didysis paradoksas, nes meninė veikla tarsi turėtų remtis emocijų kalba. Bet apžvelgiamose parodose dalyvaujantys autoriai demonstruoja išskirtinį racionalumą, labiau priartėdami prie mokslininkų etnografinės grupės.

Vis dėlto ne viskas yra taip jau beviltiška, nes būtent šios parodos atskleidžia keletą svarbių bruožų. Galbūt jie visiškai atsitiktiniai, tačiau patraukia dėmesį, nes čia nėra centruose vykstančioms parodoms būdingo prisitaikėliško, kuris vadinamas profesionalumo privilegija. Taigi, paminėsiu keletą radikalesnių *diskurso* panaudojimo būdų.

Užuot laikęsi „žanro grynumo“ ir nustatytos *diskurso* formos, aptarkime polifoniškumą, kai vienoje parodoje (tekste) atsiranda įvairūs *diskursai* – „akademinis“ (racionalus), „radikalus“ (retorinis), „poetinis“ ir „vulgarusis“ (karnavališkas)... Kauno parodoje akivaizdžiai dominuoja akademinis ir poetinis, nors atsiranda ir kitokiems *diskursams* būdingų bruožų. Nežymios, bet viltingos pastangos radikalizuotis (eksponuojama ne vien grafika, keliamos socialinės problemos, piešimas pateikiamas kaip kovos įrankis, kurio menininkai jau seniai nebenaudoja, ir net nedrįsta savęs dėl to kritikuoti). „Vulgarusis“ (karnavališkasis) *diskursas* leidžia užrašus, atliktus priešmirtinių konvulsijų tampoma ranka (Jonas Rimkūnas), prilyginti – net ne prilyginti, o priešpriešinti meninei tuštybei.

Šiaulių parodoje dominuoja normatyvinis kolonialistinis akademizmas-poetizmas, radikalumo, deja, nėra, bet esama šiek tiek vulgarumo. Mano rašinio tikslas – šią tendenciją sustiprinti, paskatinant drąsiau

eksperimentuoti, kad dailininkai eitų keliu, kuriuo dar nematė nieko einant, įsileistų daugiau žmonių iš pa(k) raščių... Gal atsiras ir suvokimas, kad parodai kaip saviorganizacijai vadinamieji „lyderiai“ nesuteikia didesnės prasmės, bet atvirkščiai – ją žlugdo.

Abiejų parodų dalyviai, užuot sukę galvas, ką „svarbaus“ privalėtų pasakyti, kuo galėtų nustebinti, verčiau keltų klausimus, kodėl taip susiklostė, kad jie yra kar-tu, ir kaip tą buvimą efektyviai panaudoti. Ne siūly-tis, kad jais kuo geriau pasinaudotų kiti, bet patiems priimti kolektyvinius sprendimus. Šiuo atžvilgiu pers-pektyvesnis Šiaulių parodos formatas.

Be abejo, *diskursą* galima panaudoti ir kaip instrumen-tą, priešinantį bet kokioms priespaudos ir išnaudojimo formoms. Tačiau tam laikas dar nepribrendo – čia apta-riamų parodų dalyviams tai nėra aktualu, o gal organiza-toriai sugebėjo gudriai paslėpti bet kokias tokio protesto užuomazgas. Kokia didelė teoretikų *diskurso* galia, rodo ir tas faktas, kad dailėtyrininkas, sisteminio mąstymo (arba *diskurso*) ideologas Virginijus Kinčinitis dalyvau-ja parodoje kaip eilinis dailininkas ir pateikia tarsi foto-grafijos kūrinius, nors iš tikrųjų tai radikalaus *diskurso* pavertimas eiliniu spektakliu. Radikalus *diskursas* – tai žodžių ir vaizdinių grandinė, kurianti naujus socialinius ryšius, kartais dar vadinama *psichogeografija*. Tai psichės, o ne *mobiliako* išlaisvinimas (Kinčinitis savo darbams įvardyti vartoja terminą *mobiliografija*). ■

Tęsinys kitame numeryje

- ¹ M. M. Bakhtin. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press. 1981, p. 84.
- ² Peter Good. *Language for Those Who Have Nothing: Mikhail Bakhtin and the Landscape of Psychiatry* *Cognition and Language: A Series in Psycholinguistics*. 2001, p. 27.
- ³ Ray Brassier. *Nihil Unbound: Enlightenment and Extinction*, Palgrave McMillan, London, 2007, p. 162–163.
- ⁴ James V. Wertsch. *Voices of the Mind: A Sociocultural Approach to Mediated Action*. 1991, p. 51.
- ⁵ Pirjo Nikander. „The Return to the Text: the Critical Potential of Discursive Social Psychology“, *Nordiske Ukkast*, 2 t., 1995, p. 3–15.

CHROMOFOBIA KAIP KŪRYBOS PRINCIPAS

Šiuos samprotavimus išprovokavo Šiaulių Fotografijos muziejuje vykstanti paroda „Spalva Lietuvos fotografijoje“. Jos kuratorė, V. Luckaus fotografijos centro vadovė Ieva Meilutė-Svinkūnienė kelia klausimą, koks yra nespaltvotos ir spaltvotos fotografijos santykis, ką jis reiškia, kuo galėtų būti įdomus. Paliesiu tik vieną kitą, man ramybės neduodantį šios problemos aspektą.

XX a. 8-ajame dešimtmetyje Lietuvos fotografai dar nė nesvarstė galimybės tradicinę juodos ir baltos spalvų fotografiją iškeisti į spaltvotą vaizdą. Tačiau kaimuose ir miesteliuose šis posūkis jau vyko. Iš sodybos į sodybą „žiguliais“ ir „javomis“ keliaudavo apskrūs ilgaplaukiai vyrukai, pasipuošę gėlėtais nailoniniais marškiniais ir kliošininiais džinsais. Įsiprašę į namus, įtikindavo patiklius kaimiečius, kad reikia nuspalvinti, išdidinti ir įrėminti nespaltvotas šeimyninių albumų nuotraukas.

Per gerą dešimtmetį daugelyje trobų per visą sieną nusidriekė dailiai retušuoti ir nuspalvinti artimųjų portretai. Ant kitos sienos kabėjo įrėmintos ryškiaspalvės šventųjų paveikslų nuotraukos. Masinis, eksperimentams atviras menas pralenkė drąsiausių fotomenininkų vaizduotę.

Tai buvo labai įdomus pereinamasis laikotarpis, kai bandyta prisijaukinti spalvas, naiviai viliantis, kad pavyks paveldėtus nespaltvotus fotovaizdus paversti akvareliškais, tapybiškais. Morkiniai skruostai, salotiniai marškiniai, žydros akys, rudi antakiai džiugino, nors tikrovėje tokių marškinių niekada ne-

turėta, o akys greičiausiai buvo žalios. Ar tai kam nors kliudė? Ne, spalvų grožiui masinė kultūra neatsispiria, kuo puikiau apsieidama be jų atitikmens tikrovėje.

Toks visuotinis spalvų geismas pranašavo, kad greitai įsigalės ryškiaspalvė fotografija. Šeimyniniuose albumuose senos nespaltvotos nuotraukos ėmė maišytis su naujomis spaltvotomis, tačiau šios labai greitai išblukdavo, taigi, atsirado dar viena spalvų gama. Posąjūdinėje Lietuvoje pridygo įvairių fotosalonų, jau masiškai šlampavusių atvirai rėkiančias spalvas, tačiau visi jie pievas, jurginus, dangų ir akis dažydavo skirtingai. Todėl klientams tekdavo nuolat migruoti tarp *Kodak*, *Agfa* ar *Fujifilm* salonų, kad išsirinktų tinkamiausią koloritą, spalvų kontrastus ar šviesą.

Tačiau tai buvo masinės kultūros iššūkiai. Didysis fotomenas jų nepriėmė – puoselėjo juodos ir baltos spalvų rimtį, vadovavosi senųjų meistrų priesakais ir nesivėlė į kasdienybės flirtą su kiču.

Robertas Frankas pasakė labai glaustai: „*Balta ir juoda – štai tikrosios fotografijų spalvos. Man jos simbolizuoja žmogaus viltį ir jo liūdesį.*“ Walkeris Evansas 1969 m. pareiškė: „*Spalvos kenkia fotografijai, o grynosios spalvos absoliučiai ją gadina... Pasakysiu keturis paprastus žodžius: spaltvota fotografija – tai vulgaru.*“ Tiesa, jau po keleto metų šis menininkas įsigijo polaroidinį aparatą ir visa galva pasinėrė į spaltvotos fotografijos galimybių tyrinėjimą, bet apie tai istorija nutyli.

Henri Cartier-Bressonas fotokompozicijos meniškumą irgi siejo tik su dviem spalvomis – juoda ir balta: „*Kalbėdamas apie kompoziciją, aš galvoju apie nespaltotą fotografiją, kurioje visos gamtoje esančios spalvos atstoja dvi spalvos – juoda ir balta – turinčios abstrakčią reikšmę ir suteikiančios kūrybinę laisvę.*“ Jeigu spalvota nuotrauka ir pavyksta, vėliau fotolaboratorijoje ji vis tiek praranda savo efektingumą, tampa nenuspėjama, nes priklauso nuo meistrų darbo. Dar kartą spalvos apsiverčia poligrafijos procese. Taip visiškai nutolstama nuo pradinio sumanymo, spalvota nuotrauka laikraštyje ar prabangiame leidinyje primena prastą parodiją.

Beje, dėl tos pačios priežasties visą gyvenimą nespaltotai fotografavo ir Josefas Koudelka. 8-ajame dešimtmetyje visos spalvotos juostos buvo skirtingos, todėl kontroliuoti kompoziciją sekėsi sunkiai. Po keleto nesėkmingų bandymų šis fotografas jau visiems laikams grįžo prie nespaltotų, įtaigių, kompoziciškai nepriekaištingų nuotraukų su dramatiškais vaizdais.

Henri Cartier-Bressonas sakė sunkiai įsivaizduojantis spalvotos fotografijos ateitį, nerimavo, kad toks sudėtingas elementas kaip spalva nepakenktų išraiškingumui, neiškreiptų tikrovės tiesos. Vylėsi, gal spalvotos fotografijos problemas padės išspręsti tobulėjanti fototechnika, kai pagaliau atsiras galimybė laisvai valdyti spalvas pagal didžiuosius meno dėsnius. Juk vienos spalvos sugeria šviesą, kitos ją atspindi, vienos kuria tolumos, kitos artumo įspūdį, intensyvi spalva pakeičia šalia esančią ir t. t. Šis impresionistų galvos skausmas persikėlė ir į spalvotą fotografiją.

Tačiau nedidelė fotomenininkų grupelė vis dėlto priėmė spalvotumo iššūkį ir atskleidė visuomenei jo unikalumą. Williamas Egglestonas rado būdą taip prakalbinti spalvą, kad ji būtų ne apie daiktų paviršių, o apie jų esmę. 1976 m. Niujorko Modernaus meno muziejuje surengta pirmoji personalinė Egglestono spalvotų nuotraukų paroda buvo lemtinga vizualaus meno raidai. Ilgai žeminta ir ignoruota, subanalinta ir nesuprasta spalvota fotografija pagaliau rado kelią į meno pasaulį ir labai greitai ėmė dominuoti.

Tą nulėmė svarbus pasaulėžiūrinis pokytis – spalva buvo suvokta ne kaip formos priedas, bet kaip savarakiška vertybė. Parodos kataloge muziejaus Fotografijos skyriaus vadovas Johnas Szarkowskis rašė, kad Williamas Egglestonas ir keletas kitų spalvotos fotografijos pradininkų „*suvokė spalvą ne kaip atskirą, izoliuotą kompozicijos sandą, jie patį pasaulį pamatė kaip spalvas, tarytum mėlyna spalva ir dangus būtų tas pats. Geriausios Elioto Porterio, Hellenos Levitt, Stepheno Shore'o, Joelio Meyerowitziaus fotografijos perteikia spalvą kaip egzistencinę savybę – jie fotografavo ne spalvas, ne formas, ne tekstūras, objektus, įvykius ar simbolius, bet patirtį, įgytą ir išgyventą prieš kamerą.*“ Apie tai byloja kiekvienas spalvinis jų fotografijų niuansas.

Nors Lietuvoje toks pasaulėžiūrinis lūžis neįvyko, tačiau visada egzistavo nežymus paralelinis spalvotos fotografijos pasaulis, savotiškas alcheminis spalvų pogrindis. Jis tyliai, bet kryptingai ardė nusistovėjusią juodos ir baltos spalvų hierarchiją, simbolius, autoritetus. Būtent šį įdomų ir mažai tyrinėtą lietuvių fotografijos aspektą atskleidė V. Luckaus fotografijos centro vadovės Ievos Meilutės-Svinkūnienės kuriojama paroda „Spalva Lietuvos fotografijoje“, surengta iš pradžių Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, vėliau Šiaulių Fotografijos muziejuje.

Šioje parodoje ryškiausi tiesiogine ir perkeltine prasme yra spalviniai Vito Luckaus eksperimentai. Spalvų koliažas aprėpia kičo, vulgarios kasdienybės elementus ir aukštosios kultūros simbolius. Ryškiai dekoratyvus, modernistiškai abstrahuotas užmojis būdingas ir Povilo Karpavičiaus nuotraukoms. Daugelis kitų fotografų ieškojo būdų, kaip pasipriešinti tiek prasidedančiai standartinių spalvų invazijai, tiek nespaltotos lietuvių fotografijos tradicijai, siekdami maksimaliai individualizuoti vaizdą, sukurti savitą spalvų paletę.

Kiekvienam laikmečiui, tarkime, paskutiniam LSSR dešimtmečiui arba Sąjūdžio Lietuvai, būdingas specifinis koloritas. Darželio interjeras, namų buitis, gatvės apranga, gamyklos konvejeris turi konkretaus laiko atspalvį. Išblukusio dangaus spalvos keraminės plytelės, aitraus mėlynumo kolūkinis MTZ trakto-

rius, drumsta žurnalo *Švyturys* poligrafinė paletė, rudi „Rygos“ grindų dažai ar spindinčiai balti plastikiniai langų rėmai posąjūdiniiais laikais perteikia savo epochą ne prasčiau negu Sigitas Parulskio poezija.

Daiktų spalvomis atitinkamai nusidažo ir dangus, ir gyvenimas. Kaip šiuos vizualinius pokyčius perteikė oficialioji Lietuvos fotografija? Sakyčiau, gana menkai. Tačiau ryškiomis spalvomis tryško šeimyninės nuotraukos albumuose, pirmuosius žingsnius žengianti reklama, dažų lentynos pirmosiose privačiose statybinių medžiagų parduotuvėse.

Šį platų kontekstą Ieva Meilutė-Svinkūnienė ir apžvelgia parodoje. Eksponuoja šeimynines ir spalvotos spaudos fotografijas, kurios istorinę laikmečio atmosferą perteikia ne tekstais ar amžininkų liudijimais, bet spalvų niuansais. Atskleidžia, kaip sudėtinga suvaldyti fotovaizdo spalvų kaprizus, galinčius sugriauti bet kokią prasminę ar kompozicinę sumanymą.

Nenuostabu, kad žinomi fotografai taip atkakliai vengė spalvotos fotografijos, imdavosi jos tik smarkiai įkalbinėjami, ideologiškai spaudžiami ar gavę dosnų komercinį užsakymą. Beje, Henri Cartier-Bressonas sunaikino beveik visus savo spalvotų fotografijų negatyvus, kad spalvinio chaoso nepalikytų fotografijos istorijai.

Todėl pasaulio spalvinimo procesas, vykstantis už juodos ir baltos spalvų uždangos, kūrė savotišką vietinę meno alternatyvą. Kodėl vietinę? Todėl, kad Lietuvoje lemiamu momentu taip ir neužsimezgė savarankiška grynai meninė spalvotos fotografijos tradicija. Įdėmiau peržvelgus parodos eksponatus, tai akivaizdu.

Alcheminis spalvų būrimo ritualas buvo atliekamas ant nespaltvotos fotografijos pagrindo. Todėl Kęstučio Savicko, Raimundo Urbono, Žilvino Jasio, Alfonso Budvyčio, Sauliaus Paukščio ar Giedriaus Liago fotografijų spalviniai eksperimentai tik sąlygiškai atitrūkė nuo dvispalvės logikos. Jie nekuria naujos spalvoto pasaulio sampratos, tiesiog ironiškai, kritiškai, surrealistiškai interpretuoja gyvenimą, jausdami juodos ir baltos spalvų apibrėžtus rėmus.

Kodėl ši fotografijos tradicija tokia neįveikiama? Kodėl nespaltvotos nuotraukos užtvindė ir skaitmeninio vaizdo erdvę, kodėl jų tiek daug *Instagram* paskyrose ir kituose socialiniuose tinkluose, juk, atrodytų, šiandien taip lengva įvaldyti pasaulio spalvas?

Fotografijos filosofas Vilėmas Flusseris pabrėžia, kad nei juodos, nei baltos spalvos pasaulyje nebūna, jos abi yra ribiniai atvejai. Juoda reiškia, kad išnykta absoliučiai visi šviesai būdingi svyravimai, o balta – tai totalus absoliučiai visų svyravimo elementų pasireiškimas. Juoda ir balta yra tikrai sąvokos, priskirtinos, pavyzdžiui, optikos teorijai, taigi, pasaulyje jų negali būti. Tačiau juodos ir baltos spalvų fotografija egzistuoja iš tikrųjų. Mat ji yra optikos teorijos sąvokų atvaizdas, kitaip tariant, ji kilusi iš šios teorijos. Juoda ir balta neegzistuoja, tačiau, jei matytume pasaulį nespaltvotai, galėtume logiškai jį analizuoti. Tokiame pasaulyje viskas būtų juoda, balta, pilka, t. y. abiejų spalvų mišinys.

Fotoaparatai optikos teoriją paverčia atvaizdu. Nespaltvotos nuotraukos skleidžia teorinio mąstymo magiją, nes teorinis linijinis diskursas perkeliamas į plokštumą. Čia glūdi savitas jų grožis, susijęs su sąvokinės visatos grožiu. Todėl daugelis fotografų teikia pirmenybę nespaltvotoms nuotraukoms, kurios aiškiau išreiškia tikrąją fotografijos esmę, sąlytį su sąvokų pasauliu. Vadinasi, fotografai prisirišę ne tiek prie juodos ir baltos spalvų, kiek prie abstrakčių sąvokų, apibūdinančių žmones, jausmus, daiktus ir jų tarpusavio santykius.

Pirmosios fotografijos buvo nespaltvotos ir tai dar labai aiškiai liudijo, kad pagal kilmę jos yra susijusios su palyginti nesena optikos teorija. Tačiau chemijos teorija, daranti vis didesnę pažangą, sukūrė prielaidas rasti spalvotai fotografijai, kurios spalvos iš esmės irgi yra teorinės, bent jau ne mažiau negu juoda ir balta. Štai nufotografuotos pievos žalia spalva yra sąvokos „žalia“, kaip ją apibrėžia chemijos teorija, atvaizdas, nes kamera užprogramuota paversti šią sąvoką vaizdu. Prisiminkime, kaip skirtingai pievos žalumą vaizduoja nuotraukos, išryškintos skirtingose fotolaboratorijose. Ta pati pieva niekada neatrodytų

Virgilijus ŠONTA. Šiaurės akmenys. Nr. 4, 1978. Ranka paspalvinta nespaltvota sidabro bromido fotografija. Iš autoriaus šeimos archyvo

Saulius PAUKŠTYS. Jei netapsime įžymūs, sveikinsimės gatvėje tik dėl to, kad buvome klasiškai. Tonuotas sidabro atspaudas. Iš autoriaus archyvo

Alfonsas BUDVYTIS. (1949–2003).
Be pavadinimo, XX a. 9 deš.
Spalvotoji fotografija
Iš autoriaus šeimos archyvo

Antanas MIEŽANSKAS. (g. 1938). Natiurmortas ant palangės: su melisa ir drugiu, 1970

Algimantas MALDUTIS. Moteris prie jūros, 2, 1985. Tonuotas sidabro atspaudas. Iš Lietuvos fotomenininkų sąjungos fondo

Mečys BRAZAITIS. (1903–1952). Be pavadinimo, XX a. 4 deš. pab.

Iš Valentino Gyljo šeimos archyvo

vienodai ir mūsų kompiuterių ar mobiliųjų telefonų ekranuose.

Yra labai netiesioginis, tolimas ryšys tarp žalios fotografijų spalvos ir pievos žalumo. Chemijos teorija sąvoką „žalia“ paremia įsivaizdavimu, gautu iš pasaulio. Tačiau tarp žalios fotografijų spalvos ir pievos žalumo įsiterpia daugybė kodų, gerokai sudėtingesnių už tuos, kurie nespaltvotai nufotografuotos pievos pilkumą sieja su pievos žalumu.

Šiuo atžvilgiu nufotografuotos pievos žalumas abstraktesnis negu pilkumas. Spaltvotai fotografijai reikalingas aukštesnis abstrakcijos laipsnis negu nespaltvotai. Todėl daugeliui fotografų tiesiog pernelyg sunku suvaldyti šiuos komplikuotus kodus, perprasti jų visumą.

Nespaltvotos fotografijos yra konkretesnės ir šiuo požiūriu tikresnės – jos aiškiau atskleidžia teorinę savo kilmę. Ir atvirkščiai – kuo „tikresnės“ fotografijų spalvos, tuo labiau jos meluoja, slėpdamos teorinę savo prigimtį. Paprasčiau tariant, neįtikėtiną nespaltvotos fotografijos populiarumą lemia tai, kad ją lengviau suprasti ir paaiškinti, ji labiau schematizuota, paklūstanti binarinei logikai, palankesnė pasaulio apibendrinimui.

Pasak Henri Cartier-Bressono, pasaulis ir taip chaotiškas, jį ir taip sunku perteikti, komponuojant kadrą, o spalvos sukelia dar didesnę chaosą, griaua kompoziciją. Vadinasi, spaltvotą fotografiją fotomenininkai atmetė ne todėl, kad ji labai arti vulgarumo, komerciškumo ar masiškumo. Ji tiesiog pernelyg sudėtinga priemonė tiek pasauliui apibendrinti, tiek savo jausmams išreikšti. Todėl iki šiol jos situacija komplikauta. Į *Facebook* paskyrą įkėlę nespaltvotą nuotrauką, garantuotai sulauksite daugiau komplimentų, negu pasidaliję spaltvota kompozicija, nes ji greičiausiai bus tik nevykusi spaltvoto pasaulio variacija.

Todėl šioje parodoje eksponuojami tiesiog siziifiški lietuvių fotografijos eksperimentatorių, autsaiderių ir alchemikų bandymai įvaldyti begalinėje spalvų gamoje slypinčias galias, atverti jas, kartu praturtinant fotovaizdo prigimtį, parodant, kaip subtiliai spalva gali individualizuoti pasaulio matymą ir jo išgyvenimą, verti ypatingo dėmesio. ■

KURIANTIS ŽMOGUS VISĄ LAIK YRA APIMTAS NEŽINOMYBĖS

*Su kompozitore Raminta ŠERKŠNYTE
kalbasi Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ*

Rūta Gaidamavičiūtė. „*Tiems, kas žiūri širdimi...*“ – šios eilutės iš spektaklio „*Penki Merės stebuklai*“ reklamos labai tinka ir tavo muzikai. Kaip manai, kodėl prarandamas tasai gebėjimas matyti širdimi?

Raminta Šerkšnytė. Turbūt todėl, kad tapome pernelyg technologizuoti, viską darome greitai, nepastebėdami akimirkų, kurios ir yra stebuklas. Rašydama operą, norėjau vėl pavirsti vaiku, atrasti vaikiškąją savo sielos pusę, kuri mato pasaulį kitaip – pojūčiais ir širdimi.

Stebuklų erdvė svarbi ir šiuolaikiniam žmogui, nepaisant to, kad jis gal daugiau susiduria ne su tautosakiniu jų variantu, o su „Hario Poterio“ personažais ar su ateiviais. Kaip tu muzikoje gretini realybę su vizija?

Pasitelkiu skirtingą muzikos kalbą. Operoje fantazija susiduria su tikrove. Būtent stebuklinis – Merės pasaulis – išreiškia tai, kas gražu, jam parinktas *bel canto* dainavimas. O kasdienybė, kuriai atstovauja didžioji dauguma kitų operos personažų, dažniausiai ironizuojama. Parinktos žanrinio pobūdžio melodijos, kurios neretai parodijuojamos (arija–maršas, lopšinė–parodija...), o rečitatyvai labai artimi šnekamajai kalbai.

Kurių veikėjų kalba šiuolaikiškesnė?

Realybės personažų, nes jie įkūnija šių dienų tipą (veiksmas vyksta šiomis dienomis) – tai aiškioji ponia Ben, piktoji Auklių auklė, nuolankusis Auklius, drovusis ponas Tonas ir kiti. O Merė ir stebuklinis jos pasaulis – tarsi belakis, netelpantis į konkrečios stiliškos rėmus (librete nurodyta: „*Veiksmas vyksta ten ir tada, kur panori Merė*“).

Kokius vaikystės aspektus norėjai išryškinti? Vieniems vaikystė yra saugus periodas, kitiems – tai skausmingas savęs paieškų laikas...

Į vaikystę norėjau pažvelgti per beribę, lakią vaikų vaizduotę. Man atrodo, jie labai daug ką suvokia jaučiai, giliai. Galvojau apie nuoširdžią, nesuterštą, labai atvirą vaiko sielą.

Tavo operos muzika graži, nuotaikinga, žaisminga. Kaip reikia nusiteikti, kuriant vaikams? Juk nėra labai lengva įeiti į jų pasaulį?

Nuo tada, kai pradėjau rašyti muziką (pradinėse klasėse), visą laiką pasąmonėje kirbėjo mintis apie operą. Studijų metais esu parašiusi keletą pjesių vaikams, ir pajutau, kad man labai patinka tarsi vėl virsti vaiku, pamiršti visas „išmaniąsias struktūras“ ir kurti tiesiog melodingą muziką. Beje, pats pirmas mano darbas dramos teatre – „Saula“, režisuota Valentino Masalskio, – irgi buvo vaikams.

Man atrodo, kompozitoriai yra arba instrumentalistai (pavyzdžiui, Beethovenas, Lisztas), arba melodistai (pavyzdžiui, Mozartas, Chopinas). Visada žavėjausi muzikalumu ir melodingumu, čia prigimties bruožas, tad rašydama operą kaip niekad jaučiausi savimi. Anksčiau neretai būdavau kritikuojama už emocionalumą ir „polinkį į melodijas“, o rašydama operą dažniausiai sulaukdavau klausimo, „ar operoje bus melodijų?“

Aišku, operai ypač svarbus libretas (čia jis rimuotas, skambus). Su Ramute Skučaite greitai radom bendrą kalbą. Man labai artimos libreto temos ir pati siužeto koncepcija – tarsi papasakojamas visas žmogaus gyvenimas nuo gimimo iki mirties.

Kokios vaikiškos operos tau yra padariusios įspūdį?

Pirmoji, kurią girdėjau, būdama, atrodo, pirmoje klasėje, buvo Benjaminio Britteno „Statykime operą“. Įspūdis buvo toks stiprus, kad vėliau tapau tikra „operomanė“.

Pastatymai vaikams turbūt negali išvengti tam tikrų stampų, kurie yra tarsi kokios atramos, padedančios vaikams priimti ir tai, kas visiškai nauja...

Rašydama neturėjau jokio vaikiškos operos (beje, šis žanras atsirado tik XX a. pradžioje) etalono, dau-

giausia rėmiausi savo intuicija ir klasikinės operos tradicija. Nepasidaviau nuogaštavimui, esą vaikai nepajėgia suvokti sudėtingesnių temų, atmečiau nuostatą, kad vaikams reikia kurti tarsi „supaprastintą“, pseudolinksmą ir lėkštą muziką. Norėjau rasti balansą tarp linksmų ir liūdnų dalykų, rimtumo ir žaismės – ieškojau mažoro ir minoro jungties.

Taikiau visus dramaturginius principus, būdingus „suaugusiųjų“ operoms, nes kėliau sau tikslą sukurti estetišką kūrinį, skirtą visai šeimai (juk vaikai į spektaklį ateina su tėvais). Turėdama libretą, pirmiausia įsiklausiau į teksto skambesį, tad melodijos gimė intuityviai. Vėliau melodinę medžiagą reikėjo „įvilkti“ į racionalias struktūras, išryškinti akcentus pagal nuoseklią, organišką muzikinę kūrinio logiką.

Sakoma, kad vaikų žaidimai ugdo jų mąstymą, o žaismė, susieta su muzika, suteikia labai stiprų emocinį impulsą.

Tikriausiai taip ir yra. Man visada svarbiausia dramaturgija ir emocinis muzikos poveikis.

O kaip vertini pasikartojimus? Kartojant galima išgauti skirtingus atspalvius, be to, vaikams lengviau suvokti, kas vyksta.

Daugelis operos numerių yra kupletinės formos, taigi, melodijos kartojamos ir geriau įsimenamos. Tačiau pats šios operos libretas yra neįprastas, nes nėra kartojama kuri nors tema (dauguma operų plėtoja kurią nors vieną – meilės ar mirties – temą). „Penki Merės stebuklai“ – tai penkios istorijos su prologu ir epilogu. Teko gerokai pasukti galvą, kaip susieti tokią skirtingą medžiagą. Padėjo „leitembrai“ ir „leitharmonijos“, lydinčios pagrindinius operos veikėjus (Merę ir ponus Benus), stebuklinį pasaulį ir tikrovę.

Ne vienas ankstesnis tavo kūrinys liudija puikią spalvinę klausą...

Aš muziką girdžiu „spalvomis“ – tik ne tiesiogine (kaip „spalvomis“ muziką girdėjo Mesiaenas arba Skriabinas), o gerokai abstraktesne prasme – garsas „šiltas“ arba „šaltas“, „šviesesnis“ arba „tamsesnis“ ir pan. Todėl taip mėgstu

orkestrą su milžiniška jo spalvų palete ir neišsenkamais tembrų deriniais, pasitelkiant įvairiausius instrumentus. Kiekvienas operos personažas, kiekvienas stebuklas turi savo nuotaiką ir spalvą – nuo paties šviesiausio lyrinio pirmojo (Dvynukų pokalbis su Mere) iki tamsiausio paskutinio – Merės išėjimo.

Kokias simbolines prasmes labiausiai stengeisi išryškinti?

Viena svarbiausių yra laiko tema, operos *motto* – „ir tai praeis“. Kiekvieno paveikslu kulminacija – stebuklas – yra tarsi sustabdyta dabarties akimirka, kuri tuoj pat pavirs praeitimi, o ji nebegrįžta.

Tarsi pratini vaikus prie liūdnų dalykų, nors labiau įprasta juos linksminti...

Liūdnų, sunkesnių temų nebijau, juk ar ne jos stipriausiai paveikia vaikystėje? Didžiausią įspūdį man padarė Astrida Lindgren ir Šatrijos Ragana, kurios „Irkos tragedija“, „Rudens diena“ – ypač liūdni kūriniai. Atsimenu, man buvo 7–8 metai, skaitydavau, verkdavau ir vėl skaitydavau, vildamasi, gal kitas apsakymas baigsis nors kiek šviesiau. Deja, ir vėl tas pats.

Buvau dešimties metų, kai pirmąsyk pamačiau Shakespeare'o „Romeo ir Džuljetą“. Po spektaklio verkiau gal tris paras. Sukrėtimai – didieji gyvenimo mokytojai.

Scenos geną turi – kaip geriausia teatro muzikos kompozitorė 2005 m. buvai apdovanota Auksiniu scenos kryžiumi. Vaikai įsidėmi savo mėgstamų spektaklių, filmukų muziką ir mielai dainuoja patys. Ar „Penki Merės stebuklai“ turi daug tokių numerių, kurių būtų galima klausytis be veiksmo ir be visų kitų spektaklio atributų?

Ši opera paremta vadinamąja „numerių operos“ struktūra, tad didžioji jų dalis galėtų būti atliekama ir

„Penki Merės stebuklai“ operos scena

Martyno Aleksos nuotr.

atskirai. Kiekvienam numeriui, kurių yra beveik 30, stengiausi suteikti aiškiai išreikštą emocinį atspalvį. Ar ta muzika paveiki, ar bus įsimenama, nuspręs žiūrovai.

Gal ši opera – vienas ryškesnių tavo kūrybinės biografijos posūkių?

Negaliu į save pažvelgti objektyviai, tad nenoriu svarstyti apie „posūkius“. Žinoma, opera – stambiausias mano kūrinys, dėl žanro specifikos teko susidurti su daugybe naujų užduočių. Pirmiausia, įvaldyti dramaturgiją – tai labai ilgas muzikinis laikas, reikėjo apgalvoti, kaip ši medžiaga bus derinama su sceniniu veiksmu, kaip ji vizualizuosis. Turėjau perprasti ir tradicinės operos struktūrą – rečitatyvus, *bel canto* numerius su solo arijomis, solistų ansambliais, choralais.

O kur ieškodavai atramos, kai nežinodavai, ką daryti?

Juokaujama, kad kūryboje yra du keliai: „pirmyn į nežinią“ arba „atgal į nežinią“. Taigi, kuriantis žmogus visą laiką apimtas nežinomybės – niekas jam nepatars, kaip „teisingai“ rašyti, o variantų, kaip įkūnyti konkrečią idėją, yra begalė. Kūryba – tai ne kompiuterinė

programa, turinti išganingą ir į visus klausimus „atsakanti“ mygtuką *help*. Bieka pasikliauti savo intuicija, remiantis savo turima patirtimi. Dvi tris muzikos minutes kartais tenka rašyti ištisą mėnesį.

Su kuo tie sunkumai susiję?

Visą laiką perfekcionistiškai ieškau vadinamojo „geriausio varianto“. Jaučiu, kad jis jau arti, bet vis tiek dar ne tai, ko noriu. Paieškos kartais užtrunka ilgai. Mano kompozicijos mokytojas Osvaldas Balakauskas dažnai perspėdavo: „*Raminta, nepradėk rašyti dar vieno to paties kūrinio varianto.*“ Gal skambės mistiškai, bet galiausiai pajuntu, kad turėtų būti taip, o ne kitaip. Kol nesu tikra, kad kūrinys skamba būtent taip, kaip girdėjau pirminėje savo vizijoje, tol neatiduodu jo atlikėjams. Man muzikos idealas – labai organiška, plastiška muzika, kurios klausydamasis net „neįtartum“, kad ji gimė anaip tol ne taip lengvai.

Ar vizualioji spektaklio pusė atitiko tavo matymą?

Kūrybinis bendradarbiavimas su režisieriumi Kęstučiu Jakštu ir libreto autore Ramute Skučaite truko keletą metų, kol „suderinome“ bendrą kūrinio viziją. Vėliau prie mūsų prisijungė scenografas Gintaras Makarevičius, kostiumų dailininkė Julija Skuratova ir kiti. Esu labai dėkinga visai kūrybinei spektaklio komandai, kuri pateikė įdomių, kartais netikėtų sprendimų.

Pagal ką rinkaisi režisierių?

Šiam sudėtingam žanrui – operai vaikams – ieškojau universalaus žmogaus. Kęstutis Jakštas turi ir muzikinį, ir aktorinį išsilavinimą, didžiulę praktiką, todėl gali dirbti su pačiais įvairiausiais žmonėmis. Tačiau svarbiausia – jis yra kupinas idėjų ir šio darbo ėmėsi su didžiausiu entuziazmu.

O dirigentas? Juk nuo jo priklauso kūrinio įstatymas į vėžes. Jis gali išryškinti visai ne tuos aspektus, kurie svarbūs kompozitoriui...

Savo partitūras užrašau preciziškai, tad atlikėjams nepalieku daug laisvės. Norėčiau pasidžiaugti, kad dirigantai Julius Geniušas ir Modestas Barkauskas labai

kruopščiai parengė medžiagą, atsižvelgdami į mano pageidavimus.

Parašyti operą beveik tas pats, kaip keletą dalių romaną...

Kūrybinis procesas truko beveik ketverius metus. Juk 1,5 val. trukmės, greito tempo operos partitūra (14-ai solistų, chorui ir simfoniniam orkestrui) yra 600 puslapių, klavyras – daugiau kaip 300... O kur dar techninis darbas...

Kada pradėsi rašyti kitą operą vaikams?

Kuriu iš vidinės būtinybės, o ne pagal „planą“ ar „užsakymą“. Na, jeigu kada rasčiau tokią operos temą, kuria galėčiau „gyventi“ keletą metų, kas žino...

Rašydama kūrinius išlaikai darną tarp šiuolaikiškumo ir muzikalumo plačiąja prasme. Daugeliui šiuolaikinių autorių tokios darnos trūksta. Kaip manai, ar tai asmenybės problema, nes kompozitoriai patys vidujai nesusiderinę, ar jie tiesiog bijo pasirodyti primityvūs?

Man atrodo, darnos trūksta tada, kai neleidi sau būti toks, koks esi, kai bijai kritikos ir bandai pritapti prie tuo metu „paklausios“ muzikos, kai mokaisi ne iš savęs, o besąlygiškai paklusti „pripažintiems autoritams“. Todėl šalia tokių ryškių avangardo figūrų kaip Boulezas ar Lachenmanas netruko atsirasti begalė beveidžių pasekėjų – buleziukų, lachenmaniukų ir pan.

Man labai svarbu paisyti savo prigimties, manau, būtent ji yra svarbiausia mokytoja ir kūryboje, ir gyvenime. Nuo prigimties ne tik nepabėgsi, su ja net neverta kovoti (*juokiasi*). Todėl jau seniai „susitaikiau“ su savo muzikos emocionalumu, poreikiu ieškoti man pačiai gražių sąskambių (tiesa, turiu vilties, kad ir kitiems jie pasirodys gražūs). Beje, operos „Penki Merės stebuklai“ libretas man toks artimas neatsitiktinai – jo finale kaip tik kalbama apie taip sunkiai pasiekiamą vidinę laisvę: „Šitiek laiko buvę nebylūs, įsitempę, paklusnūs ir tylūs, dabar mes esam savimi – mums linkma, gera, mes – laisvi!“

Dėkoju už pokalbį.

■

MUZIEJUS IR DEMONAI*

DIDŽIOJO VALDOVO KARŪNOS VAGYSTĖ

Findosijos respublikos kultūros ministerija Protokolas

Š. m. gruodžio 23-iosios naktį Findosijos respublikos kultūros ministro sudaryta 5 asmenų komisija atliko neeilinį Nacionalinio muziejaus patikrinimą.

Komisijai atvykus į vietą, ši įstaiga buvo aklinau uždaryta. Durų skambutis neveikė, į beldimą niekas nereagavo. Teko išlaužti duris. Patekusi į muziejų, apėjusi koridorius ir sales, komisija nesutiko nė gyvos dvasios. Signalizacija, kasa, tualetas, informacinis centras neveikė. Nei budėtojų, nei šviesos nebuvo.

Pasišviesdami žibintuvėliais, auditoriai rengėsi patikrinti pagalbines muziejaus patalpas. Tada pasigirdo keisti garsai. Pirmininko pavaduotoja sunerimo, kad muziejuje vaitoja demonai, žinoma, kitiems tai sukėlė nervingą juoką. Trumpai pasitarusi, komisija daugumos balsais nutarė surasti triukšmo židinį. Muziejaus rūsiuose patikrino elektros skydinę. Čia pažeidimų nebuvo. Tvarkinagai veikė ir šiluminis mazgas, šildymo, vėdinimo, drėkinimo sistemos. Vienbalsiai nuspręsta užsukti į muziejaus pirtelę. Ten buvo aptikti trys asmenys, pagal pateiktus dokumentus tai buvo ūkvedys Gitanas Mazepa, jaunesnysis mokslinis bendradarbis Aristidas Vaidevutis Derešas ir humanitarinių mokslų daktarė Nora Azguridė.

Vaizdas, kurį komisija išvydo Nacionalinio muziejaus pirtelėje, buvo pasibaisėtinas. Gitanas Mazepa, su-

griebęs už čiupros, tardė maištininkę Čiurną. Aiškino, kad pamokys visus, kurie nemoka prikąsti liežuvio. Uodeguoti nuversto ir vėl atgavusio savo statusą Prezidiumo nariai pritariamai kniaukė. Aristidas Vaidevutis seniokiškai trypčiojo, stengdamasis kuo skaudžiau įspirti pienburniams, sukilusiems prieš teisėtą ir autoritetinę valdžią. Daktarė Nora Azguridė sukiojosi kaip viesulas, šluotkočiu vanodama čiurnas ir bicepsus, sukėlusius maištą požemiuose. Ant pirtelės grindų voliojosi smurto įkalčiai – išsukinėtos katinų letenos, nutrauktos uodegos, nuplėšytos ausys, išdaužyti dantys.

Pašiuropusi komisijos pirmininko pavaduotoja apalpo. Į reikalavimą liautis kankinti gerbtinus Nacionalinio muziejaus augintinius, net jeigu jie ir pažeidė nustatytą tvarką, muziejaus darbuotojai nereagavo.

Komisija negalėjo taikstyti su tokia savivale. Pirmininkas atsakomųjų veiksmų griebėsi pirmininkas, meistrišku smūgiu į pažiaunę nokautavęs sadistą Aristidą Vaidevutį Derešą. Gitanui Mazepai išdraskyti akis bandė atsigavusi pirmininko pavaduotoja. Daktarę Norą Azguridę patiesė ant grindų kiti trys komisijos nariai, parodę neįtikėtiną narsą ir sumanumą. Triukšmas pirtelėje aprimo, kurį laiką sklido tik neutralizuotų maištininkų, bandančių išsilaikyti žaizdas, kniaukčiojimai.

Uždėję antrankius, Derešą, Mazepą ir Azguridę pasodino ant pirtelės gultų, prirakino prie radiatoriaus. Šie dievagojosi veikę pagal instrukcijas, nes jeigu visi darys revoliucijas, iširs muziejaus pamatai.

* Tęsinys iš KB nr. 1, 2, 3, 4, 5

Komisijos pirmininkas atkirto, kad ministerija geriau žino, kas kam galima, o kam ko ne. Būtų ir griežčiau paauklėjęs nusikaltėlius, bet iš muziejaus salių ėmė skliti užkrečiantys, net gundantys garsai, panašūs į erotinių scenų garso takelį Holivudo filmuose. Bet juk muziejuje tokie nerodomi net naktimis! Komisija nutarė surasti ramybės drumstėją.

Tikrinant šimtas keturiasdešimt aštuntąją ekspozicijų salę, po paveikslu „Nekaltas prasidėjimas“, kurį nutapė nežinomas italų renesanso meistras, buvo aptikti du visiškai nuogi asmenys – keistos išvaizdos barzdotas vyrukas ir moteriškė su žila kasa. Abu ritinėjosi ant parketo. Komisijos pirmininkas pareikalavo nedelsiant liautis čia, šventoje vietoje, „bledavoti“, bet iškart pasitaisė ir korektiškai paprašė viešumoje nedemonstruoti intymių santykių. Meiluziai, pamišėliškai kikendami, kūliais nusirideno nuo kilimais išklotų laiptų. Komisijos pirmininko pavaduotoja puolė vytis, bet nusilaužė raudonpadžio kulną ir išsitiesė visu ūgiu.

Komisija, nors buvo abejojančių, vienbalsiai įtarė, kad barzdotas vyrukas – tai inkubas, vyriškos giminės demonas, sapne lytiškai santykiaujantis su moterimis, o bobelė žilakasė – tai sukubė, daranti tą patį tik atvirkščiai. Neabejotina, kad tai du sugyventiniai, keliantys orgijas po muziejaus stogu, nes administracija nepakankamai efektyviai kovoja su vaiduokliais. Tačiau tai buvo ne paskutinis šios nakties ekscesas – iš viršaus vėl pasigirdo gąšli dejonė. Po akimirkos stenėjo jau visi kampai ir pakampės. Muziejus gauste gaudė, apimtas ekstazės, jį virpino visuotinis geidulingas jaudulys.

Komisija nustėro – vibravo viršus, nors tiedu nuogaliai nusirito į apačią... Vėl reikėjo nustatyti, iš kur ta vulgarybė sklinda. Ėmę šukuoti Nacionalinio muziejaus darbuotojų kabinetus, tikrintojai atsidūrė prie direktoriaus durų. Kultūros ministerijos laikinoji komisija nesibeldama įgriuvo vidun kaip tik tą akimirką, kai Rožą Kuzbas ištiko stiprus kokių 10 balų dirbtinis orgazmas. Muziejaus direktorė įžūliai kvietė visus už-eiti, nors šie jau ir taip buvo atsidūrę netinkamu laiku netinkamoje vietoje. Dainuodama lengvabūdiškus kupletus, Roza Kuzbas čia pat, ant stalo, atliko pilvo šokį. Tada užtraukė ariją. Komisijos narys, Findosi-

jos liaudies artistas, demonstratyviai užsikimšo ausis. Pirmininkas, dar niekada nesusidūręs su tokiu aukščiausių pareigūnų elgesiu, prarado kalbos dovaną, o pavaduotoja – savitvardą. Trenkusi durimis, išlėkė iš direktorės kabineto ir, blaškydamasi koridoriuje, ėmė giedoti religinį repertuarą. Gieda iki šiol, nes išvaryti nelabojo iš Rozos Kuzbas kūno ir minčių egzorcistei vis dar nepavyko.

Dėl išvardytų objektyvių ir subjektyvių priežasčių komisija pristigo laiko Didžiojo Valdovo karūnos paieškoms. Iš direktorės buvo atimtas tik nusistebėtinai niūrus kūdikis, bet ir tas pakeliui iš muziejaus į ministeriją kažkur pradingo.

Komisijos išvadas pasirašo:

Archangelas Mykolas Pradauskas – komisijos pirmininkas

Kazimira Dzeržinskaitė – komisijos pirmininko pavaduotoja

Chosė Karjerasas – komisijos narys

Plačidas Dopingas – komisijos narys

Karelas Gotas – komisijos narys

26

– Et, buvo anuomet laikai... – susibėręs burnon tazepamo saują, Muzonas beprotnamio palatoje toliau plovė smegenis psichiatrui Žygimantui G., nors aki-vaizdu, kad turėtų būti atvirkščiai. – Muziejų diktatūra, tai ne kokių nors sumautų teoretikų išmonė, o mūsų kultūros aukso amžius. Apie muziejų Findosijoje niekas anuomet nedrįsdavo pasakyti piktesnio žodžio. Blogai atsiliepus apie meną, grėsdavo kalėjimas, tremtis, katorga. Visi norėjo būti menininkai. O jei atsirasdavo abejojančių, tiems įkrėsdavo proto griežti perauklėjimo stovyklų prižiūrėtojai. Po dešimties ar penkiolikos metų iš ten išėję, visi mielai piešdavo, grodavo, šokdavo, vaidindavo. Užsispyrėlius, pakabinę po kaklu lentelę „Aš nemylėjau meno“, tiesiog pakardavo. Ant žibintų gatvėse. Parkuose. Skveruose ir bulvaruose. Miestai buvo pilni pakaruoklių. Edukacijos

tikslais juos rodydavo nesubrendusiems mokiniais ir nesusipratusiems pensininkams. Laikraščiai rašydavo vien apie meną. Televizijoje jo taip pat būdavo apstu: „Meno saviveikla“, „Meno pulsas“, „Meno rytojus“, „Meno panorama“, „Meno suktinis“, „Meno žvaigždė“, „Meno apžvalga“, „Meno gimnastika“... Sąvartyno sargas, naktį pakeltas iš lovos, galėdavo išvardyti visas Čaikovskio operas, o namų šeimininkė, nebaigusi pradinės mokyklos, kaip lygi su lygia diskutuodavo apie kultūros gaires su Meno taryba. Sunku patikėti, bet aplinkui visi buvo poetai ir dailininkai, muzikantai ir šokėjai, aktoriai ir scenografai. Valdžia meno žmones nešiojo ant rankų, jais rūpinosi, visaip saugojo. Beje, valdžiai irgi netrūko meninių polinkių. Aukščiausi šalies pareigūnai, įskaitant milicijos komisarų, generalinius prokurorus ir teisėjus, laisvalaikio iš spalvotų vielyčių pindavo dailius krepšelius, dainuodavo cho-ruose, nerdavo vąšeliu, ant medinių lentelių degindavo smagius animacinio filmo „Na, palauk!“ paveikslėlius.

Vėliau visus šiuos kūrinius nupirkdavo mūsų muziejus. Neretai surengdavome parodą, išleisdavome solidų katalogą. Išlaisvinta kūrybinė liaudies energija subrandino puikius vaisius. Suklestėjo sunkioji ir lengvoji pramonė, pakilo žemės ūkis, ženkliai pailgėjo gyvenimo trukmė, tačiau svarbiausia – žmonės, net labiausiai atsilikusieji, pamatė prasmę. Atradę ją mene, nebeįsivaizdavo, kad galima gyventi kitaip. Troleibuso vairuotojas, vos sėdęs prie vairo, įsisvajodavo, kaip vakare iki sutemų jis dainuos etnografiniame ansamblyje, o kasininkė taip sparčiai aptarnaudavo parduotuvės klientus, kad darbą baigdavo dviem valandomis anksčiau, mat jos laukė keramikos būrelis. Nebuvo jokios hierarchijos. Visi jautėsi lygūs. Talentingi. Harmoningi. Mielai mokėsi vieni iš kitų, negailėjo patarimų. Neretai galėdavai prie gastronomo išvysti, kaip koks nors astrofizikas, valstybinės premijos laureatas, šnekučiuojasi su buitinio kombinato batsiuviu, aptarinėdami vienas kito akvareles. Niekas tuo nesistebėjo, nes menas ne tik suartina, taurina, bet ir sulygina. Prisipažinti, kad esi kardiochirurgas, ir viešai apie tai kalbėti buvo baisus netaktas. Visi vienas kitam prisistatydavo esantys smuikininkai, žonglieriai, balerinos

ar bent jau pučiantys tromboną. Tai buvo meno suvienyta ir subrandinta visuomenė. Šioje išsiskleidusių talentų dirbtuvėje nebuvo nė krislelio pykčio, pavydo, žalingų ambicijų. Visi geranoriškai, nuoširdžiai domėjosi vienas kito meniniais pasiekimais. Į „Gulbių ežerą“, eigulių ar liaudies kontrolierių pastatytą kultūros namuose, sugužėdavo ne tik kolūkių kaimo kapelos, taksi parko solistai, bet ir vykdomojo komiteto sekretorių vokaliniai-instrumentiniai ansambliai, milicijos komisariatų dokumentalistai, universitetų profesūros klounai, partinio ir ūkinio aktyvo akrobatai. O kokios audringos ovacijos kildavo po vaidinimo! Kaip žmonės džiaugdavosi įkalintų socialistinio turto grobstytojų, išblaivintų alkoholikų rankdarbių parodomis! Ilgai užsibūdavo scenoje profesinės technikos mokyklos bendrabučio komendantas – įstabaus balso legendinis patriotinių eilėraščių skaitovas. Po renginių visi išeidavo pakylėti, namo grįždavo geresni, apsipylę džiaugsmo ašaromis.

Klausydamasis Rafaelio, psichiatras irgi apsiašarojo, bet ne iš džiaugsmo. Kad nusiramintų, prarijo keletą prozako tablečių.

- Nebegalime taip toliau gyventi, – diagnozavo.
- Kaip? – nusižiovavo Muzonas.
- Be prasmės. Be tikslo. Turime susigrąžinti valdžią.
- Kurią? – po tazepamo porcijos vis sunkiau gaudėsi realybėje Rafaelis.
- Visą! – sušuko Žygimantas G.
- Visą tai visą, – pritarė pacientas prieš atsijungdamas.

27

Findosijos pasiuntinybė, įsikūrusi Brunėjaus valstybės Darusalamo sostinėje Bandar Seri Begavane, atidžiai išnagrinėjusi Fifos fon Ribentropaitės laišką, reagavo žaibiškai (šalis rūpinosi kiekvienu savo piliečiu, ypač patekusių į bėdą). Susisiekė su Findosijos užsienio reikalų ministerija, o ši nedelsdama išsikvietė „ant kilimo“ Brunėjaus valstybės Darusalamo pasiuntinį. Diplomatas, pakeltas nuo vaišių stalo, tik skėsčiojo rankomis, nieko negalėdamas paaiškinti apie Findosijos pilietę Fifą ir nepakeliamas jos kančias Brunėjuje.

Pasiuntiniui įteikė griežtą notą, bet į ją nebuvo laiku ir deramai atsakyta.

Gandai apie papuolusią bėdon Fifą netrukus pasiekė ir Findosijos žiniasklaidą. Iki tol ne vienus metus nuobodžiavę, nerasdami smagesnių temų, rašę tik apie biustų didinimą, užpakalių standinimą ar elito meilės nuotykius, žurnalistai darbo ėmėsi iš peties. Spaudoje ir internete pasipylė kovingumo nestokojantys straipsniai su juos lydinčiais komentarais. Netrukus pasirodė laidos ir televizijoje, kur Fifos bylą iš pradžių aptarinėjo marginalūs visuomenės veikėjai, o vėliau vietos politikos lengvasvoriai su sunkiasvoriais, kalbinamais žurnalistų. Visuomenė nė nepastebėjo, kaip ėmė gyventi vien Ribentropaitės reikalais.

Aistros įsisiūbavo, tiesiog užvirė. Žmonės ėmė organizuoti veikti. Prie Brunėjaus valstybės Darusalamo ambasados išsirikiaavo karingai nusiteikę piketuotojai, iškėlę rankose plakatus „Laisvę Ribentropaitei!“, „Sugrąžinkite mamai vaikus!“ ir kitais šūkais. Internetu, gamyklose, įmonėse, kontorose, biuruose, žemės ūkio bendrovėse iš tribūnų liejosi kovingos kalbos. Šalyje kilo Brunėjų smerkiančių mitingų ir demonstracijų banga, raginanti Findosijos valdžią išlaisvinti Fifą iš vergijos.

Vieną gražią dieną nutekėjo informacija, kad visa ši velniava prasidėjo ne kažkur Mėnulyje, o konkrečioje vietoje – Findosijos Nacionaliniame muziejuje, iš kur Ribentropaitė buvo klastingai pagrobta. Tai dar labiau pakurstė visuomenės aistras.

Findosijos žmonės, visada įtariai žvelgę į muziejų, apeidavę jį ratu, dabar galėjo viešai išsakyti tai, ką seniai apie jį galvojo. Piktiems liežuviams plakant, kad čia paslaptinai dingo ne tik Fifa, bet ir Didžiojo Valdovo karūna, muziejus Findosijos visuomenės akyse virto blogio įsikūnijimu. Jį keikė, jo pusėn spjaudė visi, įskaitant beraščius, internautus, sporto ir liaudies meistrus, mokslo akademijų profesorius. O kiti, susipažinę su nutekintomis slaptomis pažymomis, vadino muziejų tiesiog „penktąją koloną“, laukiančia patogios progos sugriauti netvirtus Findosijos valstybės pamatus.

Viena po kitos kilo keliolika iniciatyvų. Ėmė kurtis ne tik savigynos, bet ir beisbolo lazdomis ginkluoti ak-

tyvistų būriai, pasirengę nors rytoj šturmuoti muziejų, kad jame atkurtų tvarką ir teisingumą.

Į televizijos debatų laidą „Kas naujesnio, premjere?“ kartu su vyriausybės galva attemptas Findosijos kultūros ministras veltui aušino burną, mekendamas, kad muziejaus problemos jam seniausios žinomos, kad ministerijos sudaryta komisija ir jos pirmininkas Archangelas Mykolas Pradauskas asmeniškai nustatė aibę šiurkščių pažeidimų, kuriuos nurodyta kuo greičiau ištaisyti. Žmonės buvo pritvinkę pykčio ir sklidini ryžto kuo greičiau muziejų nubausti ar net nugriauti.

Nuo šiol visas, net savo asmenines bėdas ir bankrotus findosai siejo su muziejumi. „Tai jis – Nacionalinė pabaisa – kaltas, kad gyvenimas šiandien toks šūdinas“, – populiarioje pokalbių laidoje pareiškė viena emigrantė. „Jei ne tas prakeiktas muziejus, šiandien gyventume kaip švedai“, – antrino jai kitas laidos svečias. „Muziejus iš manęs atėmė garbę, orumą ir sveikatą“, – praradęs viską vienu metu guodėsi trečias findosas, grasindamas kautis su tuo kenkėju, kol akmens ant akmens neliks...

Tokios visuomenės nuotaikos Findosijos valdžiai ėmė kelti didelį nerimą. Bijota stichinių riaušių, masinių neramumų, galinčių peraugti į ginkluotą sukilimą ar net revoliuciją. Bandydama sumėtyti pėdas ir pataikaudama masėms, valdžia vieną naktį Findosiją pervadino Sanskritija. Šalies gyventojai iš findosų virto sanskritais. Kad atitrauktų dėmesį nuo atakuojamo muziejaus, valdžia melagingai paskelbė atsižvelgusi į visuomenės nuomonę bei poreikius, todėl Brunėjaus valstybės Darusalamo link tuoj tuoj išplauks nenu-skandinamas lėktuvnešis „Sanskritas Didysis“. Netrukus jį turėtų pasivyti šalies specialiosios pajėgos bei greitojo reagavimo svetimšalių korpusas. Jų užduotis – išlaisvinti iš vergijos sanskritę Fifą fon Ribentropaiteį bei mažamečius jos sanskritukus: Sauliuką, Beniuką, Ligitą, Violetą, Gretutę, Joniuką, Valdoną, Žydrūną, Viliuką, Algiuką, Audriuką, Laimutį Žygimantą, Kęsutį, Vytautėlį, Mykoliuką ir pagrandukę Deimantę.

Visuomenė, užganėdinta tokiomis naujienomis, kuriam laikui aprimo. Visi sanskritai, giliai įkvėpę oro, internete ėmė laukti karo.

Muziejaus direktorė Roza Kuzbas, sužinojusi jai nepalankias kultūros ministerijos išvadas, labai nenusiminė. Atlaikė ir tulžingus interneto komentarus. Turėjo storą odą. Užgrūdintą charakterį. Kietas pažiūras, paramstytas fundamentaliomis vertybėmis. Nuo mažumės įpratusi pasitikėti tik savimi, netrukus ėmė galvoti, kaip išsisukti iš keblios padėties, kad išsaugotų muziejaus direktorės postą. Tada ir prisiminė indulgencijų sistemą, kurią įdiegė anuomet dar šviesaus proto Rafaelis Muzonas.

Tais laikais, kai į muziejų veržte veržėsi ne tik meno ištroškę lankytojai, bet ir direktoriaus revoliucinių kovų bendražygiai, sumanusis Muzonas, kad apsisaugotų nuo nelaimingų atsitikimų ir išvengtų nuostolių, atgaivino gerokai primirštą indulgencijų verslą. Jomis buvo prekiaujama muziejaus kasoje, rūbinėje. Taikyta ypač lanksti kainodara. Galima išsipirkti net abonentą. Pigiausios, žinoma, buvo indulgencijos, kurios leisdavo muziejuje apspjaudyti postmodernistus ir kitus iškrypėlius. Šiek tiek brangesnės skirtos užgaulioti abstrakcionistams, popartistams, dadaistams ir flukсистams. Ant klasikos šedevrų irgi galima nusispjauti, tačiau šia indulgencija per visą muziejaus gyvavimo istoriją pasinaudojo vos keli asmenys – muziejaus pirtelėje stipriai įgėręs pirmasis anuomet vienintelės partijos sekretorius ir jo svečias iš Maskvos, dainų ir šokių šventėje prisistatęs Michailo Suslovo slapyvardžiu.

Indulgencijas buvo galima nusipirkti ir pagal pažiūras. Ypač aršūs dešinieji bei pačiuožusio stogo liberalai galėjo nebaudžiami susidoroti ne tik su Karlo Marxo „Kapitalu“, bet ir su jo Engelsu, tyčiotis iš Vladimiro Iljičiaus visuotinės elektrifikacijos plano. Buvo viešai išstatyta Vladimiro Vladimirovičiaus *уарь ныука*, prieinamai kabėjo Mao, Kim Ir Seno, Stalino, kitų užkietėjusių kairiųjų portretai. Savo ruožtu kairieji, nusipirkę vardines indulgencijas, įgaudavo teisę spjaudyti ant šventųjų sakramentų, kurių muziejuje irgi buvo apstu, arba iškeikti Smetoną, Basanavičių, net mitinį sovchozų griovėją... Kitaip tariant, Rafaelio Muzono muziejuje galėjai nusipirkti kokią tik nori indulgenciją.

Bet nėra to gero, kas neišeitų į blogą – pasklidus gandams apie milžinišką indulgencijų paklausą, šis

verslas, atėjus naujiesiems laikams, iš Rafaelio Muzono buvo atimtas. Ne paslaptis, kad pateko į nusikalstamo pasaulio rankas.

Pastaruoju metu susidomėjimas indulgencijomis buvo gerokai prigesęs. Žmonės mieliau nemokamai spjaudydavo ant televizoriaus, susikaupusią tulžį anoniškai išliedavo internete, kai perskaitydavo kokią nors papiktinančią straipsnio antraštę, pavyzdžiui, „Mes vis dar atsiliename nuo estų“. Taigi, nors indulgencijų šiais laikais masiškai jau niekas nebepirko, tačiau jų vis dar buvo galima užsisakyti interneto išparduotuvėse „Sena. Snkr.“ ar „Darau. Mainau. Atiduodu. Snkr.“

Roza Kuzbas, pasinaudojusi aukščiau išvardytomis svetainėmis, užsisakė ir nusipirko gana brangią vardinę indulgenciją „Man nusišvilpt ant jūsų ministro ir visos tyrimo komisijos“ bei kelias pigesnes: „Netrukdykite direktorei dirbti“, „Eikit šunims šeko pjauti“. Jas nuskenavusi persiuntė ir užregistravo Kultūros ministerijos portale.

Taigi, nemalonumai darbe baigėsi. Roza Kuzbas iškart pasijuto tvirčiau. Vėl apėmė noras vadovauti. Imtis reformų. Tuo tikslu nutarė pasiklausti muziejinių išpažinčių.

Pirmasis į klausyklą buvo iškviestas Aristidas Vaidevutis Derešas.

Aristido Vaidevučio Derešo išpažintis

Esu kaltas, labai kaltas, už visus kalčiausias. Pamečiau muziejininko pasiekimų ir pasižymėjimų knygelę. Net nežinau, kas man pastaruoju metu pasidarė. Ėmiau kirkinti muziejaus budėtojas, nors mano amžiuje taip elgtis nederėtų. Laisvalaikiu domiuosi nuogybėmis, nors muziejuje, direktorės pastangomis, jų apmažėjo. Suvokdamas savo negalią, konsultavausi su psichiatru. Bet po tų seansų mintyse visas moteris išrengiu nuogai su dar didesniu polėkiu.

Daktarės Noros Azguridės išpažintis

Esu nekalta, nė trupučio nekalta. Tiesa, kartelį pabandžiau nusikalsti, tačiau man tai nepatiko. Pridur-

čiau, kad pasidarė stačiai šlykštu, nepakeliamai koku. Nuo to laiko nutariau būti amžinai nekalta, nors šiais laikais tai nemadinga. Kasdien patiriu patyčias. Iš manęs paslaptis šaiposi ne tik Derešas su Mazepa, bet ir kiti kolegos. Antra vertus, būti nekaltai savaip įdomu. Aš su tuo susitaikiau, todėl nei muziejaus direkcijai, nei Kultūros ministerijai ar Ministrų tarybai didelių priekaištų neturiu. Kasdien man, nė trupučio nekaltai, kyla įvairių minčių. Antai, vos sutikusi muziejuje žmogų, iš karto imu svarstyti, ar jis jau kaltas, ar vis dar ne. Dažniausiai jie visi būna kalti, nors pasitaiko vienas kitas skaistus. Ne, aš netvirtinu ir nesakau, kad nekaltieji kažkuo ypatingi ar pranašesni, tačiau jie šiek tiek kitokie, todėl man lengviau surasti su jais bendrą kalbą, nors pastaruoju metu vis rečiau su kuo nors pasižneku.

Muziejaus ūkvedžio Gitanos Mazepos išpažintis

Esu nepakaltinamas, nors kiti galvoja, kad apsimetu. Jei kada nors ką nors ir padariau muziejuje ne taip, tai ne savo noru, o tik vykdydamas aukščiau stovinčių pareigūnų valią.

Muziejaus budėtojos išpažintis

Niekam ne paslaptis, kad Nacionaliniame muziejuje dirbu visą gyvenimą. Anksčiau budėjau merovingų salėje, vėliau karolingų, tačiau vieną dieną dėl nesuprantamų priežasčių buvau perkelta pas suprematistus. Taigi, jau trisdešimt metų sėdžiu prie „Juodojo kvadrato“. Ne, aš nesiskundžiu, neverkšlenu, tačiau kartais pradedu nepaliamamai žiovauti, nors, pasak daktarės Azguridės, šis paveikslas labai prasmingas. Vis dėlto prašyčiau mane perkelti kur nors kitur. Sutinku budėti prie rusų, graikų, net prie šventųjų paveikslų, nors mano įsitikinimai diametraliai priešingi. Galėčiau metelius kitus pabudėti ir prie dingusios Didžiojo Valdovo karūnos. Visokių akcijų, instaliacijų ir dokumentacijų pageidaučiau nesiūlyti. Už pasakiškus pinigus, sukišamus į tą šlamštą, verčiau pakelkite budėtojomis algas, nes išgyventi beveik neįmanoma.

Muziejaus kasininkės išpažintis

Nuo ryto iki vėlumos sėdėti prie kasos langelio man patinka. Ženkliai sumažėjus lankytojų skaičiui, tuščiai laiko neleidžiu. Per pastaruosius penkerius metus nusimezgiau tuziną vilnionių megztinių, dešimtis šalikų, kojinių, servetėlių ir lininių staltiesių. Labai branginu savo darbo vietą. Niekada jos nepalieku, nes neturiu kas mane nors trumpam pavaduotų. Puikiai suprasdama, kad išpažintis – tai ne pageidavimų koncertas, vis dėlto norėčiau direktorės paprašyti, kad mano darbo sutartyje atsirastų punktas, leidžiantis per darbo dieną padaryti nors vieną kelių minučių pertraukėlę sanitarinėms reikmėms. Tai skamba įžūliai, tačiau kasdien brangstant pragyvenimui, netrukus nebeįstengsiu nusipirkti sauskelnų. Nebežinau, kaip tada man teks kasoje dirbti.

Atsitiktinio muziejaus lankytojo išpažintis

Šiandien man labai sunki diena, nes vakar per smarkiai užmyniau ant kamščio. Iš pradžių išgėriau stipraus alaus, vėliau spirituoto vyno, po to degtinės. Prabudau paryčiais po tiltu. Kamuojamas pagirių, patraukiau ieškoti parduotuvės ar kokio baro, kad pataisyčiau sveikatą. Nežinau, kaip atsidūriau muziejuje. Čia niekas manęs nelaukė, neužjautė. Valandėlę prisnūdau ant sofos fojė, po to ėmiau ieškoti išėjimo, kurio neradęs, dar šiek tiek pamiegojau. Per sapnus regėjau man ant galvos uždėtą valdovo karūną, kazokus, šuoliuojančius ant žirgų, girdėjau nepakenčiamą kačių kniaukimą, žmonių riksmus, geidulingas aimanas, de-jones, velnio kanopų bildesį. Tada horizonte pasirodė per televiziją matytas ministras su svita ir du keisti tipai, kurie labai greitai pabėgo. Jie buvo visiškai nuogi, nors šimtu procentų to tvirtinti nedrįsčiau.

Kaip rasti išėjimą iš muziejaus? Kas galėtų padėti? Aš turiu gerą darbą, normalų atlyginimą ir mylinčią šeimą, todėl negaliu čia ilgiau tūnoti. Gal yra koks darbuotojas, kuris galėtų mane, paklydėlį, palydėti iki gatvės, o ten aš jau pats susiorientuosiu. Labai prašau mane išleisti. Daugiau nebežinau į ką kreiptis.

Visa tai išklausiusi, Roza Kuzbas susimąstė. Direktorei atsivėrė dar daugiau muziejuje taisytinų dalykų. Pirmiausia ji nutarė išvesti iš muziejaus atsitiktinį lankytoją, kuris atrodė visiškai nusmurgęs ir gadino kultūros įstaigos įvaizdį.

28

Vos Roza Kuzbas pravėrė muziejaus duris, kad išlydėtų pasiklydusį lankytoją, išvydo protestuotojų minią. Laimei, muziejaus tiltai buvo pakelti, tad visi būriavosi už gynybinio griovio. Atrodė pikti, įsiaudrinę. Laikė iškeltus plakatus su karingais šūkiais „Šalin muziejų!“, „Sugriaukim blogio irštą!“ Visur degė laužai. Kai kurie žmonės, nepaisydami savo garbaus amžiaus ir silpnos sveikatos, buvo apsiginklavę dalgiais, spragilais, beisbolo lazdomis, net Molotovo kokteiliais. Muziejus iš visų pusių apsiaustas.

Ikonoklastų judėjimas, ankstyvaisiais viduramžiais atsiradęs Bizantijoje, staiga atgimė Sanskritijoje. Žmonėms, kaip išaiškėjo, meno nereikėjo niekada. Visi jo – net architektūros – ilgus metus slapta nekenė. Todėl, kai žiniasklaidoje imta lengvabūdiškai svarstyti apie muziejaus ir jame saugomų kūrinių vertę, užteko mažos kibirkštėlės, kad visuomenės dugne sukiltų gaisras, pasiryžęs nušluoti nuo žemės paviršiaus tai, kas vadinama menu ir kultūra.

Sanskritijos ikonoklastų pyktis buvo nukreiptas ne tik į stačiatikių ikonas, kaip kadaise Bizantijoje. Susibūrė gausybė įvairiausių grupių, kovinių būrių, atsirado net pavienių kovotojų, pasiskirsčiusių pagal estetines, jei galima taip vadinti, pažiūras. Vieni Sanskritijos ikonoklastai nekenė virvelinės keramikos, antri – krištolinių vėlyvosios gotikos skliautų, tretieji baroko, romantizmo ar barbizoniečių. Dešiniojo sektoriaus ikonoklastų radikalai ketino susidoroti su karnizais ir architravais. Kairiojo sektoriaus – su dolmenais, mengirais, kromlechais ir antablementais. Buvo ir tokių nenuoseklių keistuolių, kurie ketino sunaikinti ir ištrinti iš žmonijos atminties kointinius bei jonėninius orderius, tačiau dorėninius kažkodėl toleravo. Dar vieni nemėgo konkrečių se-

nųjų dailės meistrų, kaip antai Valionio, Šimonio, Čiurlionio, Botičelio, Diurerio, Levitano ar visų Rusijos peredvižnikų.

Ypač aršūs ir žiaurūs buvo ikonoklastų batalionai, turintys kažkokių sąskaitų su šiuolaikiniu menu. Ap-siginklavę metaliniais strypais ir laužtuvais, jie ketino išdaužyti visas Sanskritijos akcijas ir instaliacijas, o performansų autorius fiziškai sunaikinti ar įkalinti griežto režimo perauklėjimo stovyklose. Čia ypač pasižymėjo elektrikas Petras Zadura, kadaise dirbęs miesto komunaliniame ūkyje. Šis ikonoklastas, vos pamatydamas kokį laidą ar kabelį, pripuolęs perkąsdavo jį dantimis, nebepataisomai sutraukydavo, po to, šiurpindamas atsitiktinius praeivius, sušokdavo vadina-mąjį elektros šoko šokį.

Netrūko ir tokių ikonoklastų, kurie be paliovos griovė modernius paminklus, skirtus Sanskritijos valstybingumui, išniekindavo net garbingiausių sanskritų antkapius. Tokie ikonoklastai, kad pažintų vienas kitą, nešiojo prie krūtinės prisisegę kolorado vabalo spalvų juosteles, vadintas *koloradkėmis*, ir nekenė tų, kurie juostelių nenešioja.

Neapsieita ir be kriminalinių incidentų. Suradikąlę ikonoklastai ne kartą ir ne du prilupo piliečius, bandžiusius apsaugoti memorialines lentas ar prabangių kirpyklų iškabas, kuriose daugiau negu kitur nupiešti vyrai su ūsais.

Teisėsauga į šią savivalę žiūrėjo pro pirštus, nes tarp statutinių pareigūnų ikonoklastai turėjo nemažai gerbėjų.

Iš pradžių Sanskritijos ikonoklastų judėjimas, reikia pasakyti, buvo spontaniškas. Tačiau po kurio laiko atsirado veikli vadovybė. Užplombuotame traukinio vagonė sugrįžo iš emigracijos ilgus metus nuo valdžios slapstęsis aršus ikonoklastas Erikas Marija Plutarkas, savo publicistinius rašinius pasirašinėjęs Šešupskio-Nemunėlio slapyvardžiu. Šis pusamžis plikis su apgailėtinais reta barzdele, kadaise aukso medaliu baigęs gimnaziją ir eksternu teisės kolegiją, sutelkęs aplink save ištikimiausius bandraminčius, iškėlė ikonoklastų programą minimum ir maksimum. Programa minimum apsiribojo reikalavimu, kad valdžia netrukdytų

Nacionalinio muziejaus sulyginti su žeme. Programa maksimum – tai planas visuotinai „suikonoklastinti“ ne tik Sanskritiją, bet ir artimiausias bei tolimiausias jos kaimynes.

Taigi, sugrįžėlis Šešupskis-Nemunėlis, pasilipęs ant šiukšlių dėžės, kvietė ikonoklastus ilgiau nebelaukti malonių iš valdžios ir kuo greičiau šturmuoti meno citadelę.

– Išdaužykime muziejaus langus! Išverskime duris! Išgriaukime sienas! – ragino minią Šešupskis-Nemunėlis per garsiakalbį. – Nebelaukime malonių iš muziejaus ir panašių į jį pasturklų! Iškuopkime šiukšles iš savo atminties! Nugriaukime jį! Sunaikinkime! Kad niekada mūsų gimtojoje Sanskritijoje nebebūtų nei muziejų, nei galerijų, nei parodų salių! Užteks mums kentėti! Pakilkime į žūtbutinę kovą! Nusipelnėme gyventi kaip norime – be muziejų!

Roza Kuzbas, išgirdusi tokius šūkius, kad ir kaip stengėsi, nepajėgė susivaldyti – įsivėlė į beprasmį žodžių mūšį.

– Dėmesio! Dėmesio! Su jumis kalbėsis muziejaus direktorė! – nepabijojo prabilti į tautą.

– Užsičiaupk! Dink iš akių! – pasigirdo iš minios.

– Mielieji, puikiai suprantu jūsų nepasitikėjimą, – nekreipdama dėmesio į bjaurias replikas, kiek įmanydama garsiau kalbėjo Roza. – Juk aš irgi ikonoklastė.

– Tu siurbėlė! Šūdo gabalas! – nepatikėjo minia.

– Galite mane užgaulioti, tačiau tai tiesa. Nors esu muziejininkė, ilgametė fondų saugotoja, visada buvau ir liksiu ikonoklastų pusėje, – taktikos sumetimais įžūliai pamelavo. – Ar ne aš, vos tapusi muziejaus direktore, įsakiau visiems dievams ir pusdieviams nudaužyti pimpalus, o boboms uždengti biustus ir nuogas subines? Mano įsakymu muziejui grąžintas dvasingumas, dora, skaistybė – visa tai, kas taurina Sanskritijos sielą.

– Susikišk tu tą sielą į uždengtą vietą! – vis labiau nervinosi ikonoklastai.

– Mielieji, mes turime, kaip anuomet kaimyninėje Lenkijoje, susėsti už apskritojo stalo ir kalbėtis. Tik kalbantis tarpusavyje atsiras konsensusas.

– Kas?! – pavojingai subangavo ikonoklastų jūra. – Kas?!

– Konsensusas, – pakartojo Roza Kuzbas ir iškart pasigailėjo, nes jos pusėn pasipylė ne tik keiksmas, bet ir pašvinkę kiaušiniai.

– Neklausykite tos veidmainės! – suriko į garsiakalbį Šešupskis-Nemunėlis. – Jau sočiai prisiklausėm visokių svetimų žodžių, – sąmoningai audri-
no tamsią minią. – Tik pamanykit, ji kiša mums konsensusą! Jei ne tie sušikti muziejai, seniausiai gyventume kaip švedai! – pakartojo Sanskritijoje populiarią banalybę. – Per tuos muziejus, jų meną ir kultūrą šiandien ištisi kaimai geria ir neišsiblaivo! Miestai merdėja! Jaunimas emigruoja, nes čia nebemato ateities! O valdžia vis šeria ir šeria muziejų ananasais, jerubėmis! Pažiūrėkit, kaip gyvena šis muziejus! Koks jis išpampęs! Kiek jis turi niekam nereikalingų architravų ir karnizų, kokios jo voliotos ir timpanai, kiek esama bazių! O ką jis padarė dėl paprasto Sanskritijos žmogaus!? Ar pajudino nors pirštą? Ar kada pasidalijo su mumis savo turtais? Ne, jis vis grobė ir kaupė, kaupė ir grobė! Nutukęs visada gyvena pertekliuje! Pamiršo, kam turėtų būti už viską dėkingas!

– Mes jam priminsim! – suūžė minia.

– Taip, mes priminsim! Dar kaip priminsim!

– Neklausykite jo! – Šešupskį-Nemunėlį pertraukė Roza Kuzbas. – Jis nieko neišmano, nes visą gyvenimą praleido užsienyje!

– Viską išmanau, nes iš ten geriau matyti! – atkirto Šešupskis-Nemunėlis.

– Jis gyvena kitoje realybėje! – nenusileido Roza.

– Mano realybė šimtą kartų realesnė už taviškę! – atšovė Šešupskis-Nemunėlis.

– Menas išgelbės pasaulį! – nebesusitvardė muziejaus direktorė ir padarė didžiulę klaidą.

Ikonoklastai pradėjo šturmą:

– Užteks vergauti menui! Gana to jungo! Gana!!!

– Sulyginkit muziejų su žeme! – vadovavo Šešupskis-Nemunėlis.

Įsiutusi minia, savadarbiais plaustais vikriai forsavusi gynybinius griovius, įsiveržė į menkai saugomą teritoriją. Abejingai stebint Sanskritijos teisėsau-
gai bei nusikalstamai neveikiant kultūros paminklų

apsaugos įstatymui, ikonoklastai viską pakeliui daužė, laužė, kitaip naikino. Patirdami seksualinį pasitenkinimą, dorojo apolonus ir hermius, kaligulas ir neronus, šlapinosi į antikines graikų vazas, į Romos patricijų urnas. Vaitojo Jeronimo Boscho pragaras, Breigelio aklieji, Karavadžo lošėjai, imperatoriškieji titų, markų aurelijų, adrianų ir trajanų biustai. Krito nuo galvų šventųjų nimbai. Dužo vergų ir jų šeimininkų torsai. Skilinėjo reljefai su bareljefais.

– Nelieskit manęs! – bandė gintis žaibais visagalis Dzeusas.

– Pasigailėkite! – maldavo Saulės dievas Ra.

– Antrąkart nenužudysite! – konstatavo Jėzus ant kryžiaus.

Šešupskis-Nemunėlis, vadovavęs muziejaus šturmui, suvedinėjo asmenines sąskaitas su religiniu menu, kurio nuo vaikystės, nors gimė pamaldžioje šeimoje, baisiausiai nemėgo. Ypač nekętė paveikslų Senojo Testamento, Naujosios Evangelijos temomis. Sieros rūgštimi aplaistė Mozę ir Saliamoną, Kainą ir Abelį, šv. Oną ir šv. Elžbietą, šv. Joną Krikštytoją ir visus apaštalus. Daugiausia kliuvo evangelistui šv. Lukui – dailininkų globėjui, nes ikonoklastas Šešupskis-Nemunėlis laikė juos asmeniniais savo priešais.

Kiti ikonoklastai, iš pradžių muziejuje viską naikinę chaotiškai, netrukus šiek tiek aprimo ir išsiskaičiavę ėmė skirstytis į vadinamąsias sekcijas pagal pomėgius. Dešinysis sektorius patraukė tiesiai į kairę, kairysis pajudėjo į dešinę. Buvęs komunalinio ūkio elektrikas Petras Zadura pats vienas su šaknimisrovė muziejaus signalizacijos ir priešgaisrinės apsaugos laidus. Darė iš jų puokštes, kurias su neslepia panieka vadino ikebanomis ir dosniai dalijo bendražygiams.

Nuslūgus jau kelioliktai įsiūčio bangai, ikonoklastai ėmė dairytis, kokią dar žalą galėtų padaryti muziejui. Jų lyderis Šešupskis-Nemunėlis, aprūpinęs bendražygius deglais, susuktais iš religinių paveikslų, kvietė leisti į rūsius, kur saugomi fondai. Suniokoję restauruotinus šventraščius su įstabiomis iliuminacijomis bei antraeilių menininkų darbus, ikonoklastai patraukė toliau. Pakeliui rado keletą *kunst* kamerų,

kur nuo Rafaelio Muzono laikų buvo kalinami muziejininkai-pravaikštininkai ir asmenys, chroniškai vėluojantys į darbą. Šie su didžiuliu džiaugsmu ir ovacijomis sutiko ikonoklastus, kurie nedelsdami kalinius išlaisvino. Kai kurie pravaikštininkai ir vadinamieji chroniai prisijungė prie ikonoklastų.

Kai Šešupskis-Nemunėlis pravėrė muziejaus pirtelės duris, ten rado prirakintus prie radiatoriaus Derešą, Mazepą ir Azguridę.

– Muziejininkai? – piktai paklausė atvykėlis.

– Niekaip ne, – trijulė tercetu išsigynė savo profesinės tapatybės.

– Tada kas? – apšvietęs deglu veidus, tardė Šešupskis-Nemunėlis.

– Mes disidentai, – nerausdami patikino.

– Disidentai?..

– Aš buvau valdžios represuota, – virpančiu balsu paaiškino Nora Azguridė.

– Ilgus metus dirbau pogrindyje, – prisipažino Derešas.

– Kiek galėjau, kasdien naikinau muziejaus turtą, – pasigyrė ūkvedys Mazepa.

– Savi?

– Savi, žinoma, savi, – patikino Azguridė, Derešas ir Mazepa.

– Ikonoklastai?

– Iki kaulų smegenų!

– Tikrai? – vis dar abejojo barbarų vadas.

– Galiu jums parodyti, kur slepiasi Nacionalinio muziejaus direktorė Roza Kuzbas, – pasisiūlė Azguridė.

– Galiu ten nuvesti, – pridūrė Mazepa.

– Jei leisit, sudraskysiu ją į skutus, – kaip tą darys, parodė Derešas.

– Na, kam tos žiaurybės, – atsileido Šešupskis-Nemunėlis. – Mes juk ikonoklastai, o ne žvėrys, – pamerkęs akį, gudriai nusišypsojo.

29

Dešiniajam ikonoklastų sektoriui nugriovus šiaurinę muziejaus sieną, o kairiajam sulyginus ją su

žeme, Žizelė ir Mustangas staiga atsidūrė lauke.

Vaiskus dangus ir skaisčiai šviečianti vasaros saulė juos apakino. Apsvaigę nuo gryno oro ir šiek tiek nustebę, tačiau nekreipdami dėmesio nei į ikonoklastus, nei į žiopių minią, susirinkusią pasižiūrėti, kaip siaubiamas muziejus, abu patraukė, kur akys veda. Ėjo apsikabinę. Atjaunėję. Gaivūs. Vienas kitam dvasiškai ir fiziškai artimi. Neišskiriami. Laimingi. Nieko nebijantys ir pirmą kartą gyvenime neturintys jokio kilnaus tikslo.

Iš pradžių Mustangas su Žizele į nieką nesigilino, tačiau kai po valandėlės, kirtę milžinišką automobilių stovėjimo aikštelę, atsidūrė perteklių demonstruojančiame prekybos centre, pasijuto ne prasčiau negu muziejuje. Čia buvo daug aukštų, galybė įvairiausių parduotuvų, SPA ir grožio centrų, kavinių, barų, restoranų. Ir anei vieno žmogaus. Visi Sanskritijos sostinės gyventojai buvo susigrūdę prie šturmuojamo muziejaus.

Prekybos centre, pajutę nevaržomą laisvę, Mustangas su Žizele vėl mylėjosi ant eskalatoriaus laiptų, restorano virtuvėje, ant batų kalno, alkoholinių gėrimų skyriuje, pinigų keitykloje.

– Ar tu, Mustangai, būtum patikėjęs, kad už muziejaus sienų galėtų būti taip gerai? – stebėjosi Žizelė.

– Tik pažiūrėk, Žizele, kokia minkšta lova, – strikinėjo ir darė kūlversčius Mustangas „Kempinskio“ viešbučio prezidentiniame numeryje, į kurį juos ką tik nubloškė likimas.

– Jaučiuosi lyg būčiau šešiolikos.

– Daugiau keturiolikos tau neduočiau.

– Aš alkana, bet dvasinio maisto kažkodėl nebeneriu, – lyg būtų dėl to kalta prisipažino Žizelė. – O apie ankstyvuosius viduramžius negaliu net pagalvoti.

– Nusiramink, – guodė ją Mustangas. – Viešbučio atmintinėje rašoma, kad čia yra minibaras, – surado miniatiūrinį šaldytuvą. – Mes turime viskio, brendžio, sulčių, mineralinio, net degtinės.

– O kas yra tos „Trejos devynerios“, „Čepkelių“, „Starka“, „Pliska“, „Samanė“, „Baltijos“, „Žigulinis“, „Kalnapilio“, „Švyturio“ alus?.. – susidomėjo Žizelė. Paragavusi atsidūrė devintame danguje. – Kodėl

mes taip ilgai kentėjome? Kodėl slapstėmės tame sumautame muziejuje? Be elementarių patogumų, nulindę į rūšį, fondų tamsybėje, pasišviesdami balanomis? – svarstė Žizelė viešbučio kambario lovoje, o šalia įsitaisęs Mustangas, atsainiai kratydamas pelenus ant kilimo, godžiai pešė vieną po kitos „Carmel“ cigaretės. – Šis pasaulis išties smagesnis negu muziejus. Kodėl mes varžėme save ir bijojome į jį sugrįžti?

– Ten mūsų niekas nelaukė.

– Kaip tai nelaukė? – pasišiaušė Žizelė. – Nesąmonė. Tu ir vėl kalbi kvailystes.

– Kodėl?

– Todėl.

– „Todėl“ ne argumentas.

– O seksas ir alkoholis? O rokenrolas ir žolė? O rytinė cigaretė? O viskis su soda? O konjakas su kava? O džinas su toniku? O koka kola su vodka? O stumbrienė su obuolių sultimis? Pagaliau romas su arbata, – ką tik paragautas kombinacijas vardijo Žizelė. – Pasakysi, kad jie mūsų nelaukė?

– Sutinku, – nusileido Mustangas.

– Reikalauju moralinės kompensacijos, – atkišo skruostą Žizelė.

– Žizele, neturime teisės čia ir dabar numirti.

– Mes, Mustangai, klydome. Tik pagalvok, pražūdėme gražiausius metus muziejuje, niekada neužsivilkę „Wrangler“ džinsų, neįsivėrę auskarų, neįsivėrę lobutenus, nė karto neapsilankę pas kirpėją, nepasitepę jauninančiais kremais, be lūpų dažų, be makiažo, be kvėpalų, be manikiūro, pedikiūro. Juk tai protu nesuvokiama žmogaus tragedija, – apgailestavo Žizelė, ką tik paragavusi „Kruvinosios Merės“. – Gyvenome ne taip.

– Ir ne ten. Gali mane užmušti, bet į muziejų, pažadu, nebegrįšim, – švelniai pabučiavo Mustangas Žizelę.

– Ačiū už pažadą.

Abu apsikabino. Užmerkė akis.

Ir daugiau nepabudo. ■

Tęsinys kitame numeryje

NEKALTOS* TAPYBOS ILGESYS

Kunigundos Dineikaitės paroda „Nostalgia for Picture“ Pamėnkalnio galerijoje

Ilgėtis atvaizdo. Paveikslo. Tikrovės. Ir visų sykiu. Nesiilgėti nieko. Ypač savęs tapyboje. Prie atpažįstamo vaizdo grįžta toji, kuri anksčiau tekėjo ir čiuroleno vien nuojautomis. Srovenančiomis ar žydinčiomis dėmėmis. Netikromis mums, tikromis jų kūrėjai. Apčiuopiamomis vien instinktų jauslėmis. Poetinis nuojautų tikas. Posūkis į vaizdo džiungles sukelia netikrumo pojūtį. Ieškota jaukios proskynos su gulinėjančiais nuogaliais. Pamatytas vien Sasnalo medžių riksmas. Duslus. Nes napalmas šiais laikais daromas iš terpentino. Džiunglių nėra, proskynos nėra, medžių nėra. Tik lekiantis bolidas. Sukonstruotas XXI a. nerimo fabrike. Kur nepasitikima vaizdu, netikima tikrove. Ekrano mirgėjimai užkloja bet kokias Cézanne'o pušis, o Sainte-Victoire kalnas tėra kylanti ir besileidžianti, kylanti ir garuojanti Hokusay banga. Stichija, kurios nėra. Tiražuojamas japono sapnas. Nes viskas vien pikseliai. Naujasis impresionizmas. Lengvi pragaro garai uždengia *Ferrari* langą – lenktynės su vaizdu, lenktynės vaizde, lenktynės po vaizdo...

Kažkur paveikslo paraštėse, o gal dugne, ramiai miega Baudrillard'as. Sapnuoja Dineikaitę. Simuliacrai nebebaugina, užkloti tekančių potėpių patalais. Jie kerį kaip galimybė būti besiliejančio, amorfiško pasaulio dalimi. Tekėti pro sustirusias Heraklito ko-

jas. Bet jau baseine. Regint pagiringo Hockney'o pakius. Lengvas stilingas tapybinis nerimas. Lyg po gero kokteilių vakarėlio. Kafka ramiai plūduriuoja ant vandens čiužinio, skaitydamas Coelho perrašytą „Procesą“. Įsitaisęs šezlonge Fiodoras Dostojevskis žaidžia simais su Daniilu Charmsu. Viso to nėra. Bet galėtų būti. Detektyve, kuris neturi nei aukos, nei žudiko, nei nusikaltimo vietos, įmanoma viskas. Detektyve, kur jaučiama kaltė, kad nesi postmodernus. Detektyve, kur jaučiama kaltė, kad liksi neparduotas.

Kartojasi pavardė, kaip koks narcizo šešėlis. Šįkart ryškus, nes upė sustoja, kad virstų veidrodžiu. Projektai. Pagrindinis menininkės ikonostasas pražysta gėlėmis. Jos rangosi lyg Gorgonės medūzos plaukai. Elegantiška ir sentimentali siaubo gyvatė. Atvaizdui užkerėti. Jam sustabdyti. Per tapybą, kuri nuodina. Tačiau tokia galios kaina. Karalienė privalo gerti nuodus, kad sustiprintų imunitetą. Paradoksalus prakeiksmas. Tapyba pagauna vaizdą. Žada tikrovės akimirką, nuodydama tiek pačią menininkę, tiek ir tikrovę. Tai kas ji? Gal viso labo kreivas veidrodis, bėpročio astronomo lėšis. Vietoj nostalgijos žvaigždėtam dangui – mergelė Marija. Acetoninė vizija. Belieka tik viena tikrovė – geismas. Spalvų geismas. Tik tai garantuoja, kad esi. Kad myli. Kad turi galios sustabdyti isteriškai lekiančius vaizdo žirgus. Kovingai išsidažiusi kaktą toteminiu karo raudoniui – *Power*.

* Be įgirusio pseudofilosofavimo ir nusižiūrėtų postmodernių pozų.

Kunigunda DINEIKAITĖ. „Tapybos ilgesys“. 2016. Aliejiniai dažai, drobė; 160 x 120

Vaikigalis. Praeivis. Démoniškas Goyos vienuolis. Žudikas iš Davido Fincherio *noir* labirintų. Dineikaitės mylimasis. Niekas iš jų. Ir visi sykiu. Pasirodo kaip romantinė šmėkla. Baigiasi tuymansiška dème. Keliasluoksniai mormorando tapybos tema. Gamta *vs* žmogus. Tikrovė *vs* suvokėjas. Atvaizdas *vs* tapyba. Kaltinimai Didžiajam Anoniminiam Technokratui, pavergusiam tikrovę. Žavėjimasis juo. 3D beprotnamy kažkas stebi sezaniškas pušis.

O gal kontempliuoja? Akidangčiai kaip nekaltybės diržas nuo rujojančių vaizdų? Nesuprasi. Klausimų daugiau nei atsakymų. Žaidimo netikrumu daugiau nei paties netikrumo.

Tikrovės niekada nebuvo. Buvo tik įvairios tikrovės. Daugybė jų. Atsitrauki nuo ekrano, paliesti pušies kamieną ir kopį į kalną. Gali skaityti knygą. Apie pušį ir kopimą į kalną. Gali bėgti nuo tigro. Gali glostyti jį 3D simuliacijoje. Ar įsijungęs kanalą *Animal planet*. O kur dar sapnai. Dieniniai psichės triukai. Pakelkim 100-uojų laipsniu. Milijonai tikrovių. Patiriame jas, pavergti dualizmo prievartos. Dieviška jos neišvengiamybė – galiu paliesti arba negaliu. Jaučiu intensyviai arba nejaučiu. Todėl įtikina tik tokia tapyba, kurią gali paliesti, kurios temperatūra + arba – 50. Tikrovę galima žudyti įvairiausiais būdais. Visi (at)leistini. Neatleistas tik abejingumas, drungnumas. Ne moraliai. O meniškai. Nes neįtikina, neapgauja, neužkeri. Tokios (ir panašios) tapybos atvejais apklausos niekada nebus baigtos. Liudytojų begalės. Parodymai prieštarąingausi. Takaus postmoderno karalystėje

gimstama, žudoma ir prisikeliama. Kasdien. Urmu. *Non-stop*. Pagal amžiną komercinio tiražavimo ritmą. Pagal žūtbūtinio filosofavimo imperatyvą. Konceptualaus nerimo kankiniai vis dar madingi. Stigmos kaip iš *Coca Cola* reklamų. Idėjų nomadai išeina iš šimtų egiptų, kad nusigautų į tūkstančius las vegasų. O tapyba – vaizdas tampa tokiu nuobodžiu (antidetektyviniu) miražu, kad jo net nebenerima vytiš...

Kunigunda DINEIKATĖ. "Painting is life. In neon",
aliejiniai dažai, linas, 30 x 40, 2017

Kunigunda DINEIKATĖ. "Pictures I would like to paint", aliejiniai dažai, drobė, 100 x 120
2016

Ekspozicijos fragmentas

Elvyra KRIAUCIŪNAITĖ. Šventė. 2014

Šventė. 2014

Dalia JUODAKYTĖ. Iš parodos „Hedonisto užrašai. Kūrėjas prieš Sukurtąjį“

DIAPAZONAS

Doi parodos galerijoje „Kairė–dešinė“

I ELVYROS KATALINOS KRIAUCIŪNAITĖS MAŽMOŽIŲ ROJUS

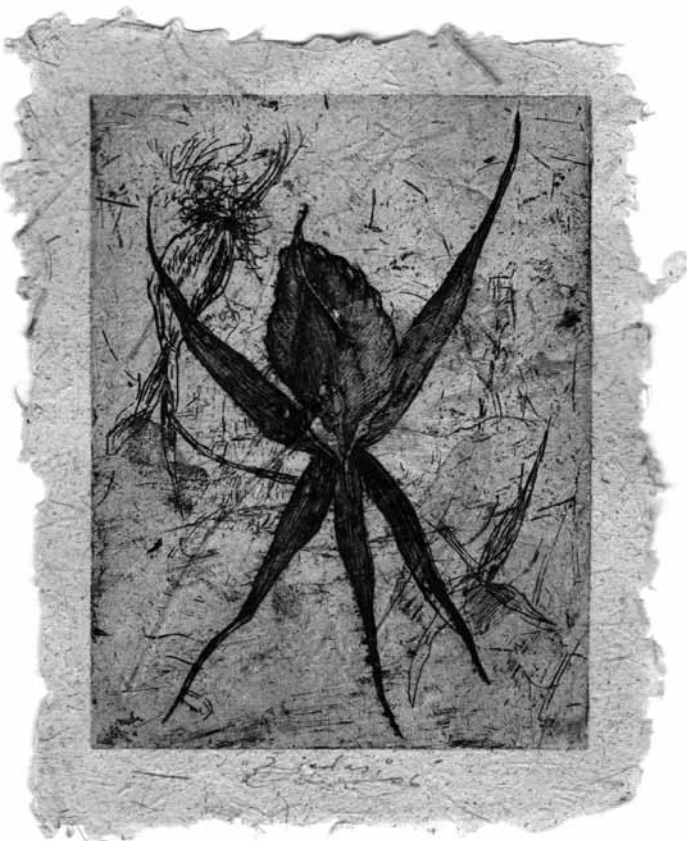
Nežinau, kodėl, bet vos įžengiau į subtilų Elvyros Kriaučiūnaitės estetiškų pėdsakų lauką, kairiajame smegenų pusrutulyje švystelėjo žodis *mažmožiai*, prie kurių iškart prilipo žodis *rojus*. Beje, apie rojų turiu atskirą, gal net neteiktiną nuomonę – bijau, kad visa tai, kas pernelyg tobula, yra paprasčiausiai nuobodu. Tačiau šiuo atveju jis asocijavosi ne su danguimi, bet su Arundhati Roy „Mažmožių Dievu“. Tame romane, kurį neseniai „prarijau“ antrą kartą, rojų rasti sunku, – ten kalbama apie Dievą, suteikiantį rojaus viltį. Tiek to – intuiciniai potyriai vis tiek nepasiduoda minčių provokacijoms...

Elvyra kalba tyliai, atsisako erzinti, šokiruoti ar provokuoti. Nesistengia apstulbinti grandioziniais užmojais ar inovatyviomis idėjomis. Ji tiesiog *būna*. Sumažėti čia reiškia išsididinti. Būti pamatytai. Sudominti *mažmožiais* – šiuo atveju tai miniatiūros, priverčiančios stabtelėti, priartėti, gal net paliesti pirštu kokią nors vos matomą voratinklio giją ar pienės pūką.

Paskiri žodžiai, atklydę iš gana tolimo, bet dar prisimenamo mūsų kartos klestėjimo meto, čia saikingai iliustratyvūs. Kvėpavimas lygus, neskubrus, liudijantis susitaikymą su pasauliu, nes tiesiog nebeužteks laiko (ir noro) kautynėms, miražams, karnavalams. Viskas jau išbandyta parodomis, formatais, eksperimentais, abejonėmis, nusivylimais, pagyrimais ir atitinkamai aukštais įvertinimais.

Intencija pateikti kūrybos retrospektyvą čia tokia neprikišamai kukli, kad akių nebado. Juo labiau kad tiek pirmuosiuose iliustratyvokuose (tai būdinga

„anam“ laikmečiui) ofortuose, tiek nuskaidrėjusiose minimalistinėse, įvairiomis technikomis atliktose miniatiūrose vyrauja tas pats matomas–nematomas, pažinus–nepažinus, esamas–nesamas motyvas. Skraidų žemės ir dangaus paukščiai, krebžda vabalai, alma šaltiniai, zyzia uodai, tyliai gęsta saulėlydžiai. To su

Elvyra KRIAUCIŪNAITĖ. Žiedas. 2006. Ofortas; 20 x 15

kaupu esama ten, kur jokio kaupo nerasi, – „tuščiuose“ jos rankų darbo popieriaus lapuose be menkiausių „pagražinančių“ intervencijų. GRAŽU.

Rafinuotai poetiška pajauta nereikalauja paaiškinimų, tiesiog teka iš vieno ciklo į kitą kaip rami upė, užkliūdama tai už šakos, tai už akmens, kartais pliaukšteli uodega, sudrumsdama tylą, kokia nors žuvis... Klausytis tos tėkmės šiek tiek trukdo pretenzingi ciklų pavadinimai, atklydę (spėju) iš tam tikro nepasitikėjimo juslingumu ar „neužbaigtumo“ baimės. O juk tėkmė neturi pabaigos, juolab žvelgiant nuo fiksuotos (tegu ir labai asmeniškos) patirties kalnelio...

II KITA (NE MEDALIO) PUSĖ

Su Dalia Juodakyte, savo kelio atkakliai ieškančia jauna menininke, pirmą kartą susidūriau prieš penkerius metus VDA – talkinau jos bakalauro darbo vertinimo komisijai. Prisimenu šešių dalių sudėtingos kompozicijos šilkografijų ciklą „Olimpo puota“ ir „kietą“ diplomantės laikyseną. Svaresniau, kur toliau judės racionali autorės mintis, kol kas įstrigusi konkrečios epochos (Antikos) pavėsyje. Mano smalsumą dar labiau pakurstė tas pats ciklas, 2012 m. eksponuotas parodoje „Grafika. Nuo piešinio iki šešėlio“ VGMC galerijoje „Kairė–dešinė“.

Viena kita Juodakytės iliustracija šmėstelėjo Šiaurės Atėnuose, o *Literatūra ir menas* spausdino jos „Hedonisto užrašus“. Nieko keista, tarp dailininkų vis daugiau pasitaiko eseistų, prozininkų, ypač poetų, bet šis atvejis sudomino kitkuo – ar gali fikcija pranokti savo autorių? To ir klausė Juodakytė personalinėje parodoje „Hedonisto užrašai. Kūrėjas prieš Sukurtąjį“ („Kairė–dešinė“, 2017 m. balandis). Graikiškų skulptūros ir architektūros pėdsakų čia nebuvo matyti, tiesiog vyko kažkas labai keisto, atrodė, nedidelę galerijos salę tuoj išsprogdins latentinis neišsprendžiamas konfliktas. Išsamaus, šiuolaikinės parodoms privalomo aiškinamojo teksto nutariau kol kas neskaityti.

Į tai, kas ten „vyko“, galima reaguoti įvairiai. Variantas (a) – akademinio piešinio virtuozė nutarė parodyti ir

Vosylius Sezemanas „Estetikoje“ **grožį** sieja „su estetinė išraiška, kuri provokuoja ypatingą estetinį išgyvenimą... Pastarasis yra nesuinteresuotas estetiškos vertybės kontempliavimas. [...] grožio efektas negali būti redukuotas nei į politinius, nei į socialinius, nei į fiziologinius, nei į ideologinius poveikius.“

Taigi, „pasirašiusi“ po šiais filosofo teiginiais, iš elegantiškai išbalusios „mažmožių“ erdvės išeinu šiek tiek kitokia negu atėjau – švelniai nustebusi, dygiai smalsi, maloniai nurimusi. Būtų geriausia dabar nužingsniuoti iki Aušros Vartų ar „apsukti“ kelis ratus Bernardinų sode. Alyvoms žydint, svaiginamai kvepiant ievoms. ■

„velniškąją“ savo sielos pusę, tad į pagrindinės salės sieną tėsė ryškiaspalvį „neprognozuojamų“ emocijų gūšį, tarsi pabudusi iš nuobodaus sapno. Akibrokštas nebūtų toks stiprus, jei priešingoje pusėje – sienos dydžio videoprojekcijoje – keistų garsų fone „hedonistiškai tingiai“ (barokiškai „vylingai“) nesiilsėtų tobula moters nugara, kurios gyvybingumą pajunti tik pastovėjęs keletą minučių, kai vos vos krusteli švelni oda. Dešinėje, šalia efektingų dekoratyviai nutapytų figūrų (viena medituoja, kita sportuoja), prislopintoje šviesoje skendi žūlokas moters akto eskizas. Kairėje – trys, sakyčiau, kuklūs kuklios moters eskizai, atrodytų, nupiešti trijų skirtingo pajėgumo studentų. „Galiu visaip“, – tarsi sako autorė.

Variantas (b) – tai ypač patogi edukacinė proga mokiniais atskleisti įvairias vizualinės raiškos galimybes. Tiksliau tariant, tai slypi kiekviename iš mūsų (nebūtinai menininkų), bet mes (dažniau „praeities“ autoriai) stengiamės tą nuslopinti, paisydami selektyvios savidrausmės, delikačiai vadinamos „stiliumi“. Na, stilius mene, priešingai negu gyvenmenos ir žiniasklaidos „stiliai“, jau slysta nebūtin, o tai, savaime suprantama, gąsdina lengvai atpažįstamus meno stilistus. Bet čia jau istorija (nebūtinai meno, bet mano ir mūsų).

Variantas (c), aišku, yra tas tikrasis, kurį sumanė ir išsamiai aprašė pati autorė.

Meninis tyrimas (idėjos išaiškinimas) dabar ne tik „ant bangos“, bet ir yra privaloma disciplina Europos aukštųjų meno mokyklų programose, atliepančiose europinių institucijų direktyvas. Kas tai? Pirmiausia, atrodo, prievolė, užuot vaizdavo tai, ką įsivaizduoji, nesvarbu, popieriuje, drobėje, ant sienų, ant stalo, po stalu, stiklinėje, ekrane, debesyse, tą savo akimis matomą objektą, vizualų sumanymą, pateisinti, t. y. vaizdus išaiškinti žodine raiška, apkalbėjimu, aptarinėjimu, savotišku reklaminiu šou. Visa tai, kas, anksčiau pretendavo vadintis meno kūrinium, dabar tampa meniniu t y r i m u.

Ko ieškoti tuose pasireiškimuose? Nuotykių? Aki-brokšto? Originalių minčių? Ar čia tiesiog atliktas privalomas disciplininis veiksmas, vertintinas instituciniais balais?

Reikia pripažinti, kad naujoji tendencija ištis logiškai prisitaiko prie revoliucinės technologijų sukeltos sumaišties, kurioje jausminis meno vertės kriterijus, kantriai šlifluotas amžių amžius, nebeatlaiko konkurencijos. Ir dar (be abejo!) atskleidžia protaujančios esybės gebėjimą mąstyti, net kompensuoja katastrofišką bendravimo tarp žmonių stygių ir to nulemtą emocinį seklumą.

Mano visiškai improvizuotas pamąstymas kužda, kad m e n i n i s t y r i m a s, bet ne pats menas, t. y. dalykas, anksčiau vadintas kūrinium, dabar vertinamas kaip kūrinys, bet nebūtinai kaip menas. Gera pagalvojus, kūrinys ir menas – tai du skirtingi dalykai. Pavyzdžiui, gelminė filosofė Simona Weil knygoje „Dievo laukimas“ abejoja ieškojimais mene (ir tikėjime), priekaištaudama mokytojams ir dėstytojams, kad šie „su **gražiu** eilėraščiu išdarinėja tai, ką vadina teksto aiškinimu“.

Iš painių kalambūriškų išvadų bent jau man aiškėja, kad silpnoji triados *tyrimas–kūryba–menas* grandis yra būtent „menas“, kurio šviesiam atminimui vertėtų pastatyti paminklą šalia Filharmonijos, nes Basanavičius toje vietoje, regis, nestovės. Van Goghas vargu ar būtų įrodęs savo „Batų“ meninę vertę, jeigu jam būtų reikėję viešai pateisinti to paveiklo atsiradimo priežastis, kontekstą, motyvaciją, įtakas, inovatyvumą ir t. t.

Bijau nuklysti per toli, tad grįžtu į Dalios Juodakytės parodą. Aptinku puikių „kompiuterių“ atliktų portretų,

Dalia JUODAKYTĖ. Yves'o Kleino Venera nušauna Antonio Canovos skulptūrą *Kupidonas ir Psichė*

seriją pašto ženklų, pareikalavusių ypatingo kruopštumo ir profesionalumo. Mane itin sudomino nedidelio formato tapybos drobės – išgrynintoje erdvėje „patiesusi“ akademiškai sudekoratyvintus, atsipalaidavusius savo ir (galbūt) savo artimųjų kūnus, ji atsainiai stebi pasaulį (tikriausiai savyje). Kūnai, atskirti nuo to, kas jie yra, jaučiasi tarsi po stikliniu gaubtu, bet *nori* būti matomi tiek vienas kito, tiek visų kitų. Jie gražūs, spalvingi, ryškūs, tačiau dar „nesužvaigždėję“ – vienijami bendruomeninės paslapties.

Perskaitau tekstą. Na, atrodo, privalomuoju meniniu tyrimu čia tikrai nekvepia. Radau tai, ką įtariau būsiant, – savarankišką literatūrinį tekstą, dviejų parodos „autorių“ (realaus ir fiktyvaus) dialogą, bandymą susieti naratyvą su vaizdu.

Galiu konstatuoti – Daliai Juodakytei negresia madų infekcija, autorė drąsiai matuojasi SAVO rūbą. ■

TEATRAS NĖRA GYVENIMAS

Su aktore Inesa PALIULYTE kalbasi Elvina BAUŽAITĖ

Skaičiai, datos – tai riboženkliai, kuriais tarsi bandoma sustabdyti laiką. Teatro menas jam ypač pavaldus.

Daugiau kaip keturi dešimtmečiai teatre, daugiau kaip penkiasdešimt vaidmenų spektakliuose, sukurtuose bene dvidešimties režisierių – tokia Inesos Paliulytės, Nacionalinio Kauno dramos teatro aktorės, kūrybinės veiklos, apimančios skirtingas formas, stilius, žanrus, „statistika“.

Pastaraisiais metais dažnai minimi Paliulytės vaidmenys Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatre, darbas teatro mokyklėlėje „Mano teatras“. Pelnyta nemažai apdovanojimų – 2009 m. *Fortūnos* prizas už svarų indėlį į teatro pedagogiką ir Kauno dramos teatro gyvenimą. Spektaklio „Liūdnas Dievas“ režisūra nominuota *Auksiniam scenos kryžiui*. 2012 m. įteikta Dalios Tamulevičiūtės premija. 2016 m. *Auksinis scenos kryžius* ir *Fortūnos* diplomai už spektaklį „Anderseno gatvė“, atveriantį ir skatinantį vaikų kūrybiškumą. Šie spektakliai iki šiol yra NKDT repertuare, kaip ir 2012 m. pastatyta „Astrida“. Kurdama vaikams, Paliulytė nesilaiko nuostatos, kad tai kūriniai, skirti tikslinei auditorijai – mažiesiems žiūrovams ir jų artimiesiems. Teatrą suvokia bendrąja estetikos prasme.

Jos vaidmenų spektras gana platus – nuo Emilės „Mūsų miestelyje“ (1982 m. KVDT, rež. Gytis Padegimas) iki Karalaitės „Aukso žąsyje“ (1993 m. KVDT, rež. Birutė Marcinkevičiūtė), nuo Svetos Zaičik (vaidmuo įvertintas Kultūros ministerijos premija) spektaklyje „Aplink fontaną, arba Mažasis Paryžius“ (1996 m., rež. G. Padegimas) iki du kartus skirtingų režisierių kurtose „Vedybose“ įkūnytų Agafijos Tichonovnos (1996 m. Kauno valstybinis dramos teatras, rež. Valius Tertelis, 2011 m. Panevėžio Juozo Miltinio teatras, rež. Rolandas Atkočiūnas). Išskirti vertėtų Pagrindinį personažą spektaklyje „Psichozė 4.48“ (2003 m. KVDT, rež. V. Tertelis) – Paliulytė scenoje įkūnija vidinį žmogaus „aš“. Leonora, Marija, Gledė, Lizi, Katerina, Raudonkepuraitė, Coco Chanel, Liuda Hanana, Natalija Petrovna, Milda, Eliza-bet... Vardai, už kurių slypi saviti personažai, unikalūs žmonės, bet šįkart kalbėsime ne apie juos.

Elvina Baužaitė. *Moteris kaip aktorė ir aktorė kaip moteris – kokia tai esatis?*

Inesa Paliulytė. Moteris aktorė dar yra mama, vyrė, valytoja, ugdytoja, žmona ir duktė. Ji laiko visus keturis namų kampus ir niekada dėl to nesiskundžia. Vyrų pasaulyje, o toks reiškinys tikrai egzistuoja mūsų padangėje, ji neturėtų „šokti aukščiau bambos“, nes tai erzina. Neturėtų būti talentingesnė, sumanesnė ar labiau matoma, nes tai nepriimtina. Aktorė dažniausiai paklusni atlikėja režisieriaus rankose. O režisierius visada teisybės, nes pas mus vyrauja režisūrinis teatras.

Tiesą sakant, dabartinis aktorių pasirengimas ir išprusimas tą absoliučiai pateisina. Jauni aktoriai tampa „medžiaga“ tokių pat jaunų režisierių rankose.

Pavyzdžiui, vienas teatras „Hamletas“ pastatymui nerado aktorės, kuri suvaidintų Gertrūdą. Ir jos, ir Hamleto dėdės Klaudijaus vaidmenį atliko tas pats aktorius. Taigi, dingio Shakespeare'o dramos konfliktas, paired dramaturginis kontekstas. Vienais metais *Auksiniam scenos kryžiui* apskritai nebuvo pristatyta nominacija už geriausią moters vaidmenį. Kur nors kitur pasaulyje būtų kalbama apie lyčių nelygybę, gal net sulaukta atsako... Bet

pas mus, vyrų, o gal ne visai vyrų, pasaulyje, moteris yra tik priedas. Manychiau, būti ar nebūti priedu yra pasirinkimo, o išlikti individualybe – pilietiškumo reikalas. Arba esi, nesvarbu, ar vyras, ar moteris, arba pasiduodi ir tavęs nėra, t. y. tavimi manipuliuojama. Gerai, jeigu tą daro talentingas režisierius, o jeigu pakrikusi asmenybė arba asmuo, nesuvokiantis meno paskirties, negerbiantis moterystės, galop neturintis supratimo apie žmogiškumą... „Brautis“ per vyrų apsuptį nėra lengva. Dažnai pasijunti užribyje, tačiau bandyti vis tiek verta. Nesu avis, vedama į skerdyklą. Pasistengusi pažadinu visą snaudžiančią bandą. Nors tai nelengva. Apie lyčių nelygybę galėčiau kalbėti ilgai ir skaudžiai, tai labai plati ir kontroversiška tema. Tavimi nepasitiki, tavo projektams neskiria paramos, esi priversta jaustis atgyvena, tačiau tu – inteligentė, taigi, nelipsi per galvas. Lietuvos teatre moterys režisierės – Dalia Tamulevičiūtė, Irena Bučienė – nelengvai gyveno. Kaip dažnai jų nematė, negirdėjo, išduodavo...

Ką Jums asmeniškai duoda aktorinė patirtis, tie sukurti, įkūnyti įvairiausių moterų paveikslai? Ar tai tarytum išmoktos pamokos, padedančios spręsti gyvenimiškus klausimus, galbūt leidžiančios geriau perprasti, paprasčiau priimti kasdienybės problemas, lengviau rasti išeitį, o gal priešingai – trukdančios, apsunkinančios, slegiančios, atimančios dalį gyvenimo žavesio, nes išnyksta nuostabos, nežinios efektas?

Mano gyvenimas yra mano. Tai tabu. Aš jį saugau ir ginu. Vaidmenys gal ir daro įtaką man kaip asmenybei, tačiau viluosi, kad juos išauginu, pripildau gyvybės ir palėidžiu savarankiškai gyventi metafizinėje teatro erdvėje. Ten jau nebe aš, ten Hanana, Klara, Natalija Petrovna... Aš galiu jas smerkti, nepriimti, pateisinti, mylėti, bet užsimezgsios mano ir režisieriaus sąmonėje, jos egzistuoja visai kitame laiko matmenyje. Kartais nepaklūsta, ima ginčytis, uzurpuoja tavo, tada tenka arba pasiduoti, arba pasipriešinti... Verčiau paklūstu, nes jos geriau žino savo lemtį. Ne, mano gyvenimas – tai visai kas kita. Scena ir yra ypatinga tuo, kad galima patirti daugybę svetimų likimų, tačiau jie su tavimi nesusiję. Juos kuriu, tuo keliu vedama arba nevedama režisieriaus.

Koks aktorės statusas šiuolaikiniame gyvenime?

Kas yra statusas? Dabar geriau būti verslininku, sukčiumi, „pupyte“, partijos nariu. Raskite aktorių, kokios nors partijos narį – absurdas, na, nebent jis jau visiškai beviltiškas ir tai paskutinis šansas padaryti karjerą. Kalbu apie šią laiko atkarpą. Mes – klounai. Atlygis už tai niekingas, pensija apgailėtina. Tik tiek, kad nebelaidoja už tvoros. Kartą net susimąsčiau, kodėl mus laidoja Antakalnio ar Petrašiūnų (neva „prestižinėse“) kapinėse? Gal taip valdžia nori išpirkti kaltę už panieką kultūrai šiame, žemiškame gyvenime... Aš į tas prestižines nenoriu. Noriu su visais. Dievui nėra žemiškų nuopelnų.

Kiekvienas vaidmuo susijęs ir su išvaizdos, išorės pasikeitimu. Kas padeda tapti tuo kitu? Kaip keičia (jei keičia) vidinę būseną, pavyzdžiui, kostiumas?

Kvapas, kostiumas, grimas – mano gyvenimo dalis, ir ji labai svarbi. Kaip jautiesi su personažo kostiumu, ar klostės nevaržo tavo „kitokios“ eisenos, ar padeda atskleisti tą kitą charakterį... Tai labai svarbu, bet viskas priklauso nuo komandos. Ar ją pasitikiu. Esu rami, kai dirbu su dukra, scenografe Kotryna Daujotaite. Visada bauginuosi, susidūrusi su dailininku, kuris pristato eskizus, nematęs aktoriaus, neperpratęs asmeninių jo savybių, neišklauses jo požiūrio į kuriamą personažą. Tada prasideda trintis, suku galvą, kaip neužgaunant išprašyti to, ko reikia mano manymu. Kai nepavyksta, o taip yra buvę, vaidinti tikra kančia, nes tampa dailininko įkaitu, iškamša, o ne vaidmens kūrėja.

NKDT keletą savaitių eksponuota fotoparoda „Objektas 229“⁴¹ – jos autorė Kristina Sabaliauskaitė fotografo Jus, besiruošiančią išeiti į sceną, nuotraukos darytos grimo kambaryje 229. Grimo kambarys – tai vieta tarp gyvenimo tikrovės ir scenos realybės...

Kristina labai jautri fotomenininkė. Džiaugiuosi, kad į jos regos lauką įsipynė būtent laikas iki spektaklio. Ji buvo su manimi gerą pusmetį, fiksavo tą „iki“. Aktoriams tas laikas labai brangus, išskirtinis, nes priklauso tik mums.

Grimo kambarys yra tarsi tramplinas, tačiau tavęs paties ten lyg ir nėra, tavo mintys jau scenoje, tu kalbiesi, rengiesi, grimuojiesi, bet visa psichofizika rengia-

„Liūdnas dievas“. Spektaklio scena

si šuoliui iš čia į ten. Tai vieta, kuri pažįsta tavo kvapą, reaguoja į tavo nuotaiką, emocijas, kartais paguodžia, nes ji yra tavo. Ateini čia ir „nusimetri“ save. Užsidedi kaukę, įsibrauni į kitą pasaulį arba susilieji su juo. Nelygu ką vaidini, nelygu koks režisieriaus požiūris į tave. Nelygu koks žiūrovų atliepis.

Kokios emocijos, mintys dažniausiai užplūsta prieš ir po spektaklio, kai grimo kambaryje žvelgiate į veidrodinę realybę, – nerimas, baimė, lūkestis, džiaugsmas, savikritiškas nusivylimas?

Prieš spektaklį galiu bambėti, bandydama išsijudinti plepu, bendrauju. O po spektaklio – tylu. Nebereikia nieko, kaip tame nuostabiame Radausko eilėraštyje: „... tik sėdėti ir žiūrėti, ir jau nieko nenorėti, nieko nieko, net mirties...“ Kankinanti savianalizė prasideda namuose. Esu negailestingai savikritiška. O, dangau, tai nelengva.

Esu negailestinga ir kolegoms, bet save galiu pliekti, o jų – ne. Žinoma, kai įvyksta empatiškas sąlytis tarp publikos, vaidmens ir tavęs – esi karalius. Tačiau tai sekundės. Tarsi saldus mamos bučinys prieš miegą. Visa kita – darbas, paieškos, tylu, išsekimas, adrenalinas ir žinojimas, kaip visa tai laikina, nors tau labai svarbu.

Papasakokite apie ypatingiausią, sunkiausiai įveiktą vaidmenį.

Kai Miltinio teatre repetavau Gogolio „Vedybas“, likus savaitei iki premjeros, susilaužiau pėdą. Esu užsispyrusi kaip mulas, tad bandžiau tą lūžį ignoruoti. Su lūžusia koja suvaidinau „Liūdną Dievą“ ir išvažiavau repetuoti į Panevėžį. Baigiantis repetacijai, nebepaėjau. Nugabenta į ligoninę, prisipažinau, kad lūžo koja. Režisierius Rolandas Atkočiūnas gavo šoką kaip ir aš. Vis dėlto išeitį radome. Kalendama dantimis, sugipsuota per premjerą vaidinau su ramentais. Keisčiausia, kad užkulisiuose mane vežiojo vežimėliu, o į viešbutį užnešdavo, nes visai nepaėjau...

Ko gero, sunkiausia buvo Sarah'os Kane „Psichozė 4.48“. Mano personažas ten – toks socialinis nulis, niekas, psichinis ligonis, kuris drįsta įsimylėti gydantį gydytoją. Susidvejiniusi asmenybė. Reikėjo nusiplėšti savišaugos, sotumo kaukę, tapti nuoga ir pažeidžiama, nebijoti, kad tave tuoj „kals prie kryžiaus“, o kai prikals, reikės tikėti, kad prisikelsi. Išgyvenau tą personažą kaip „pažemintųjų ir nuskriaustųjų“ šauksmą tyruose. Visa kūrybinė grupė dirbome nepaisydami valandų, vedami tikėjimo ir meilės. Visi buvome tarsi vienas kumštis – režisierius Valius Tertelis, scenografė Kotryna Daujotaitė, kompozitorius Giedrius Puskunigis, kolegos Daiva Rudokaitė ir Gintaras Adomaitis. Net apšvietimas buvo neapsakomai svarbus. Beje, Lietuvoje spektaklis atgarsio nesulaukė, o gastrolėse Maskvoje mus palaimino legendinis šviesaus atminimo režisierius Piotras Fomenko, žavėjosi kolegos ir kritikai, fotografavo garsūs fotografai. Namie ir „nurašė“ spektaklį pernelyg anksti, neišvaidintą, bet su administracija kūrėjams verčiau nesiginčyti.

O štai su Liuda Hanana (Germano Grekovo pjesė „Hanana, kelkis ir eik“) buvo priešingai. Manau, tai vienas stipriausių mano vaidmenų. Jį „lipdyti“ buvo tikra palai-

ma. Tarsi įbristum į upę su kitais kūrėjais ir ji tave neštų. Režisierius Atkočiūnas taip talentingai mus visus vedė, kad atrodė ir kūnas, ir siela žino, kaip, kur, kodėl. Atvažia-vusi į Panevėžį, per pirmąją repeticiją išgirdau genialaus kompozitoriaus Gijos Kančelio muziką ir supratau – ei-sime. Bus. Vaidiname ir dabar, tiesa, retai. Po spektaklio mes, aktoriai, apsikabiname, pasibučiuojame, dėkodami vienas kitam. Po „Hananos“ kaip po šv. Mišių. Tokio pa-kylėjimo neišgyvenau niekur kitur. Gal galimybė grįžti į savo „pradžių pradžia“ (baigiau Juozo Miltinio studiją) padėjo sutapti su vaidmeniu, kvėpuojant vienu ritmu su Panevėžio teatro aktorių branduoliu.

Ką Jums reiškia repeticijos? O ar yra tekę vaidin-ti tuščiai salei? Ar tokiomis sąlygomis personažai gali būti, ar būna pilnakraujai?

Jei tu gyvas, toks esi visur ir visada. Ar vaidini pil-nai salei, ar vienam režisieriui, nesvarbu, tik žinai arba nežinai, kur eini. Būna, dvejoji iki pabaigos, dvejoji net po metų. Nesi tikras. O repeticijos yra sunkus darbas. Jautiesi neįgalus dvasiškai ir fiziškai, bandai surinkti save, perlaužti. Reikia labai didelės kantrybės, kad ne-nusiviltum nei savimi, nei kitais. Laimė, jei pasitiki re-žisieriumi, o jei ne, – tada kančia. Eini pats tarsi aklas, bandai uosti, čiuopti, kartais pavyksta. Turiu daugybę priekaištų jaunajai režisierių kartai, kuri tokia neeks-presyvi. Ateikite, šaukite, kad esate, užburkite savo viziją, nesileiskite, kad jumis manipuluotų, tik taip tapsite. Labai jūsų laukiame. Dekite, nerusenkite. Me-nininkas – ne nuorūka, jis negali smilkti.

Ar scenoje siekiate, kad viskas būtų preciziškai tikslu, ar labiau vertinate žaismę, improvizacijos laisvę?

Kiekvieną kartą viskas vyksta čia ir dabar, antraip te-atras būtų miręs. Vertinu kiekvieną smulkmeną, kuri seniai vaidinamame spektaklyje staiga nuskamba ki-taip. Kiekviena netikėta emocija yra dovana. Tada vis-kas atgyja, įgauna prasmę. Tik automatas visada toks pats. Improvizacija yra malonė. Partneris, priimantis tavo sceninį „chuliganizmą“, yra tavo bendrakeleivis, judu galite viską iš naujo apmąstyti, improvizuoti, jausti, žinoma, jei girdite vienas kitą.

Esate pavadinusi save asfalto rože.² Gal todėl, kad teatras yra labiau miesto fenomenas?

Visada ilgiuosi miško. Ir nežinau, ar teatras vis dar yra reikalingas. Miestas – iliuzinė vieta. Mylimiausia jaučiausi Maskvoje, kur mokiausi. Neseniai ten buvau. Dieve mano, kaip ten viskas dabar svetima! Tiek apie miestus. „Visas pasaulis – teatras“, – sakė Shakespeare'as. Norėčiau, kad teatras atlieptų pasaulį, sopulingą, netei-singą, nemylintį, ieškančią išeities iš tamsos, nevilties, ei-nantį į šviesą, į žmogų, į Dievą. Mano tiesa – Dekalogas. Teatras tik jausdamas publiką išliks, antraip jis provo-kuos, šokiruos tol, kol taps absoliučiai „nebetinkamas vartoti“, nes į teatrą eina sąmoningi žmonės.

Ko palinkėtumėte pati sau, apskritai teatrui?

Sau nieko nelinkiu, atsiduo du Aukščiausiojo va-liai. Aktorėms linkiu ištverti, kai jaučiasi nemylimos, ignoruojamos, nevertinamos... Reikia išlaukti savo vai-dmens. Nešti moterystę kaip vėliavą, kaip maloningą ir sunkią našta, kurią tik mes ir tepakeliam. Jeigu ne mes, tada kas? Į mus žvelgia mūsų vaikai, mūsų – mylinčių, tikinčių, pavargusių, klumpančių, bet atsikeliančių ir vėl einančių – laukia žiūrovai. Ir dar – teatras nėra gy-venimas. Gyvenkime.

Kas nors visada lieka paraštėse, – nepasakyta, nepa-klausta...

Nepaklausėte, ko ilgiuosi.

Ilgiuosi aktoriaus veido. Stambaus plano. Pausės. Ty-los, į kurią panyra dūžtantys pasauliai. Proceso. Ašaros, lėtai riedančios aktoriaus skruostu, nes jį (Firsą) pamir-šo... Stebuklo, kad teatras vis dar gyvas. Ir buvimo kartu.

Dėkoju už pokalbį. ■

¹ Aktorės Inesos Paliulytės jubiliejinis vakaras. *NKDT*. 2017. Prieiga per internetą: <http://dramosteatras.lt/lt/aktore-inesos-paliulytes-jubiliejinis-vakaras/> (žiūrėta 2017-05-24).

² Susitikimai 2017-04-29 Inesa Paliulytė. *Init*. 2017. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=Z4xuXXm2FVUk#action=share> (žiū-rėta 2017-05-24).

PASAŲMONĖS RETORIKA?

Marijos Mendelės-Leliugienės tapybos paroda „Genesis“ galerijoje „Arka“

Kas yra ribinis menas? Tai reiškiniai, esantys vadinamojo profesionaliojo arba „grynojo“ (šiuo atveju vaizduojamojo) meno paribyje. Paprastai ribiniu laikomas psichotinis, terapinis, ezoterinis, religinis, autsaiderių, savamokslių, kalinių menas, *art brut*, *graffiti* kaip pagrindinis socialinis reiškiny, įvairių subkultūrų komercinis bei nekomercinis menas ir t. t. Visos šios ir daugelis kitų „ribinio“ meno rūšių iš dalies remiasi ir „grynajam“ menui būdingais estetiniais kodais, tačiau prasmės ir vertės semantika vis dėlto daugiau ar mažiau skiriasi. Vienas iš esminių bruožų yra tai, kad vadina-masis „grynasis“ menas tradiciškai neva „nesuinteresuotas“, o „subestetinėms“ arba ribinėms sistemoms svarbi kokia nors socioideologinė, (kvazi)religinė ir panaši „taikomoji“ funkcija. Žinoma, griežtai atskirti šias funkcijas vieną nuo kitos yra gana problemiška.

Kūrybą galima traktuoti ne tik siaurąja cehine prasme, bet ir kaip „*apibrėžiančią tam tikrus daiktų ir esi-nių matymo, jutimo, interpretavimo ir komunikacijos būdus. Tai reikėtų vadinti mediacine išraiška. Kūrybos procesas ir kūrinys kuria ne tik komunikacinę erdvę tarp kūrinio ir jo suvokėjo, bet ir komunikacinę socio-kultūrinę erdvę platesne prasme kaip specifinę kultūrinę kalbą*“.¹ Kūryba gali būti suprantama kaip daugybės iš dalies susijusių, iš dalies savarankiškų (sub)kultūrinių kalbų polilogas. Tokiu atveju turėtume klausti, ne kas yra „tikrasis menas“, o bandyti aiškintis, kaip kinta prasmės ir vertės semantika skirtingų (sub)kultūrinių kalbų kontekste.

Toks klausimas kyla, apsilankius Marijos Mendelės-Leliugienės tapybos kūrinių parodoje. Svarbu tai, kad autorė yra neuroedukatorė, dailės terapijos metodų taikymo asmenybės ugdymui Lietuvoje pradininkė, socialinio-klinikinio darbo ir ugdomojo vadovavimo specialistė, nacionalinių ir tarptautinių mokslinių konferencijų lektorė, aštuonių metodinių leidinių apie dailės terapijos ir neuroedukacinių metodų taikymą asmenybės ugdymui autorė, 302 nacionalinių ir tarptautinių projektų iniciatorė ir koordinatorė, Socialiai atsakingos asmenybės ugdymo programos „Aš esu kūrėjas“ autorė. Asmenybės ugdymo instituto „Rafaelis“ įkūrėja ir vadovė, studijos *Marija's Art Therapy* savininkė.

Taigi, neordinari asmenybė, tiesiogiai susijusi su terapine kūrybos sfera. Čia ekspresija ir kūrybos procesas glaudžiai susiję su intropsichiniu turiniu, kitaip tariant, su sąsąmonės retorika. Maža to, pagal terapinės paradigmos pobūdį intropsichinis turinys gali būti įkomponuotas į specifinę kultūrinę (ezoterinę, religinę, socialinę, paramokslinę ir pan.) simboliką.

Tikima, kad kūryba yra ne vien subjekto vidinio pasaulio, išgyvenimų „atspaudas“, bet ir išreiškia esminių bendrakultūrinių, bendražmogiškų kodų prasmę. *Simbolinio* mąstymo raiškos formos, būdamos psichologinio pobūdžio, vis dėlto peržengia subjekto (pa)sąmonės, individualių neurozių problematiką ir yra sociokultūriškai imlesnės. Iš čia kyla ir *ekspresijos* arba *išraiškos* sąvokų platesnė prasmė, nes tai, kas yra išreikšta, susiję ne tik su konkrečia situacija, bet ir su

kontempliacija. Tokia ekspresija remiasi simboliais, tačiau jų nereikėtų suprasti vien kaip uždary, neurotinių siaurąją prasme subjekto psichikos reiškinių, nes taip artikuliuojami ir prezentuojami tam tikri prasminiai konceptai.²

Štai čia ir kyla pagrindinis prieštaravimas. Susiduria du skirtingi, vienas kitam netgi priešingi dalykai – kvaziezoterinė-terapinė sistema ir „grynasis“ menas. Anot pačios Mendelės-Leliugienės, pajutusi poreikį išreikšti save, ji tiesiog ir tarsi „iš nieko“ pradėjo tapyti. Beta-pant „kodinėmis“ spalvomis (mėlyna, aukso ir pan.), ėmė ryškėti pamatinės, esminės – širdies, embriono, gimdos ir pan. – ikonos, simboliai. O nutapytos kompozicijos, anot vieno mokslininko, atkartoja pamatinę vizualią gyvybės formavimosi, brendimo ir t. t. kosmogoninę ikonografiją (ją tariamai patvirtina ir naujausi moksliniai tyrimai). Taigi, kūrybos aktą apgaubia iš dalies mistinis potyris, specifinė aura.

Šiuo atveju svarbiausia yra „pozityvioji energija“, susijusi su gyvybės, gyvenimo šviesa, kurią skleidžia ar turėtų skleisti kūriniai. Vieną pirmųjų savo tapinių akrilu, neva skleidusį destruktivią, neigiamą energiją, autorė sunaikino. Iš dalies tai susiję ir su terapine etika – atvirai negatyvi psichoemocinė subjekto raiška nerodytina viešai, juo labiau parodose... Mendelė-Leliugienė savo kūrinius vadina „neuromenu“. Tai pasinėrimo „į save“ praktika, leidžianti atskleisti „*sieloje glūdinčias prigimtines galias meilei, kūrybai, gyvenimui ir būčiai*“.³

Vis dėlto šie kūriniai pretenduoja į tam tikrą vertę ir profesionaliojo arba „grynojo“ meno sistemoje. Stai-ga pradėjus tapyti „iš nieko“, žinoma, atsiveria mikro ir makrokosmosas, atrandami nauji pasauliai, tačiau bėda ta, kad vadinamajam grynajam menui tokie atradimai nėra naujiena, jie (beveik) nefunkcionalūs ir traktuotini kaip didesnė ar mažesnė banalybė. Šiuo atžvilgiu dažnas vizionierius savo vizijas išreiškia panašiai, taigi, gana stereotipiškai. Žinoma, kas nors galėtų sakyti, kad taip reiškiasi archetipai...

Profesionalaus arba „grynojo“ meno sistema, jo prasmių ir verčių semantika pagrįsta savais dėsniais, o vadi-

Marija MENDELĖ-LELIUGIENĖ. Augimas

namieji vizionieriai, įvairių subestetinių sistemų atstovai, tų dėsnių nežinodami, dažnai savo subjektyvią patirtį, „atradimus“ ir atvertis tiesmukai tapatina su konvencionalia verte pagal grynojo meno sistemą. Deja, tai, kas priimtina vienai sistemai, kitai gali nieko nebereikšti.

Maža to, kai atsiranda materialus tarpininkas (drobė, dažai) ir įgūdžių stygius, „vizija“ pradeda buksuoti. Tada kyla „profesionalizacijos“ arba net profanacijos pavojus. Grynojo meno sistema tai laiko *kiču* – pažodine vizijos iliustracija, banalizacija. Esmė ta, kad noras įvaldyti „profesionalias“ technikas ne tik įklampina pseudoprofesionalume, sunaikina pačias „vizijos“ originalumo, nuoširdumo užuomazgas, bet ir primeta tam tikrą kultūrinę tradiciją, žaidimo taisykles, kurių „vizionierius“ nežino, todėl iš anksto yra pasmerktas pralaimėti.

Nesvarbu, į ką tariamai kreipiasi profesionalusis menas – į tikėjimą, dvasingumą, vizijas ar griebiasi socialinės kritikos, – jis vis tiek diskutuoja su savo paties kaip uždaros sistemos formaliomis konvencijomis ir

Marija MENDELĖ-LELIUGIENĖ. *Įsitvirtinimas*

generuoja prasmę, pasitelkdamas jas. Profesionaliojo meno sistema, žinoma, naudojasi ir kitų prasminių, vertybinių sistemų kodais, tačiau labiau kaip dekoratyviais ženklais ir galimybe priimti formalius estetinius sprendimus.

Psichotinio meno formalius elementus nesivaržydami skolinosi siurrealistai, imituodami „chaotišką“ jo kalbą, pamišimą, tačiau tai nereiškia, kad jie buvo bepročiai. Jacksonas Pollockas, taškydamas dažus ant drobės, galbūt spekuliavo Amerikos indėnų šamaniškos praktikos semantika, tačiau tik tiek, kiek ji leido „performizuoti“ ir sėkmingai komercializuoti savo kūrybą. Visi tie elementai, pasiskolinti iš kitų prasminių sistemų, tiesiog padėjo atnaujinti plastinę *profesionaliojo* meno kalbą (net ir komerciniu atžvilgiu), o ne tapti kokiais nors mediumais, dvasinės, religinės praktikos guru.

Šiuo požiūriu vėl tampa prasminga meno kaip imitavimo, mimezės ir mimikrijos koncepcija. Profesio-

nalusis arba „grynasis“ menas gali tobulai imituoti kokios nors kvazisocialinės, patologinės, religinės ar ezoterinės sistemos pavidalus, tačiau tai nereiškia, kad menas sutampa su ta sistema ar dvasine praktika.

Šiuo atveju nuoširdumas, tikėjimas, vizija, „kitų pasaulių“ dalyvavimas, mistinis tarpininkavimas nėra toks jau svarbus. Profesionaliojo meno sistemai visa tai perteklinis „ezoterinis“ turinys. Galima sakyti, kuo autentiškesnė, nuoširdesnė ir mistiškesnė „vizija“, tuo stereotipiškiau ir banaliau ji atrodys, perkelta į profesionaliojo meno sistemą. Nes „vizija“ neigia meninę tradiciją ir konvencijas, „vizijai“ jų nereikia. „Grynajam“ menui svarbesnis ne „mistinis“ potyris, o dailininko, menininko gebėjimas operuoti konvencijomis, kultūrinėmis tradicijomis, *-izmų* siaurąja prasme subtilybėmis, jomis manipuliuoti.

Kol šiokios tokios ribos vis dėlto dar egzistuoja, galima būtų sakyti, kad Marijos Mendelės-Leliugienės vizionieriškos

tapybos kūriniai adekvačiai įsiterpia į specifinę terapinę / dvasinę / kvazireliginę sistemą, ypač žinant pačios Mendelės-Leliugienės biografiją. Tačiau kaip „grynasis“ menas jie vargu ar veikia, nes sunku rasti šiai sistemai adekvačius argumentus „už“ ar „prieš“. Čia, ko gero, svarbiau, iš kokios prasminės sistemos į visa tai žiūrėsime. Šios parodos, šių, kaip ir bet kokių kitų „ribinių“ kūrinių įdomumas slypi ne kūrinių „gražume“ ar „vizijoje“, bet tame, kad jie problematizuoja grynojo meno sistemos konvencijas, patikrina tų konvencijų galiojimo ribas. ■

¹ Robert Francés. *Psychologie de L'Esthétique*. Paris: *Presses Universitaires de France*. 1968, p. 13.

² Susanne K. Langer. *Feeling and Form: a Theory of Art*. New York: *Charles Scribner's Sons*. 1953, p. 26.

³ <https://www.zmones.lt/naujiena/pramogos/menas/sostines-arkos-galerijoje-pirmoji-neuromeno-darbu-paroda-lietuvoje-1032-754580>

Algimantas GRAŽULIS

ŠIMTMEČIUI ARTĖJANT

Klausimas, ar deramai įprasminamas artėjantis Lietuvos valstybės atkūrimo jubiliejus, ištis retoris. Pats šio itin reikšmingo Tautai įvykio aktualizavimas pradėtas beveik kaip visuomet, t. y. tradiciškai, per daug nesusimąstant, tinkamai neatlikus namų darbų. Lietuvos Respublikos Seimas tiesiog nutarė 2018-uosius paskelbti (nepatikėsite!) „Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio metais“, nors tai savaime aišku. Visuomenė, nevyriausybinių organizacijos paminėtos šio nutarimo pabaigoje, t. y. kaip visuomet liko parašėse.

Siekdami išvengti nuolat pinamų dviprasmybių, vis dėlto turėtume ne tik konstatuoti, bet ir pabrėžti, kad Lietuva daug anksčiau ilgą laiką buvo nepriklausoma valstybė. Tai pabrėžiama ir 1918 m. Vasario 16-osios Akte, t. y. **Nutarime** (!), kuriuo Lietuvos Taryba „*skelbia atstatanti nepriklausomą, demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis*“. Taigi, Aktas (Nutarimas) žymi, nepriklausomos, demokratinius pamatais sutvarkytos Lietuvos valstybės atkūrimo bei raidos siekį, iš dalies ir šio tarpsnio pradžią. Be to, derėtų prisiminti, kad įvairiais istoriniais tarpsniais sąvoka „demokratija“ buvo traktuojama skirtingai. Pavyzdžiui, Aristotelis teigė, kad demokratija palanki demagogams. Pridursime, kad jis turėjo omenyje antikinį (klasikinį) jos variantą.

Ministro Pirmininko pareidymu (2012-07-19 potvarkis Nr. 196) buvo sudaryta „darbo grupė Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programai parengti“. Tačiau ji parengė ir 2012-10-04 pateikė tik Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo valstybinės programos *metmenis*, juose numatyta iki 2013-10-01 sudaryti programą, kuri Vyriausybės nutarimu būtų patvirtinta kaip tarpinstitucinis veiklos planas. **Tai**

nebuvo atlikta. Ministro Pirmininko 2013-09-13 potvarkiu nr. 276 sudaryta darbo grupė, kuriai pavesta parengti Programą ir iki 2013-12-16 pateikti ją Vyriausybei. **Tai irgi nebuvo atlikta**, jos parengimo terminas nukeltas iki 2014-10-01. Tolesnis vyksmas jau nebeįdomus ne tik dėl ne kartą atidėliotų terminų, bet ir dėl daug svaresnių priežasčių. Blieka pridurti, kad jau patvirtinta Programa irgi buvo kaitaliojama iš esmės. Paskutinis labai sutrumpintos (ypač striukas tapo Priedas) Programos variantas patvirtintas tik 2017-04-19 LR Vyriausybės nutarimu Nr. 298. Kyla pagrįstas klausimas, ar nepavėluotai? Ar ne todėl ir Programa, ir Priedas labai suabstraktėjo, nebeliko daugybės svarbių darbų, itin reikšmingų priemonių?

Į minėtą darbo grupę kažkodėl nebuvo įtraukti tradicinių nevyriausybinių organizacijų, ypač reikšmingų tarpukariu, tarkime, Lietuvos Šaulių sąjungos, Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos (nuo 1937 m. – profesinė draugija) ar dabartinio jų atitiktens atstovai, aktyvios vietinės bendruomenės ir kt. Juk šios ir daugelis kitų organizacijų ne tik simbolizuoja artėjantį Lietuvos nepriklausomybės atgavimo šimtmetį, bet ir labai prisidėjo, kad 1918 m. atkurtas Lietuvos valstybingumas būtų įtvirtintas, aktyviai ugdė patriotiškumą, statė nepriklausomybės paminklus. Jais rūpinosi miestelių, kaimų savivalda, bendruomenės, net pavieniai asmenys ar nedidelės jų grupės.

Pati tema – valstybingumo atkūrimo minėjimas – nustato esminius Programos tikslus, uždavinius ir valstybinį – paveldosauginį – jos turinį. Pirmiausia turėtume atkreipti dėmesį, kokia kultūros paveldo, bylojančio apie šį valstybingumo raidos etapą, būklė, apsauga, priežiūra, ar jis tinkamai tvarkomas, naudojamas.

Programos metmenys nebuvo nei pakankamai konstruktyvūs, nei išsamūs. Darbo grupėje, sudarytoje pagal

Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminklas Kalvarijoje

Nepriklausomybės paminklas Leipalingyje

sovietmečiu išbandytą ir labai paplitusį biurokratinį-nomenklatūrinį principą, dominavo aukštas pareigas užimantys valstybės tarnautojai (daugiausia kancleriai ir direktoriai), beveik nebuvo kultūros paveldo apsaugos specialistų profesionalų, ekspertų, net architektų. Į ją nebuvo įtraukti Sąjūdžio, kitų nevyriausybinių organizacijų ar visuomenės grupių, kurios 1989–1990 m. visoje Lietuvoje stengėsi atstatyti paminklus, bylojančius apie nepriklausomą tarpukario Lietuvą, atstovai. Darbo grupėje neatsirado vietos ir Lietuvos karo akademijos, Vytauto Didžiojo karo muziejaus istorikams, akivaizdžiai per mažai įtraukta kompetentingos profesūros. Darbo grupei, rengiančiai metmenis, pritrūko ne tik kompetencijos tam tikrose, ypač paveldosaugos, architektūros, iš dalies netgi minimo laikotarpio istorijos, srityse, bet ir koordinavimo. Nekeista, kad metmenų turinys padrikas, visiškai nesusistemintas. Kai kur pažerta perdėtai konkrečių, net

ydingų siūlymų, o daugelis punktų itin abstraktūs. Nors paveldosaugos institucijos (pavyzdžiui, VKPK) daug kartų pabrėžė, kad kultūros vertybių negalima „rekonstruoti“, nes taip jos yra žalojamos arba visiškai sunaikinamos, tačiau minėtuose metmenyse Signatarų namus kažkodėl pasiūlyta „rekonstruoti“ (16 p.). Be abejo, iki jubiliejinės datos Signatarų namus reikėtų kokybiškai restauruoti ir pritaikyti, tačiau neleistina jų žaloti. O Lukiškių aikštėje turėtų atsirasti tautos (plačiaja prasme) laisvę, jos siekį simbolizuojantis kūrinys, nepamirštant visais laikais laisvės siekusių, ją gynusių asmenų ir tos kovos aukų. Juo lab kad ši idėja nėra nauja. Toks kompleksas ar statinys galėtų būti ne tik memorialinis ir sakralinis darinys, dar svarbiau, kad nūdienos ir ateities Lietuvą jis telktų saugoti laisvę, puoselėti nepriklausomybės tradicijas. Na taip, stilizuotas *Vytis* tautai lengvai atpažįstamas ir suprantamas simbolis, ženklas. Jis vejasi, paveja, išveja, tačiau yra ne

Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminklas Lazdijuose

tik dinamiškas, bet ir atspindintis agresiją, galiausiai net ekspansiją. Ar tai geriausias, optimaliausias Lietuvos atkūrimo šimtmečio įprasminimo (pažymėjimo) ženklas ir simbolis Lukiškių aikštėje? Ar semantinė jo raiška (pras-mė) geriausiai išreiškia nepriklausomos demokratinės Lietuvos raidą, siekį išsaugoti laisvę?

Programos metmenyse nėra nė menkiausios užuo-minos apie 1907 m. Lietuvių Mokslo draugijos (LMD) steigiamajame suvažiavime Jono Basanavičiaus iškeltą Tautos namų (TN) idėją. Jų statybai 1913 m. iš surinktų lėšų buvo nupirkta 1596 kv. sieksnių sklypas ant Bufalo (Pamėnkalnio, Tauro) kalno. Ši ambicingą sumanymą palaikė ne tik LMD (kurios nariai buvo turbūt 19 iš 20 Vasario 16-osios Akto signatarų), bet ir Lietuvių dailės draugija (LDD). Šioms draugijoms priklausė dauguma žymiausių tarpukario Lietuvos kūrėjų – tai valstybi-ninkai, mokslo, meno, kultūros žmonės. TN idėjos

Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminklas Liubave

puoselėtojų sąrašas ištis išpūdingas, tačiau to net ne-bandoma prisiminti. Beje, Programos metmenyse ne-užsimenama ir apie šias draugijas, kertines Lietuvos valstybės atkūrimui, nėra aktualizuojama jų istorija, veikla, reikšmė, nekalbama apie tradicijos tęstinumą.

Pastaraisiais metais Tautos namų tema apskritai beveik užmiršta. 2014 m. keletas Valstybinės kultūros paveldo komisijos narių per posėdžius bandė šią idėją priminti, tačiau pritilo, nes kitų Komisijos narių buvo sugėdinti kaip „nemodernūs“. O gal pristigo svarių ar-gumentų. Pastaruoju metu viešojoje erdvėje, žiniasklai-doje vėl pasigirsta priminimų apie Tautos namus, bet ir dabar juos nustelbia skeptikų balsai, esą „idėja pasenu-si“, „mąstoma nešiuolaikiškai“ ir pan. Tačiau geros idė-jos nesensta, nes jos kaip ir geri kūriniai yra mūsų tautos kultūros paveldas. Juk sąvoka „modernus“ ar šiuolaikiš-kumo kriterijus netaikomas, pavyzdžiui, Aušros Vartų

Dievo Motinos paveikslui, Gedimino bokštui, Arkikatedrai, rotušei, o ir visam Vilniaus senamiesčiui. Vertinant, aptariant šiuos kūrinius ar apie juos diskutuojant vyrauja visiškai kiti kriterijai ir vertybiniai prioritetai. Kaip dažniausiai būna, taip ir dabar esmė glūdi visiškai kitur, juk viską lemia tai, kaip konkreti idėja yra aktualizuojama (neteko pastebėti, kad per TV arba radiją būtų leista pasisakyti TN šalininkams, bent jau argumentuotai padiskutuoti su šio sumanymo priešininkais), kaip ji įgyvendinama. Esminis dalykas, ar pavyks jai suteikti kokybiško kūrinio pavidalą, organiškai ir subtiliai susiejant materialųjį pradą su nematerialiuoju.

Net geriausią idėją galima devaluoti ar apskritai palaidoti, prastai ją įgyvendinant. Nesiūlyčiau statyti dar vieno „gargaro“, LKP CK politšvietimo namus primenančio monstro su mauzoliejaus interjeru, beveidžio, bedvasio „kultūrninio“, dvelkiančio sovietmečiu, arba

dar vienų Profsąjungų rūmų. Tautos namų vienas iš segmentų galėtų vadintis „Virtuali Lietuva“. Ši struktūra šiuolaikinių technologijų, virtualių tiltų, kitokių bendravimo formų ar priemonių pagalba aprėptų ir, nepriklausomai nuo geografinės vietos, vienytų visą pasaulio Lietuvą, visas lietuvių bendruomenes, visus pavienius lietuvius ir net kitataučius Lietuvos rėmėjus, simpatikus. Čia galėtų veikti ir milžiniškas teminis informacinis centras. *Virtuali Lietuva* – tai komunikacija, bendravimas, susitelkimas, tai informacijos apie gimtinę, artimuosius, draugus srautai, tai neapčiuopiamos, tačiau tvirtos jungtys tarp tautos narių.

Programos metmenyse neužsiminta ir apie ypatingą miesto raidos fenomeną, išskirtinį net Europos kontekste, – tarpukario Kauną. Tą išskirtinumą ypač ryškiai atspindi itin kokybiška, europinio lygio architektūra – tiek viešieji, tiek privatūs pastatai, jų ansambliai,

Paminklas Vincui Kudirkai Kudirkos Naumiestyje

Autentiškas Vytauto Didžiojo paminklas Pajevonyje

Vytauto Didžiojo ir Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio paminklas Jurbarko

Autoriaus nuotrauka

įgyvendinti ir neįgyvendinti urbanistiniai sprendimai, dailės kūriniai, net interjero detalės ir baldai su unikalia lietuviška simbolika, dekoru elementais, tarpukariu sukūrę savitą tautinių ženklų ir simbolių sistemą.

Itin reikšmingais kiekvienos valstybės ženklais ir simboliais laikytini paminklai, bylojantys apie jos valstybingumo raidą. Tarpukario Lietuvoje tokių valstybingumo ženklų, simbolių būta daug, bet sovietai juos šluote šlavė nuo žemės paviršiaus. Viešosiose vietose, išskyrus kapines, išliko tik kai kurie apie Lietuvos nepriklausomybę tarpukariu bylojantys paminklai (Vincui Kudirkai – Kudirkos Naumiestyje, „Žemaitis“ – Raseiniuose, Petrui Vileišiui – Pasvalyje, Vytautui Didžiajam – Jurbarko, Pajevonyje,

Burbiškyje (1912 m., Kazys Ulianskis), Perlojoje, Lygumuose, Sedoje, Veliuonoje, netoli Vyžuonų, Viekšniuose, Juodeikiuose, Jono Basanavičiaus biustas Birštone, keli Kaune, dar vienas kitas). Sovietmečiu buvo nugriauti beveik visi paminklai Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiui ir dvidešimtmečiui paminėti, kritusiems už Lietuvos laisvę pagerbti, tarp jų ir kartinis, nepriekaištingos estetikos Laisvės paminklas Kaune (1928 m., Juozas Zikaras). Šiek tiek pakeisti išliko Rokiškyje, Šiauliuose. Paminklas Rokiškyje prižiūrimas, yra geros fizinės būklės, jo aplinka kruopščiai tvarkoma. Šiauliuose, ant Sukilėlių kalnelio, savivaldybės ir gyventojų lėšomis 1935 m. pastatyto paminklo Žuvusiems už Lietuvos nepriklau-

somybę autentiška aplinka per pastarąjį dešimtmetį gerokai pakeista, o foninė – net pažeista.

Beveik visi skirtinguose etniniuose regionuose esantys Lietuvos nepriklausomybės, Vytauto Didžiojo paminklai, kiti kultūros paveldo objektai, reikšmingi Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo šimtmečio paminėjimui, buvo atstatyti 1989–1990 m., t. y. atgimimo laikotarpiu (Kauno, Ukmergės, Vyžuonų, Balninkų, Šešuolių, Veisiejų, Lazdijų, Kalvarijos, Švėkšnos ir kt.). Bendra fizinė kai kurių Nepriklausomybės paminklų ir jų aplinkos būklė jau dabar nėra gera, ypač Rytų Lietuvoje. Apšepę, tinkamai neprižiūrimi paminklai Vyžuonose, ant Kartuvių kalno prie Vyžuonos upelio, Balninkuose, Šešuoliuose. Vargana jų aplinka, želdynų, dangos būklė. Dauguma paminklų atstatyta, „pagerinus“ jų medžiagiškumą, pakeitus aplinkos komponentą, želdynus, kai kurie paminklai iš autentiškos perkelti į kitą vietą. Net nuodugniau nepatyrinėjus akivaizdu, kad pirminė planinė daugumos paminklų erdvinė struktūra iš dalies pakitusi. Be to, dažniausiai nerasime informacinių stendų, net būtiniausių rodyklių, kitų infrastruktūros elementų. Vis dėlto būtina pabrėžti, kad atstatytieji paminklai yra neabejotinai vertingi tiek istoriniu, tiek memorialiniu, dažnai ir meniniu atžvilgiu. Juk šie objektai byloja apie tautos nepriklausomybės siekio ir tradicijos tęstinumą.

Tačiau profesionesnio požiūrio, kokybiškesnės nuolatinės jų priežiūros ir tvarkybos stinga. Prieš pradedant paminklų ir jų aplinkos tvarkymo darbus, būtina atlikti autentiško paminklų komponavimo, pirminės jų aplinkos tyrimus, nustatyti ne tik paties paminklo, kaip dailės kūrinio bei statinio, bet ir jo erdvinės aplinkos komponavimo vertingąsias savybes, įvertinti trūkumus. Žinomų meistrų tarpukariu sukurti ir per stebuklą išlikę paminklai – Roberto Antinio (vyresniojo) 1931 m. paminklas Nepriklausomybei Rokiškyje, Vinco Grybo „Žemaitis“, bylojantis apie nepriklausomybės kovas, 1933 m. pastatytas Raseiniuose, Vytauto Didžiojo biustas Jurbarko ir kiti – turi ypač didelę ne tik istorinę, bet ir meninę vertę.

Tęsinys kitame numeryje

Poezijos pavasario renginiai – tarsi įvairiaspalvė kekė, kurios kiekviena „uogelė“ reprezentuoja, išreiškia visumą, be šio konteksto ji tarsi pasimestų... Bet poezijos šventėje esama renginių, kurie svarbūs savaime ir visiškai nepriklauso nuo aplinkinio šurmulio... Toks šiemet buvo vakaras (05-24) Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje, skirtas Oskarui Milašiui (1877-05-28–1939-03-02). Na, argi galėjome nepaminėti šio prancūzo-lietuvių, vadinamo ir Oscar Milosz, ir netgi, prisimenant kilmingas giminės šaknis, Oscar Vladislas de Lubicz-Milosz, 140-ųjų gimimo metinių?! Juk tai vardas, kurį būtina įpinti ir į artėjantį mūsų valstybės prisikėlimo šimtmetį!

Puikioje barokinėje, nors ir šaltokoje bažnyčioje skaityta poezija skambėjo ir prancūzų (originalas), ir lietuvių (vertimas) kalbomis, puikiai perteikta abiejų skaitovų – iš Prancūzijos į tėvų gimtinę, vos ji tapo laisva, grįžusios Karolinos Masiulytės-Paliulienės ir Giedriaus Arbačiausko. Poeziją papildė muzika – pakiliai sukaupę nuotaką violončele kūrė Agnė Arbačiauskienė, beje, Vaclovo Šiugždinio, kuris laikomas vienu geriausių Milašiaus vertėjų, anūkė.

Šiame rengimosi 2018-ųjų Vasario 16-ajai kontekste itin svarbus buvo įžanginis literatūrologės ir vertėjos prof. Genovaitės Dručkutės žodis. Pirmiausia pabrėžta: Oskaras Milašius stovėjo prie mūsų valstybingumo ištakų. Šis eruditas, Paryžiuje įgijęs puikų išsilavinimą, pradėjo talkinti Lietuvai per Paryžiaus taikos konferenciją ir buvo nepamainomas jaunos šalies, siekiančios tarptautinio pripažinimo, atstovas. Ne vienas Prancūzijos intelektualas Lietuvos vardą pirmąkart išgirdo per šio prancūzakalbio poeto paskaitas, sužinojo iš jo rašinių. Šiame vakare abiem kalbomis nuskambė-

Astrida PETRAITYTĖ

DIDŽIOJO PRANCŪZO-LIETUVIO JUBILIEJUI: MANO OSKARAS MILAŠIUS

jo poetiška Milašiaus esė „Lietuva“. 1899 m. debiutavęs eilėraščių knyga „Nuopuolio poema“, vėliau rašė ne tik poeziją, bet ir dramas, misterijas, romanus... Gausus jo vertėjų į lietuvių kalbą būrys – nuo Vytauto Mačernio, Antano Vaičiulaičio, Vaclovo Šiugždinio iki Petro Kimbrio ir Algirdo Patacko.

Įkvėpiantis vakaras nuteikė prisiminimams – iš savo bibliotekos ėmiau traukti Milašiaus knygas, liudijimus apie jo asmenybę ir veiklą. Susidėliojusi chronologiškai (labai tikėtina, kad knygos leidimo, įsigijimo ir perskaitymo metai sutampa – bent jau Atgimimo laikotarpiu ir Nepriklausomybės pradžioje visi godžiai graibstėme tai, kas buvo sovietmečiu nutylėta arba minima tik puse lūpų), mėginu rekonstruoti savąją pažintį su Milašiumi.

Preludija laikyčiau dar sovietmečiu, 1983 m., pasirodžiusią Vytauto Kubiliaus monografiją „Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas“,¹ kurioje yra skyrius „Lietuva Oskaro Milašiaus kūryboje“. „O. Milašiaus poetiniai kūriniai keliavo į Lietuvą kartu su jo politinio apsisprendimo ir biblinių pranašysčių gaudais“ (p. 340). Balys Sruoga mėginęs „sunkiomis frazėmis ir nejudria ritmika“ išversti eilėraštį „Okeanui“. „Tačiau pirmą poetinių vertimų knygelę „Poe-mos“ 1931 m. išleido pradedantis prozininkas A. Vaičiulaitis. [...] Antroji O. Milašiaus knyga, išleista Lietuvoje 1937 m., buvo misterija „Migelis Manjara“. Šiuokart A. Vaičiulaičiui geriau pavyko perteikti ritminės prozos meditacinę lyrizmą, nors vidinių sukrėtimų ekspresiją ir čia gesina kietokas loginis brėžinys“ (p. 341).

Dar du tarpukario vardai: „A. Žukauskas, išėjęs verlibro mokyklą lenkų avangardizmo aplinkoje, pirmasis pagavo autentišką O. Milašiaus intonaciją, versdamas

1940 m. „Nebaigtą simfoniją“, vėliau ir „Rugsėjo simfoniją“, suderinęs yrantį sapno daiktiškumą su nostalgijos ir ekstazės balsu. V. Mačernis, išvertęs „Karomama“, itin poetiškai perteikė liūdną poeto išžiūrėjimą į daiktų esmes („žmogus, palietęs daikto širdį, darosi tremtinys“), *minorinį melodingumą, subtilią žodžio preciziją*“ (p. 341).

Pirmoji paties Milašiaus knyga, kurią įsigijau, buvo „Lietuviškos pasakos“,² su išraiškingomis Kęstučio Kasparavičiaus iliustracijomis dailiai išleistos 1989 m. Vis dėlto dar ir dabar vartau jas kiek sutrikusi, nes prisimenu, kad tuomet mažamečiam sūnui (juk jam ir pirkau) jų neperskaičiau. Šis lyg ir atmetimas susijęs tiek su nuoroda knygos gale „Vyresniam mokykliniam amžiui ir jaunimui“ (po sovietmečio tokios nuorodos, regis, pranyko kaip ir metrika rusų kalba, šiame leidinyje dar esanti), tiek su *Paaiškinimais*, iš kurių galima sužinoti, kas yra, pavyzdžiui, Dalila, hiperborėjai ar Žanas Kotaras (pastarasis, hm hm, – tai „vyno personifikacija“)... Vytautas Kubilius baigiamajame leidinio žodyje irgi pabrėžia, kad Milašius čia „kalba Paryžiuje subrendusio inteligento, savo tėvynės ieškančio poeto neramiu balsu. Iš tradicinių pasakos elementų jis lipdo naujus meninius pasaulius, pavaldžius individualiai kūrėjo logikai ir individualiai stilistikai – kaip E. T. Hofmanas romantizmo epochoje“ (p. 202).

Oskarą Milašių, kaip vos užgimusios lietuvių diplomatinės ryškų veikėją, pirmiausia pažinau, perskaičiusi Vasario 16-osios akto signataro, vėliau diplomato Petro Klimo knygą „Iš mano atsiminimų“,³ išleistą 1990 m. Joje nėra specialaus Milašiui skirtos skyriaus, bet prancūzų poeto apsisprendimas laikyti save lie-

tuviu ir ypatingas jo vaidmuo, Lietuvai įsitvirtinant tarptautinėje arenoje, paliudytas pakankamai. „Kai karo metu iškilo tautų išlaisvinimo obalsiai, Milašius pasijuto Lietuvos sūnum ir karštai gynė savo tėvynės individualybę nuo Lenkijos užmačių. Didis prancūzų kalbos meistras buvo mūsų delegacijai neapsakomai brangus radinys. Jis nemokėjo lietuvių kalbos, bet be prancūzų jis puikiai kalbėjo ir rašė angliškai, vokiškai, rusiškai ir lenkiškai. Ispanų ir italų kalbos jam taip pat nebuvo svetimos“ (p. 183–184).

Kai 1919-aisiais Paryžiuje vyko Taikos konferencija, Lietuvos atstovai – Augustinas Voldemaras ir pats Klimas, – žinoma, buvo kupini entuziazmo įtvirtinti Lietuvą, bet išmanymo jiems trūko. „Atstovauti Lietuvai toje nugalėtojų sostinėje mes neturėjome geresnio radinio kaip paryžietį Milašį. Per tuos šešis mėnesius, dirbdamas prie delegacijos, jis susipažino su visais Lietuvos duomenimis, jos negandomis, skausmais ir viltimis“ (p. 211). Milašius esmingai pasidarbavo, sprendžiant ir keliant tarptautinę plotmę tiek Vilniaus, tiek Klaipėdos krašto klausimą. Klimas apibendrina: „Jis buvo greičiau aristokratiškas romantikas, atgims-tas iš praeities ūkanų kaip renesanso patriotas, be dvarų ir be materialinių išskaičiavimų [giminės dvarai liko Rusijos teritorijoje ir sovietų valdžios buvo nacionalizuoti – A. P.]. Lietuva jam buvo amžių aureole apklėsta rinktinė visų lietuvių sąvoka. Ir jis mokėsi lietuviškai, lyg atgailaudamas ilgų kartų paklydimus. Subtilaus humoro kupinas jis kartais lyginosi su La Mančos riteriu, ta pranašyste grįsdamas savo kovą su lenkų slibinais ir pasaulio galiūnais“ (p. 211).

Po vadinamojo Klaipėdos krašto sukilimo 1923 m. sausio 15 d., kai, išsivadavus iš prancūzų globos, kurią paskyrė Pirmojo pasaulinio karo nugalėtojai, jungtasi prie Lietuvos, juridiniai reikalai irgi sprendėsi Paryžiuje: „Nors toje diplomatinėje kovoje mūsų gretos buvo nedidelės – be paties užsienio reikalų ministro Galvanausko tebuvo apsiginklavę tik mudu su Balučiu, – tačiau mūsųjė mums sekundavo retas stilistas Milašius, kurs savąja padaila stebino visą Quai d’Orsay (Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos kolektyvą“ (p. 361).

Vos išgirstu vardą „Čerėja“, užplūsta paslaptingo, pasakiško pasaulio vaizdiniai. Tenykščiame dvare, buvusios LDK žemėse (dabar Baltarusija), Oskaras gimė, ten prabėgo vaikystė, iš ten jį, dvylikametį, tėvai išvežė mokytis į Paryžių... Įnikusi į Laimono Tapino knygą „Septynios vienatvės Paryžiuje“ (1993),⁴ pajutau, kokia nelaiminga, persmelkta vienišumo buvo Milašiaus vaikystė. Štai Oskaras prisimena savo motiną Rozaliją: „Koks buvo jos gyvenimas... Gyventi su bepročiu vyru, plūstamai, daužomai nuo jaunystės, Milošų giminės nekenčiamai, vietinių žydų atstumtai ir paniekintai perkrikštei, išdavusiai savo dievą... Nebuvo ji gera motina, nebuvo, pristigo savo vaikui ir švelnumo, ir meilės...“ (p. 61). Prieš akis iškyla vienišo, besiblaškancio erudito, galiausiai atradusio idealiąją savo Tėvynę – Lietuvą, paveikslas. Beje, Tapinas, remdamasis Petro Klimo liudijimu, praskleidžia nesuprantamus, net neįtikimus Milašiaus išgyvenimus, kurie iš tikrųjų trikdė mus, apsiribojančius žemiškąja dimensija: „Lietuvos pasiuntinybėje, Malezerbo aikštėje, Klimų butas buvo antrame aukšte. Tiesiai viršum jų, greta Milašiaus kabineto, įrengė kambarėlį sargui. Tačiau jis dažniausiai būdavo tuščias, tad Oskaras, užsibuvęs prie savo rašomojo stalo, numigdavo tame kambarėlyje, o kartais į savo Šatobriano gatvės viešbutį negrįždavo ištisas savaites. O tą vėly vakarą [...] Petras išgirdo viršuje Milašiaus balsą. Jis su kažkuo maloniai pasisveikino, pakvietė užėiti“ (p. 415). Kitą rytą pasiteiravęs apie svečius, Klimas išgirdo: „Tu esi materialistas. Pripažįsti vien medžiagą, už jos tau daugiau nieko nėra... Todėl ir svečius priiminėji, kai jie ateina su kūnu. [...] Pas mane ateina svečiai be kūno. Vakar kaip tik mane aplankė Baironas ir Valteris Skotas. Iš pradžių mes gražiai kalbėjomės, bet paskui jiedu susiginčijo, ir aš paprasčiau, kad išeitų“ (p. 416). O ką jau kalbėti apie bauginančias ateities pranašystes, kurių didelė dalis išsipildė...

Kitais metais aš, nors prancūzų kalbos nemoku, susipažinau ir su Milašiaus kūryba (aišku, nedidele jos dalimi) – pasirodė knyga „Vienatvė, mano motina“,⁵ kur greta eilėraščių, daugiausia verstų Antano Vaičiuliaičio, įdėta ir Petro Kimbrio versta misterija (poetinė drama) „Migelis Manjara“. Atsirado proga mintimis

vėl grįžti prie mitine tapusios Čerėjos – poetas kviečia kartu apsilankyti jo vaikystės šalyje. Taip pavadintas eilėraštis, prasidedantis žodžiais: „Vaikystės šalyje, kurion pro ašaras grįžtu / Mieste numirusių širdies plakimų, / (Kur supasi pakylančių sparnų plasnojimas sunkus, / Mirties sparnuočių klykiančių skridimas, / Juodų sparnų šlapsėjimas ant mirusiųjų vandenų) / Anapus laiko – praėity ligūsto žavesio spalvų, / Ten dega brangios akys meilės ir laukimo“... Kreipiamasi į „keistą mergaitę su archangelo blakstienom“...

Po kelerių metų per radiją, ciklo „Didieji vardai“ laidę, pristačiau Oskarą Milašį, kalbėdamasi su dviem pašnekovais – prancūzų literatūros žinove Genovaite Dručkute ir patrauklios biografinės knygos autoriumi Laimonu Tapinu. (Po kurio laiko, irgi jubiliejaus – poeto 125-mečio – proga, šį pokalbį paskelbė *Literatūra ir menas*, 2002 m. gegužės 10, 17 ir 24 d. numeriuose.) Aptarėme įvairiausius aspektus – ir vaikystę, ir studijas Paryžiuje, ir blaškymąsi po pasaulį, ir meilę poeto Heinricho Heines brolio anūkei (pasak Tapino, „1909 m., kai jis Venecijoje susitiko ir pamilo – pirmą kartą ir visam gyvenimui – jauną merginą Emmy von Heine-Geldern, jo klajonės, galima sakyti, baigėsi“⁶), ir apsisprendimą atsidėti lietuvybei, ir mistinius potyrius, lemtingai paveikčius tiek Milašiaus gyvenimą, tiek jo kūrybą. Dručkutė akcentavo: „1914 metų gruodžio keturioliktosios nakties Apreiškimas aprašytas „Laiške Storgei“. Jūs [pratęsia Tapino ištara, – A. P.] visiškai teisingai sakydama, kad mes tik juo ir galime remtis. Iš trumputėlio „Laiško“ aš įsidėmėjau žodžius: jis išvydęs „Dvasinę saulę“ (Le Soleil spirituel). Tačiau Milašius patyrė dar vieną Apreiškimą, apie kurį kalba kūrinyje „1922 metų Kalėdų Adepto naktis“. Čia poetas prisimena ilgus septynerių tylos, arba mistinės „sausros“, metus; mistinė „sausra“, ar Dievo tyla, matyt, yra būdinga skaudi mistikų patirtis. Tačiau po „tylos metų“ ateina atgimimas. Sunku pasakyti, ką Milašius pamatė ir patyrė, kokios paslaptys jam atsivėrė, šis patyrimas labai individualus, neatsiejamas nuo jo asmens. Kita vertus, panašios patirties aprašymų galime aptikti didžiųjų mistikų raštuose. Man regis, O. Milašiaus poezija, gimusi tarp šių dviejų patyrimų – 1914 ir 1922 metų („Kitos poemos“,

„Simfonijos“, „Nihumim“, „Adromandoni“), įprastine poetine kalba savaip paaiškina nepaprastą Milašiaus dvasinę patirtį, sukrėtimą; tai jo dvasinis testamentas, tai ir pergalės giesmė, ir dvasinės veiklos programa, o kartu ir išgąstis prieš atsiveriančią nežinomąbę, žmogiško švelnumo troškimas, visa jausmų gama, kurią jis išgyveno „mistinės sausros“ metu.“⁷ Nenuostabu, kad po šių Apreiškimų Milašius gyvenimo pabaigoje bendravo tik su paukščiais... Grįžkime prie Vytauto Kubiliaus svarstymų: „O. Milašius pasitraukė į paukščių draugiją (įdomūs tik paukščiai ir vaikai), apsigyvenęs Fontenblo šalia Paryžiaus. Fontenblo miške, pašvilpavus R. Vagnerio operos melodiją, sulėkdavo visokias paukščių, tūpdavo ant galvos, pečių, rankų ir jis meiliai šnekindavo. Poetas ir mirė 1939 m. kovo 2 d., gaudydamas mylimiausią kanarėlę savo kambary“ (p. 340).

Oskaro Milašiaus vardas vėl visu ryškumu iškilo visai neseniai, kai ėmiau domėtis Algirdo Patacko disidentinė veikla sovietmečiu. Mokslų akademijos aspirantų grupelės 1978–1979 m. leistame pagrindiniame žurnaliuke *Pastogė* yra nedidelių Milašiaus tekstų (ir grožinių, ir *Ižanga lietuvių liaudies dainų rinkinei*). Pirmajame ir antrajame numeriuose išspausdinta Algio Galinio (Algirdo Patacko slapyvardis) esė „Oskaras Milašius. Trys gyvenimai“. Žvilgtelį į paties Patacko gyvenimo kelią reziumuojančius leidinius, kuriuose esama ir disidentinių sovietmečio rašinių – 2011 m. išleista knyga „Pastogės Lietuva“ baigiama tos mašinėlės spausdintos *Pastogės* nr. 1 ir nr. 2 faksimilėmis, o 2013-ųjų leidinyje „Litua“⁸ perspausdinti „Trys gyvenimai“, paskelbtas tekstas „Talita, cumi...“ su paantrašte „Kelionė į Čerėją, Oskaro Milašiaus gimtinę“. Ši apybraiža su Milašiaus eilėraščio pavadinimu buvo parašyta, kaip nurodoma išnašoje, 1977 m. sausio 25 d. Įdomu, kad 1981 m. ji publikuota Paryžiuje leidžiamame žurnale *Cahiers de l'Association Les Amis de Milosz* (nr. 18) kaip anoniminio autoriaus kūrinys (į prancūzų kalbą išvertė Jonas Grinius, literatas, gyvenęs Paryžiuje), taip pat Čikagos *Drauge* (p. 497). Apybraižos pavadinimas – aramėjų kalba „Mergaitė, kelkis“ – liudija, kad keliautojams rūpėjo Čerėjoje aptikti ir Oskaro vaikystės draugės (ar vizijos) *Beatričės*

pėdsakus (bent jau taip vaidensis Patackui, „Trijuose gyvenimuose“ teigusiam, kad „čia, Čerėjos soduose, mažas berniukas sutinka savąją Beatričę, amanza del primo amanta (ital. „pirmosios meilės mylimąją“), mergaitę su arkangelo blakstienomis“ (p. 474).

Aš, tais laikais nors ir godžiai skaičiusi, bet pasitenkinusi oficialiai aprobuota literatūra, galėjau tik pagarbiai nuščiūti, girdėdama apie būtajį intelektualinį (šiuo atveju kauniečių) pagrindį, nors politinių tikslų jis ir nekėlė. Gal nebus nekuklu pacituoti iš savo knygos – juk joje ne apie mane rašoma: „Ir štai būrelis kibo į Oskarą Milašį, ne tik patys svaigdami šio Čerėjos mago kerais, bet ir pasiryžę išleisti – nei daugiau, nei mažiau – jo raštus. Ir išleido! Čia jau pagrindinis krūvis gulė ant Petro Kimbrijo pečių. Bičiulių įkalbėtas (įkyriausiai Algirdo prie sienos remtas), jis ėmėsi versti poetinę Milašiaus metafiziką, į kurios gelmes nesiryžo nerti pluoštą eilėraščių išvertęs, Algirdo ir bendraminčių „jaunuolių“ pagarbiai Mokytoju vadintas Vaclovas Šiugždinis. Jie 1983 metais sugebėjo parengti savilaidinį Oskaro Milašiaus tritomį! Gražina Didelytė, jų bendramintė, sukūrė iliustracijas, taip pat ir „nervinga lakia besvore linija“ (taip įvertins Algirdas) – didžiojo prancūzakalbio poeto, mistiko iš Čerėjos portretą“ (p. 137–138).⁹

Pirmasis šio leidinio tomas, skirtas Milašiaus poezijai, mūsų dienomis perleistas su nauju apdaru. 2012 m., pagerbdami savo Mokytojo, vertėjo Vaclovo Šiugždinio (1911–1988) atminimą, pagrindinio leidinio rengėjai Petras Kimbrys ir Algirdas Patackas pasistengė, kad pasirodytų Oskaro Milašiaus „Sutėmų dainos“¹⁰ su Didelytės iliustracijomis ir lengva jos ranka nupieštu Milašiaus portretu. Knyga baigiama „Talita kum“ (rašybos skirtumus įvedu ne aš), ilgu eilėraščiu, prasidedančiu žodžiais: „Pažįstu aš tave jau dešimt metų šitoj žemėj, pakibusioj tylumoje, / Liki-mo kūdiki; ir tavo liūdnas atvaizdas iškyla prieš mane pirmiausia / Ryškiojoj mano prabudimų šviesoje, kada naktis jau baigias [...]“.

Paskutinė turima Milašiaus knyga – 2013 m. išleistas rinkinys „Lituanistinė ir politinė publicistika“¹¹ – vėl sugrąžina prie šio rašinio išeities taško, primindama šio prancūzakalbio lietuvio nuopelnus

Lietuvos valstybei, lituanistikai, net lietuviškojo mito kūrimui (greta intensyvios praktinės veiklos, įteisinant mūsų valstybę tarptautinėje arenoje). Milašius domėjosi ne vien politiniais-istoriniais klausimais – rašė apie Kazį Šimonį, apie poeziją, bet ir tie tekstai liudija, kad sulenkėjusio LDK giminės didiko ir žydės vaikas apsisprendė veikti lietuvybės ir Lietuvos labui. Uždarykime šį ratą, kaip ir pradėję – Dručkutės akcentu (jos rašyto įvado išnašoje):

„1920 metų pabaigoje Prancūzijos vyriausybė galutinai pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Milašius tapo oficialiu Lietuvos reikalų įgaliotiniu prie Prancūzijos vyriausybės, nors faktiškai šias pareigas ėjo nuo 1919 metų gruodžio. 1925 metų viduryje rašytojas savo paties prašymu atsisakė aukšto diplomatinio posto ir Lietuvos Respublikos Prezidento buvo paskirtas reziduojančiu ministru bei garbės patarėju. Bet jis ir toliau, beveik iki mirties, atstovavo Lietuvos interesams, karštai gynė jos reikalus Prancūzijoje bei visos Europos politinėje arenoje“ (p. 7). ■

¹ Vytautas Kubilius. Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas. Vilnius: Vaga. 1983.

² Oskaras Milašius. Lietuviškos pasakos. Iš prancūzų kalbos vertė Valdas Petrauskas, iliustravo Kęstutis Kasparavičius. Vilnius: Vyturys. 1989.

³ Petras Klimas. Iš mano atsiminimų. Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija. 1990.

⁴ Laimonas Tapinas. Septynios vienatvės Paryžiuje. Kaunas: Spindulys. 1993.

⁵ Oskaras Milašius. Vienatvė, mano motina. Vilnius: Scena. 1994.

⁶ Literatūra ir menas. 2002-05-10. http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20120129190008/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2898

⁷ http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20111219121749/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=2899&kas=straipsnis&st_id=127

⁸ Algirdas Patackas. Litua: lituanistika, publicistika, beletristika. Vilnius: Versmė. 2013.

⁹ Astrida Petraitytė. Algirdas. Iš Kauno. Vilnius: Homo liber. 2016.

¹⁰ Oskaras Milašius. Sutėmų dainos: poezija. Vilnius: Homo liber. 2012.

¹¹ Oskaras Milašius. Lituanistinė ir politinė publicistika. Sudarė Genovaitė Dručkutė, iš prancūzų kalbos vertė Genovaitė Dručkutė ir Neringa Klišienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 2013.

Virgilijus ČEPAITIS

KARAS. AUKŠČIAUSIOJI TARYBA

NUO 1990-06-30 IKI 1991-01-13*

Vietinis ultimatas

Penktadienį radau laiko užsirašyti vos kelis sakinius:

„1991-01-11, penktadienis. AT posėdis

Patackas pateikė sąrašą ministrų, kurie galėtų likti: Ašmontas, Antanaitis, Biržiškis, Sikorskis, Birulis, Dobrovolskis, Kuolys, Nasvytis, Olekas, Saudargas, Knašys, Šimėnas.

Paleckis pasiūlė dar įtraukti Kozyrovičių, Kūrį. Sabutis jį palaikė, pabrėžęs, kad būtina reikia įtraukti Kūrį.“

Remiuosi ne tik atmintimi, bet ir tų dienų spauda bei istorikais.

LKP Centro komiteto rūmuose sausio 11-osios rytą susirinkęs vadinamasis Lietuvos demokratių jėgų kongresas, kuriam priklausė *Jedinstvo* ir kiti promaskvietiškai sambūriai, atsiuntė ultimatumą Landsbergiui ir Šimėnui, ką tik išrinktam premjeru:

„Lietuvos darbo žmonių, jos darbininkų, valstiečių, inteligentijos geriausios dalies vardu reikalaujame, kad iki sausio 11 d. 15.00 val. vietos laiku AT ir vyriausybė sutiktų su TSRS prezidento reikalavimais ir tuojau pat atkurtų Lietuvos teritorijoje TSRS konstituciją ir Lietuvos TSR konstituciją. Jeigu iki 15 val. nebus išpildyti mūsų reikalavimai, mes įkursime nacionalinio gelbėjimo komitetą, kuris imsis rūpintis LTSR ateitimi.“¹

Sovietų kariuomenė vėl pradėjo užiminėti įvairius objektus. 10.00 užgrobė automatinę telefono stotį

Vilniuje, 11.00 – buvusios SDAALR patalpas ir greta esantį „Vairo“ viešbutį Kaune, 11.30 – SDAALR patalpas Alytuje, 11.50 apsupo šarvuočiais ir užėmė Krašto apsaugos departamento būstinę Vilniuje, 12.00 padėdami tankų ir šarvuočių, okupavo Spaudos rūmus. Po to kareiviai gavo įsakymą ilsėtis, nes „*naktį jų lauksias darbas*“.²

Tą „darbą“ atidėjo parai, nes ginti Spaudos rūmų susirinko labai daug žmonių, kurie nesitraukė, net kai tankai pradėjo šaudyti (tuščiais šoviniais). Be to, paprasti šaukstiniai galėjo ir nesuprasti, kad Lietuvoje reikia „atkurti tarybų valdžią“. Nuspręsta pasitelkti profesionalus, apmokytus žudyti žmones, ir laukti įsakymo iš Maskvos.

Desantininkams šturmuojant Spaudos rūmus, jų vadas iš automato peršovė savanorį Vytautą Lukšį, bandžiusį sustabdyti juos vandens srove. Buvo sužeista dar keletas žmonių. Landsbergis stengėsi prisiskambinti Gorbačiovui, bet šis nerado laiko pokalbiui. Įdomu, kad po kelių valandų Gorbačiovas paskambino JAV prezidentui. Tas pokalbis, įvykęs po pirmojo šaunamųjų ginklų panaudojimo Vilniuje, paskelbtas knygoje „Slaptieji Gorbačiovo archyvai“.

„*Gorbačiovas. Norėjau paskambinti Jums, George'ui. Ir pas mus, ir pas jus dabar karštas metas. Bushas. Labai karštas. Man, be abejo, labai įdomu sužinoti, kaip Jums sekasi, kas vyksta. [...] Man kelia nerimą ir netgi kamuoja jūsų vidinės problemos. Norėčiau tikėti, kad*

* Tęsinys iš KB nr. 1, 3, 4, 5. Pabaiga

jas sprenddami rasite būdų ir neimsite naudoti jėgos. [...] Gorbačiovas. Kaip tik to mes ir siekiame. Ir įsikišime tik tuo atveju, jeigu bus pralietas kraujas arba prasidės neramumai, kurie keltų grėsmę ne tik mūsų Konstitucijai, bet ir žmonių gyvybėms. Dabar man ir Aukščiausioji Tarybai daromas baisus spaudimas, reikalaujama Lietuvoje įvesti prezidentinį valdymą. Kol kas aš to nedarau, bet, kalbant atvirai, Lietuvos Aukščiausioji Taryba ir Landsbergis, regis, nesugeba žengti jokio konstruktyvaus žingsnio mūsų link. Atsiliepdamas į tą spaudimą, kuris man daromas, vakar kreipiausi į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą, kad jie patys grąžintų Konstituciją. Tačiau padėtis ir šiandien rutuliojasi nepalankiai. Lietuvoje streikai, problemų tik daugėja. Jūs žinote mano stilių. Jis iš esmės analogiškas Jūsiškiam. Pasisitengsiu išnaudoti visas politines priemones, o itin griežtų priemonių imsiuos tik iškilus labai rimtai grėsmei. Bushas. Aš tai vertinu. Juk žinote, mes turime savą požiūrį į Pabaltijį, bet tik dėl istorinių priežasčių. Aš vertinu Jūsų paaiškinimus. Gorbačiovas. Mes elgsimės atsakingai, bet ne viskas priklauso nuo mūsų. Šiandien tenai jau buvo šaudoma. Bushas. Tai blogai. Gorbačiovas. Aš padarysiu viską, kad įvykiai nenukryptų į kraštutinumus. Bet, suprantama, jeigu kils rimtų grėsmių, tam tikri veiksmai bus būtini.“³

Apie 15.00, maždaug tuo metu, kai Gorbačiovas kalbėjosi su Bushu, Aukščiausioji Taryba priėmė atsakymą į SSRS prezidento ultimatumą:

„TSRS masinės informacijos priemonės paskelbė TSR Sąjungos Prezidento kreipimąsi į neegzistuojančios Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą, kuriame minimi konstituciniai klausimai. Ne kartą esame pareiškę ir dabar pabrėžiame: Lietuvos Respublikos teritorijoje veikia tik Lietuvos Respublikos Pagrindinis Įstatymas (Konstitucija) bei juo pagrįsti įstatymai. Tarybų Sąjungos Prezidentas reikalauja, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba tučtuojau pripažintų kitos šalies – TSRS – Konstitucijos veikimą Lietuvoje. Taigi iš Lietuvos parlamento ultimatyviai reikalaujama nutarimo, reiškiančio juridinį įstojimą į TSR Sąjungą arba 1940 m. įvykdytos aneksijos įteisinimą, nepaisant, kad Antrasis TSRS liaudies deputatų suvažiavimas pasmer-

kė tuometinę imperinę Tarybų Sąjungos ultimatumų ir tarptautinių sutarčių laužymo politiką.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba pareiškia, kad ji neturi nei teisės, nei rinkėjų mandato atsisakyti Lietuvos Respublikos suvereniteto [...]“.⁴

Nutarimas priimtas vienbalsiai. Tądien deputatė Valentina Suboč perskaitė Lenkų frakcijos pareiškimą, kviečiantį visus pamiršti tai, kas Lietuvos žmones skiria, ir ieškoti to, „kas jungia ir jungs – jėgos diktato nepripažinimas, bendri laisvės, demokratijos ir nepriklausomybės siekiai“.⁵ Pareiškimas sutiktas plojimais.

Lietuvos Respublikos parlamentui pareiškus, kad Kovo 11-osios Akto neatšauks, LKP (SSKP) CK Ideologijos skyriaus vadovas Jermalavičius pranešė, kad visą valdžią į savo rankas ima „Lietuvos TSR gelbėjimo komitetas“.

Pagal Sąjūdžio vadovybės sudarytą grafiką autobusai žmones, norinčius ginti Aukščiausiąją Tarybą, vežė į sostinę iš visos Lietuvos. Tūkstančiai atvykėlių kartu su vilniečiais kasdien užplūsdavo aikštę prie parlamento, saugomo ir naktimis. Aplink tris AT pastatus liepsnojo laužai.

Savanoriai rengėsi parlamento rūmų gynybai, nors beveik neturėjo ginklų. Net AT Apsaugos skyrius iki sausio 12-osios buvo beginklis, nes nepavaldus Vidaus reikalų ministerijai, todėl ministras Marijonas Mišukonis uždraudė apginkluoti skyriaus darbuotojus. Tądien Lietuvos banko valdybos pirmininko Viliaus Baldišio nurodymu Apsaugos skyrius gavo keturis inkasatorių automatus ir penkiolika pistoletų.⁶ Baldiškis rizikavo, nes veikė prieš vidaus reikalų ministro įsakymą. Rizikavo ir naujasis Ministras Pirmininkas Albertas Šimėnas, vizavęs jo įsakymą.

KAD'o kariai pilstė benzina į butelius. „Molotovo kokteiliai“, išrikiuoti prie AT langų, bus panaudoti gynybai, jei desantininkai šturmuos rūmus. Savanoriai davė ištikimybės Lietuvos Respublikai priesaiką. Parlamentas skubiai patvirtino 11 ankstesnių ministrų – lygiai tiek, kad naujoji Vyriausybė turėtų kворumą. Diskutuoti dėl naujų nebuvo laiko.

„Neris“ ir kitos Vilniaus gamyklos, kuriose dirbo daugiausia rusakalbiai, grasino „streikais“. Oro uostas

nepriiminėjo lėktuvų, geležinkelis nutraukė keleivinių traukinių eismą. Vilniuje stovėjo beveik keturiasdešimt sąstatų, tarp jų ir jungiantys Kaliningradą su kitais SSRS miestais. Kai kurie traukiniai buvo sustabdyti vidury laukų. Per televiziją kreipiausi į žmones, kad keleiviams, įstrigusiems dėl Kremliaus politikos, parūpintų maisto.

Dabar jau žinome, kad vėlai vakare į Vilnių atsakrūdo „Alfa“ būrys. Pusę pirmos nakties SSRS kariškiai užgrobė ypatingosios paskirties milicijos būrio bazę Valakupiuose. Apie 30 milicininkų, kuriems vadovavo būrio štabo viršininkas, pasiskelbė paklūstantys SSRS valdžiai. Jautėme realų pavojų, todėl užsienio reikalų ministras Algirdas Saudargas buvo išsiųstas į Lenkiją.

Sausį aušta vėlai, tad įtempta diena ir prasidėjo, ir baigėsi tamsoje.

Sausio 12-oji, šeštadienis

Spaudos rūmai okupuoti, bet šeštadienio rytą vis tiek išėjo pirmasis laikraščio *Laisva Lietuva* numeris, kurį parengė trylikos leidinių redakcijos. Jis buvo nemokamas.

Tą dieną sovietų armija užėmė tik SDAALR pastatą Vilniuje ir liovėsi siautėjusi. Atrodė, SSRS kariškių taktika lyg ir keičiasi. Bet kodėl? Popietiniame AT posėdyje Landsbergis informavo, kad SSRS Federacijos taryba nutarė pasiųsti į Lietuvą tris savo narius, kad išsiaiškintų padėtį. Taryba pabrėžė, kad svarbiausia veikti politiniais metodais. Gal iš tikrųjų kažkas pasikeitė? Apsidžiaugėme, kai dar po poros valandų TASS'as išplatino oficialią informaciją, kad Federacijos taryba pasisakė prieš karinės jėgos naudojimą ir nutarė į Lietuvą siųsti delegaciją, kuriai vadovaus Baltarusijos SSR AT prezidiumo pirmininkas. Taip norėjosi tikėti taikiu Maskvos nusiteikimu, kad per televiziją net bandžiau nuraminti Lietuvos žmones.

Tačiau po Vilnių toliau važinėjo šarvuočiai, tad buvo neaišku, ar Federacijos tarybos pasisakymas apie „politinius metodus“ nėra tik tušti žodžiai. AT nutarė įkurti Gynybos vadovybę. Deputatai Vytenis Andriukaitis, Jonas Tamulis, Mindaugas Stakvilevičius, Justas Paleckis ir kai kurie kiti pageidavo, kad iš pradžių ši

projektą aptartų frakcijos, o Česlovas Juršėnas net siūlė priimti Konstitucijos pataisą. Tačiau keliems deputatams pareikalavus vardinio balsavimo, visi suprato, ką reiškia delsimas, esant tokiai situacijai. Vienbalsiai priimtas nutarimas:

„1. *Vertinti Tarybų Sąjungos veiksmus prieš Lietuvos Respubliką kaip atvirą karinę agresiją, kuri turi būti nedelsiant nutraukta.*

2. *Pavesti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui kartu su Vyriausybe sudaryti Lietuvos Respublikos laikinąją gynybos vadovybę, kurios sudėtį ir statusą tvirtina Aukščiausioji Taryba.*

3. *Pažymėti, kad Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ir krašto apsaugos padaliniai svarbiausiųjų valstybinių objektų užpuolimo atvejais turi teisę priešintis bet kuriam užpuolikui.*“⁷

Beveik visą dieną neturėjau laiko užsirašinėti. O buvo tiek įvykių! Lietuvos kardinolas ir vyskupas atsiuntė laišką Landsbergiui, vienydamiesi su AT ir Lietuvos žmonėmis, siekiančiais atkurti nepriklausomybę. Generalinė prokuratūra iškėlė bylą Jermalavičiui už LSSR nacionalinio gelbėjimo komiteto įkūrimą. LDDP paskelbė pareiškimą, smerkiantį SSRS agresiją Lietuvoje.

Pirmieji mano užrašai kalendoriuje atsirado tik po šeštos valandos vakaro:

„1991-01-12, šeštadienis.

18.25. AT prezidiumo posėdis

Šimėnas, atrodė, jau nori pasiduoti ir maldauti derybų. Prezidiumas svarsto nutarimą ir gynybos štabo formavimą. Ozolas telefonu primena, kad buvo priimtas Nepaprastosios padėties įstatymas.

18.30 išėjau į eterį, kreipiausi į žmones.

AT posėdis

„Pavesti priešintis,“ – įrašoma į nutarimą.

AT prezidiumo posėdis

Sudaroma LR gynybos vadovybė.

Geležinkelio valdžia į mūsų klausimą dėl stovinčių traukinių atsakė: „Laukiam įsakymo.“ Kas turi duoti tą įsakymą: SSKP, Burokevičius?“

Tą vakarą, prisimenu, dar spėjau kartu su frakcija aplankyti naująjį Ministrą Pirmininką jo kabinete

Vyriausybėje. Albertas Šimėnas vilkėjo blizgančiu kostiumu. Kažkuris iš mūsų paklausė, kokia čia metamorfozė, juk parlamente jis visad vaikščiodavo su apibrizgusiu švarku. Premjeras paaiškino, kad tą kostiumą būsimam vizitui į Maskvą jam parūpinęs pats prekybos ministras! Kadangi Vilniaus oro uostas „streikuoja“, Federacijos tarybos delegacija nusileidusi Minske, taigi premjerui iš ryto reikės siųsti automobilius jai atvežti. Keista, bet tada nepagalvojome, kad karinio perversmo planai gal neatšaukti. Juk Federacijos taryba priėmė nutarimą nenaudoti jėgos! Nežinojome, kad iš Maputu jau atskraidintas į Maskvą Sakalauskas, vadovausiąs Lietuvos SSR vyriausybei, kad į Vilnių atskrido SSRS gynybos ministro pavaduotojas Ačialovas, kad Šiaurės miestelyje desantininkai gavo įsakymą užtaisyti automatus koviniais šoviniais, kad pulkininkas Šurupovas Vilniaus gorkome instruktuoja draugovininkus ir atsargos karininkus, o pulkininkas Golovatovas duoda paskutinius nurodymus „Alfai“. Jau po mūsų susitikimo su naujuoju premjeru grupė nežinomų asmenų, apsiskelbusių „nacionalinio gelbėjimo komitetu“, pareiškė, kad dabartinė valdžia atvedė liaudį prie bedugnės ir nekontroliuoja situacijos.

Vis dėlto aš kaip ir daugelis Aukščiausiosios Tarybos deputatų vyliasi, gal karinė jėga panaudota nebus, nors tai, kad neatvyko Federacijos tarybos delegacija, turėjo sukelti įtarimų. Naiviai patikėjęs, kad sovietų žodis ką nors reiškia, nutariau nakvoti namie. Paskutines tris naktis, kai grėsė puolimas, nepavykdamo nė valandžiukės nusnausti. Pirmąkart tą savaitę nusiprausiau duše ir atsiguliau į savo lovą. Užmigau kaip užmuštas.

Sausio 13-osios naktis

Spėjau numigti valandą, kai pažadino skambutis. Įsijungėme radiją. SSRS kariuomenė ką tik apsupo televiziją. Paskubomis apsirengiau ir išėjau į visiškai tuščias Senamiesčio gatves. Tačiau nespėjau nueiti ir poros šimtų metrų, kai į gatves pasipylė žmonės. Lig šiol prisimeanu jauną porą, kuri prisigretino prie manęs ir pasakė: „Jums negalima eiti vienam, mes palydėsime.“ Atsisvei-

kinau su tais nepažįstamaisiais prie Aukščiausiosios Tarybos. Daviau jiems savo namų telefono numerį ir paprašiau pranešti žmonai, kad laimingai nuėjau iki darbo. Gali būti, kad ryšys su parlamentu jau nukirstas.

Telefonai rūmuose dar veikė. Paskambinau namo.

Aikštė buvo pilna žmonių. Rūmai sausakimši. Fojė ir koridoriai pilni parlamento gynėjų. Girdėjome tolimus šūvius. Žinojome, kad šturmuojamas televizijos pastatas ir bokštas. Kažkas pasakė, kad dar prieš vidurnaktį iš karinės bazės Šiaurės miestelyje, kur buvo susitelkę desantininkai, išvažiavo tankų, šarvuočių ir dengtų sunkvežimių su užrašais *Люди* („Žmonės“) kolona. Tunieliu pro parlamentą ji nuslinko TV bokšto Karoliniškėse link. Kita kolona nuvažiavo prie radijo ir televizijos pastato Konarskio gatvėje. Vėliau sužinojome, kad vienas iš tos kolonos sunkvežimių vežė KGB grupę „Alfa“.

Paskambinęs į Lazdijus, paklausiau, ar uždaryta siena. Paaiškėjo, kad sovietų pasieniečiai kol kas praleidžia visas mašinas. Negi Maskva tokia įsitikinusi savo „operacijos“ sėkme?

Deputatų buvo nedaug. Kelias paras budėję Aukščiausiojoje Taryboje, dabar, patikėję Kremliaus pažadais nesiimti jėgos, jie išvyko į apygardas susitikti su rinkėjais. Kai kurie, per mašinos radiją išgirdę apie LTV puolimą, apsisuko ir skubėjo į Vilnių. Rasa Rastauskienė registravo kiekvieną ateinantį deputatą – laukėme kvorumo. Deputatams ant pultų kažkas išdėliojo dujokaukes. Pasimatavome. Atrodo, tik vienas vilnietis nutarė nevykti į AT, nusprendęs, kad „viskas jau vis tiek baigta“. Kitas, kaunietis, taip kietai miegojo „Draugystės“ viešbutyje, kad jo nepažadino net tankų šūviai Konarskio gatvėje, prie RTV pastato, nors atstumas – vos šimtas metrų. Apie LTV studijos užėmimą sužinojome iš paskutinių diktorės Eglės Bučelytės žodžių.

Rašydamas šią knygą, išstudijavau tąnakt padarytas AT stenogramas, ypač tas, kurios nepateko į oficialias, jau išleistas atskiromis knygomis, nes parlamento posėdžiai galioja tik esant deputatų kvorumui. Iš pradžių tiesiog dalijomės informacija:

„**Z. Vaišvila.** Dar bokštas televizijos ir radijo nėra paimtas, priešinamasi apačioje. Iš apačios yra šaudoma į bokštą, bet bokštas dar nepaimtas. Tie, kurie puo-

la, kviečiasi pastiprinimą iš Šiaurės miestelio. Dabar aš aiškinuosi, ar galima iš kur nors čia radiofonizuotai kreiptis į čia susirinkusius žmones.“⁸

Krašto apsaugos departamento direktorius deputatas Audrius Butkevičius kalbėjo:

„**A. Butkevičius.** Noriu labai trumpai informuoti apie padėtį rūmuose. Šiuo metu rūmuose yra tiksliai tie žmonės, kurie ginkluoti paprastu ginklu – lazda. Visi vyrai, kurie turi šaunamąjį ginklą, yra sutelkti greta rūmų. Jų rūmuose nėra. Aš būčiau galėjęs šaudyti čia, rūmuose, tuo atveju, jeigu aplinkui nebūtų tos daugybės žmonių. Noriu iš karto pasakyti: jeigu į žmones jie pradės šaudyti, mano vyrai lauke atidengs ugnį į kareivius.“⁹

Sklandydamas tuos trylika AT stenogramos puslapių, vėl prisiminiau, kokia situacija susiklostė tą naktį. Visam gyvenimui įstrigo kunigo Roberto Grigo žodžiai:

„**R. Grigas.** Gerbiamieji deputatai! Manau, kad jūsų buvimas čia yra pats vertingiausias ir svarbiausias jūsų įgaliojimų patvirtinimas. Laikau didele laime ir garbe šiandien būti kartu su jumis. Kreipiuosi į jus ir į kareivius. Mūsų atveju Katalikų bažnyčia, o didžiulė dalis čia esančių žmonių, nepriklausomos Lietuvos karių, manau, yra katalikai, kviečia ir ragina apvalyti savo sąžinę, pasiruošti doro, garbingo žmogaus mirčiai.“

Tai gi, kariai, kas jaučiate tokią pareigą, atlikite išpažintį. Bažnyčia einantiems į mūsų kariams teikia visuotinę nuodėmių atleidimą. [...] Susikaupkite savo širdyje, gailėkitės dėl to, kas jūsų gyvenime, jūsų sąžinėje buvo kreiva. Mūsų Viešpaties Kristaus vardu, Jo įgaliotas suteiksiu jums nuodėmių atleidimą. Gailėkitės. (Kunigas lotyniškai skaito maldą.) Amen. Aš jus išrišu iš visų cenzūrų ir nuodėmių. Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios. Amen.

Kas jaučiate reikalą, pareigą, būsiu su jumis tol, kol galėsiu kalbėti ir jums patarnauti. Ačiū. Tai, ką jūs darote, yra šventa kova, doro žmogaus vertas pareigos atlikimas. Mes laimėsime, mes jau laimėjome.“¹⁰

Sužinojome apie pirmuosius tankų šūvius ir pirmąsias aukas.

„**Balsas iš salės.** Šiuo metu Sveikatos apsaugos visos „greitosios pagalbos“, 36 Vilniaus miesto, išvykusios. Labai daug nukentėjusių. Šventojo Jokūbo ligoninė per-

krauta. Šiuo metu ligoniniai vežami į Raudonąjį Kryžių, Santariškių ligoninę, į Šeštą klinikinę Antakalnio ligoninę. Ligoniams priimti paruoštas Onkologijos centras, Vidaus reikalų ministerijos ligoninė. Aš tuojuo pranešiu tikslūs skaičiai. Atsiprašau, ne ligoniniai, o nukentėjusieji: šautinės žaizdos, sumušimai, traumos.“¹¹

Ir po kokio pusvalandžio:

„**Sveikatos apsaugos ministerijos darbuotojas.** Su pirmąja nukentėjusiųjų banga „greitoji pagalba“ susidorojo. Sužeistųjų kiekis tikslinamas, tačiau šiuo metu sužeistų yra apie 70 žmonių. Žuvę 7 žmonės. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos sistema su savo pareiga kol kas susidoroja.“¹²

Tą naktį supratau, ką iš tikrųjų reiškia *force majeure* – nenugalima jėga, kai niekas nuo tavęs nepriklauso, belieka paklusti lemčiai. Tomis minutėmis dar nežinojome, kad Lietuvos žmonės *force majeure* jau nugalėjo. Į juos tą naktį kreipėsi deputatas Kazys Saja.

„**K. Saja.** Sunku yra dabar ką nors kurti, bet aš perskaitysiu labai trumpą atsišaukimą, gal jį pavyks kur nors išspausdinti.“

„Brangūs tėvynainiai! Istorija beldžiasi į mūsų širdis. Tegul mūsų laisvės troškimas skamba visai Lietuvai, visam pasauliui. Tegul tiesos ir laisvės siekimas išlieka mumyse per visas negandos dienas ar mėnesius. Nepasiduokime baimei, neviltčiai, ar Tėvynės priešų vilionėms. Saugokim kiekvieną Lietuvos žmogų, ištieskim jam pagalbos ranką, jeigu jam tenka sunkesnė našta, pavojus ar netekties skausmas. Ištvermė, bežodis mūsų tikslų suvokimas, beginklis mūsų pasipriešinimas okupantams ir tėvynės išdavikams, stipresnis už raudonosios imperijos tankus ir kulkosvaidžius. Su mumis viso pasaulio geros valios žmonės, su mumis visi iki šiol žuvę ar kentę už Lietuvą. Tėvynė beldžiasi į mūsų širdis. Tepadedu mums Dievas!“

Ar pritariate? (Plojimai).“¹³

Kremliaus vadovybė patikėjo savo surengtomis apklausomis, kurios rodė, kad žmonės nerems LR Aukščiausiosios Tarybos, todėl įleido į Vilnių dešimtis užsienio korespondentų, turėjusių aprašyti, kaip darbo žmonės džiūgauja, desantininkams nuvertus „fašistinį režimą“. Bet dabar žurnalistai skelbė faktus apie kruviną Sovietų Sąjungos agresiją prieš Lietuvos

Respubliką. Dešimtys, jei ne šimtai fotografų ir kino operatorių fiksavo okupantų armijos siautėjimą. Desantininkai daužė videokameras, sumušė Norvegijos, Didžiosios Britanijos, Ispanijos žurnalistus. Kai kurie už tiesą sumokėjo gyvybę. Garsaus latvių kino režisieriaus ir operatoriaus Jurio Puodnieko, kurio tūnakt filmuoti kadrai apskriejo visą pasaulį, kūnas kitą vasarą buvo rastas ežere. Jo žūtis neištirta iki šiol. Pasaulio, pasmerkusio SSRS, nuomonė – vienas iš veiksmų, sustabdžiusių sovietų armiją. Tačiau pagrindinis veiksnys buvo žmonių ryžtas apginti Lietuvą.

Okupantai manė, kad užėmę telebokštą, paliks visus be informacijos. Bet jau antrą valandą nakties prabilo Kauno radijas, kurio bokštą Sitkūnuose apsupo kauliečių minia. Tiesa, radijo ryšys tarp Vilniaus ir Kauno buvo nutrauktas, žinias į Kauną ir toliau į pasaulį teko perdavinėti telefonu. O kino juostas su žudynių vaizdais vežėme. Lig šiol nesuprantu, kodėl telegrafas, telefonai – net ryšys su užsieniu – tą naktį veikė. Nejaugi okupantai užmiršo, kad tokiais atvejais pirmiausia užimamas telegrafas?

Žmonės aplink parlamentą ėmė statyti barikadas, nes buvo įsitikinę, kad desantininkai šturmuos ir Aukščiausiąją Tarybą. Vis dėlto pulti tūkstančių beginklių žmonių jie nesiryžo. AT Apsaugos skyriaus radistų perimtame radijo pokalbyje buvo frazė: *Tam sliškom mnogo miasa* („Ten per daug mėsos...“). Kauno televizijos būstinę, radijo, televizijos bokštus irgi apsaugojo gausiai susirinkę žmonės.

„**J. Jurgelis.** Skambino iš Molėtų, sakė, kad gavo telegramą, esą Aukščiausioji Taryba jau užimta. Matyt, tokias telegramas gauna ir kiti rajonai.“¹⁴

„**S. Šaltenis.** Į savivaldybes siunčiamos melagingos telegramos, okupantai ir kolaborantai bando skleisti šlykščiausią dezinformaciją. Iškrypėlis Jermalavičius, kuris prie televizijos bokšto šaukia apie valdžios paėmimą į savo rankas, meluoja. Visi deputatai savo vietose, kas galėjo ateiti čia. Lietuva gyva ir bus gyva...“¹⁵

Apie trečią valandą ryto jau buvo kvorumas, galėjome pradėti oficialų Aukščiausiosios Tarybos posėdį. Gal desantininkai nesiryš šturmuoti veikiančio parlamento? Ko gero, turės gauti tam naują įsakymą iš Kremliaus.

Nusprendėme, kad viskas, apie ką kalbėsime, ką nutarsime, bus transliuojama į aikštę prie rūmų. Mūsų diskusijos klausėsi dešimtys tūkstančių žmonių, atėjusių ginti Aukščiausiosios Tarybos. Vytautas Landsbergis pasiūlė priimti nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės emigracijoje“.

Kol tas svarbus nutarimas buvo redaguojamas, pasiūliau priimti tokį kreipimąsi į pasaulio vyriausybes:

„TSR Sąjunga pradėjo nepaskelbtą karą prieš Lietuvos Respubliką. Žūsta niekuo nekalti žmonės. Iškilę grėsmė, kad demokratiniuose rinkimuose išrinkta teisėta valdžia gali būti nušalinta. Mes, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatai, kreipiamės į pasaulio valstybes, prašydami nedelsiant pripažinti, kad TSR Sąjunga užpuolė kitą valstybę – suverenią Lietuvos Respubliką.“¹⁶

Jį teko priimti „iš klausos“, nes neturėjome laiko laukti, kol sekretoriatas nutarimą išspausdins. Manau, Sovietų Sąjunga, užpildama Lietuvą, tarsi pripažino, kad ji yra kita valstybė.

AT pirmininko pavaduotojas Česlovas Stankevičius pristatė galutinį antrojo tą naktį priimto dokumento tekstą:

„Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės emigracijoje.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, TSRS kariniams daliniams vykdant atvirą karinę agresiją prieš Lietuvos Respubliką, tuo sukėlus realią grėsmę teisėtų valstybės valdžios institucijų veiklai bei pačios Lietuvos Respublikos egzistencijai, n u t a r i a:

1. Smurtu ar kitokia prievarta sutrukdyti 1990 metais teisėtai išrinktai Lietuvos Respublikos Aukščiausiojai Tarybai vykdyti savo įgaliojimus, sudaryti Lietuvos Respublikos Vyriausybę emigracijoje. Lietuvos Respublikos Vyriausybės emigracijoje įgaliojimai prasideda nuo to momento, kai tampa aišku, jog Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba negali susirinkti ir laisvai priiminėti sprendimų. Nuo to momento laikyti netekusia įgaliojimų 1991 m. sausio 11 d. paskirtą Lietuvos Respublikos Vyriausybę.

2. Respublikos Vyriausybės emigracijoje pirmininku skirti Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministrą Al-

girdą Saudargą, suteikiant jam teisę skirti Vyriausybės emigracijoje narius.

3. Šis įstatymas įsigalioja nuo jo priėmimo momento.¹⁷

AT salė vis pilnėjo. Dabar balsavo jau 93 deputatai. Žinoma, visi buvo „už“. Turiu pasakyti, kad tokio vie-ningo balsavimo kaip tą naktį parlamente nei prieš tai, nei po to nebuvo. Išnyko priešprieša tarp dešiniųjų ir kairiųjų deputatų. Net ir tie lenkai, kurie nebalsavo už Kovo 11-osios Akta, dabar prisijungė prie mūsų.

Buvo patvirtintas nutarimas „Dėl Lietuvos Respu- blikos laikinosios gynybos vadovybės sudarymo“. Kas į ją įėjo? Laikinoji gynybos vadovybė buvo sudaryta pagal pareigybes, todėl į ją buvo įtraukti AT pirminin- kas Landsbergis, ministras pirmininkas Šimėnas, AT krašto apsaugos ir vidaus reikalų komisijos pirminin- kas Vaišvila, Krašto apsaugos departamento direkto- rius Butkevičius, Saugumo departamento direktorius Laurinkus, AT spikeris Abišala, laikinasis vicepremjė- ras Ozolas. Visi jie buvo parlamento deputatai. Vidaus reikalų ministerijai atstovavo viceministras Vaclovas Zabarauskas, nes ministru Misiukoniu AT dauguma nepasitikėjo. Beveik visuose LGV posėdžiuose kaip parlamento daugumos lyderis dalyvavau ir aš, nors ofi- cialiai nebuvau jos narys. Dažnai protokolavau posė- džius. Turėjau ir užduotį – spręsti, ar mus pasiekianti informacija patikima, ar galima ją leisti į eterį.

Apie septintą valandą ryto tapo aišku, kad prie televizijos bokšto žuvo trylika žmonių. Jų pavardes sužinojome vėliau, bet čia jas išvardysiu: Loreta Asa- navičiūtė, Virginijus Druskis, Darius Gerbutavičius, Rolandas Jankauskas, Rimantas Juknevičius, Alvydas Kanapinskas, Algimantas Petras Kavoliukas, Titas Masiulis, Alvydas Matulka, Apolinaras Juozas Povilai- tis, Ignas Šimulionis, Vytautas Vaitkus, Vidas Matule- vičius. Daugiau kaip penki šimtai žmonių buvo sužeis- ta. Dar vienas iš gynėjų – Vytautas Kancevičius – nuo šautinių žaizdų mirė vasario mėnesį.

Rytą susirinko Gynybos taryba. Randu tarp savo užrašų:

„1991-01-13, sekmadienis.

Apie 8.00. Gynybos tarybos posėdis

Pasidalijama pareigomis.

Zabarauskas gana dalykiškai daro pranešimą.

Kūris AT nutarimą, kad jeigu parlamentas bus prie- varta išvaikytas, tai Vyriausybė veiks emigracijoje, iš- aiškino kaip nepasitikėjimą dabartine Vyriausybe.“

Gal jo žodžiuose ir buvo tiesos. Gana daug deputatų nuogąstavo, kad desantininkams užėmus parlamentą, Vyriausybė gali neatlaikyti Maskvos spaudimo ir ka- pituliuos.

„8.48

Kuolys pristato padėtį Vyriausybėje.“

Paaškęjo, kad ji neturi kvorumo, nes Saudargas išsištas į užsienį, o Ministras Pirmininkas Šimėnas dingęs. Pasak Kuolio, laikinai vicepremjero pareigas einantis Ozolas ministrams paaškinęs, kad premjeras veikiąs pagal atskirą planą. Reikėjo kažką daryti.

„**V. Landsbergis.** Dabar padėtis yra tokia: jis dingęs su visa šeima. Ir mes neturim informacijos, kur jis yra. Jis gali būti pagrobtas. Jis gali būti šantažuojamas ir prievartaujamas. [...] Vyriausybė neturi vadovybės ir neturi kvorumo. [...] Mes turėtume, deja, nutarti, kad Albertas Šimėnas atleidžiamas iš Vyriausybės vadovo pareigų. Mes galime susitarti čia pat ir galime įrašyti į protokolą, kad tuo atveju, jeigu jis atsiranda ir gali eit savo pareigas, naujasis mūsų išrinktas Ministras Pirmi- ninkas savaime pasitraukia.“¹⁸

Landsbergis šiuo klausimu suformulavo trumpą AT nutarimą, kuris buvo „iš klausos“ priimtas vienbalsiai, tik vienam deputatui susilaikius, ir pasiūlė naujo minis- tro pirmininko kandidatūrą. Juo apie devintą valandą ryto, vėl nė vienam deputatui nebalsavus prieš, buvo iš- rinktas Jungtinės Sąjūdžio frakcijos atstovas ekonomis- tas Gediminas Vagnorius. Pavaduotoju paskirtas Sąjū- džio Seimo tarybos narys, AT Krašto apsaugos ir vidaus reikalų komisijos pirmininkas Zigmas Vaišvila.

Maždaug tuo metu sužinojome, kad į „streikuojan- tį“ oro uostą atskrenda lėktuvas su SSRS Federacijos tarybos atsiųsta delegacija, kuri naktį tūnojo Minske, matyt, laukdama, kol baigsis desantininkų operacija. Jos pasitikti išvyko buvę (Lietuvai, nes Kremlius juos vis dar laikė esamais) SSRS liaudies deputatai Romas Gudaitis, Kazimieras Uoka ir Vaidotas Antanaitis. Oro uoste delegacijai teko pasirinkti, su kuo bendraus, nes

jos pasitikti atvyko ir LKP (SSKP) vadovybė. SSRS delegacija išvažiavo su Lietuvos oficialios (tokia ją laikė net ir Kremlius) valdžios atstovais į valstybinius svečių namus Latvių gatvėje.

AT rūmus užtvindė žmonės. Salėje per garsiakalbius buvo pranešama, kad skelbiama karinė parengtis. Pavojaus pranešimai buvo skirti rūmų apsaugai, nors kažkodėl juos transliavo ne tik į posėdžių salę, bet ir į aikštę. Sėdėjome su paltais, nes rūmų langai buvo atidaryti, kad išsivėdintų benzino, naudoto gaminant „Molotovo kokteilius“, smarvė.

Aušo diena.

Karas

Taip pavadinau knygą, apžvelgiančią Antrosios Respublikos gyvavimą per daugiau negu pusmetį. Kai kūrėsi Pirmoji Lietuvos Respublika, vyko nepriklausomybės kovos su bolševikais, lenkais, bermontininkais, pareikalavusios tūkstančių aukų, iš kurių dabar prisimename gal tik pirmąjį žuvusį savanorį ir pirmąjį žuvusį Lietuvos karininką, kurių garbei pavadintos gatvės. Lukšio ir Juozapaičio, jei kas nežino. O kaip kūrėsi Antroji? Negi nepriklausomybės kovos vyko vien prie televizijos bokšto?

XXI amžius akivaizdžiai parodė, kad karas būna visoks. Ištisos teritorijos užimamos, neiššovus nė vieno šūvio, be žmonių aukų. Kūnai lieka sveiki, jei sujaukiami protai.

Mūsų kartos nepriklausomybės kovos daugiausia vyko ne apkasuose. Šūviai buvo, kaip dabar sakoma, daugiausia virtualūs. Kartais net sunkiai susigaudydavome, kas šaudė. Parlamento dešinieji veikė kaip minų lauke. Beveik visa spauda menkino Aukščiausiąją Tarybą, kurstė Lietuvos nevisavertiškumo kompleksą. Vyriausybė kaisiojo pagalius į reformų ratus, kūrėsi įvairūs sambūriai, agituojo už nuolaidas Kremliui, lenkai grasino atskirsią nuo Lietuvos Vilniaus kraštą. Vyko ir atviras psichologinis karas: bandydami įbauginti žmones, gatvėmis važinėjo, prie komunistinių paminklų budėjo šarvuočiai, kareiviai užiminėjo pastatus, Kremliaus vadovai siuntinėjo *ultimatumus* Lietuvos valdžiai.

Prisimenu, jau po Sausio 13-osios atvyko keli skandinavų žurnalistai. Tada jiems pasakiau: nors vyksta karas, mes neįvedame cenzūros, paisydami demokratijos. Jie nesuprato, koks dar karas. Na, būta aukų prie televizijos bokšto, bet daugumai užsieniečių atrodė, kad žudynės Vilniuje – SSRS vidaus reikalas. Prisimenu, vienas anglų reporteris primygtinai reikalavo susitikimo su lenkų autonomininkais, kad laikraščiui *Times* pristatytų „kitą nuomonę“. Kas taip sujaukė protus demokratių Vakarų žurnalistams? Bandžiau atvykėliui paaiškinti, kad autonomininkai neturi „kitos“ nuomonės, jie laikosi Kremliaus nubrėžtos linijos. Rekomendavau pasklaidyti centrinius SSRS dienraščius, kurie be paliovos triūbija tą „kitą nuomonę“ apie Lietuvos nepriklausomybę, dabar tai vadinama *fake news*...

Manau, kad matomas lūžis 1990 m. kovo 11-ąją įvyko tik Aukščiausiosios Tarybos salėje. Bet net ir čia mažai kas suvokė, kad tai ne tik popieriaus lapas, už kurį balsuojama, – prasidėjo **karas** dėl nepriklausomybės. Kad tą suprastume, neužteko ekonominės blokados. Prireikė Sausio aukų.

„Baltijos keliui“ Kremlius nedarė ypatingų trukdžių. Sovietų generolai, matyt, buvo įsitikinę, kad akcija žlugs. Tokią logistinę 600 km ilgio gyvąją grandinę nuo Vilniaus iki Talino būtų sudėtinga nutiesti net šiais mobiliųjų telefonų ir internetinių „fleşmobų“ laikais. Bet paaiškėjo, kad trijų pavergtų tautų nepriklausomybės siekis stipresnis už buhalterinius apskaičiavimus.

Imtis atviros karinės agresijos priešas nutarė, turbūt patikėjęs 1990-aisiais dažnai skelbtomis sociologinėmis apklausomis, kurios rodė, kad didėja žmonių nepritarimas naujovėms. Metų pabaigoje nepatenkintų buvo jau gana daug. Gal Kremliaus strategams reikėjo truputį palaukti? Pamenu vieno jedinstvininko žodžius, pasakytus po Sausio įvykių: „*Kam tiems durniams reikėjo naudoti tankus, mes būtume sąjūdistus su traktorais išvairę...*“

Maždaug nuo „blokadmečio“ pradėjome jausti, kad, susidūrusi su pirmaisiais sunkumais, visuomenė nebe taip entuziastingai palaiko radikalius AT veiksmus, kuriais siekiama visiškos nepriklausomybės. Daugeliui labiau imponavo atsargi Vyriausybės politika, ieškanti kompromisų su Kremliumi. Mūsų bičiuliai užsienyje

dažnai klausdavo, kodėl nesurengiame referendumo ir nepaklausiamo Lietuvos gyventojų, ar jie tikrai nori būti nepriklausomi. Dabar jau turbūt galima atsakyti: bijojome, kad nebenori.

Bet į tą klausimą tiek mums, tiek visam pasauliui Lietuva atsakė Sausio 13-ąją. Mat sociologinėse apklausoje, rengtose Kremliaus užsakymu, nebuvo klausimo, ar lietuviai atsisakys laisvės.

Dabar vis kartojama, kad žmonės gynė Aukščiausiąją Tarybą. O juk buvo ne taip. Žmonės gynė ne AT rūmus, o nepriklausomybę, kurią įkūnijo jų išrinkti deputatai.

Tai iš tikrųjų buvo karas. Jis vyko ir Sovietų Sąjungos viduje. Prieš kelerius metus paskelbta *perestroika* iš pradžių vyko vangiai. Bet kai Lietuva, Latvija, Estija, pasinaudojusios Michailo Gorbačiovo deklaracijomis, pareiškė norą ištrūkti iš SSRS, jų pavyzdžiu bandė sekti Ukraina, Gruzija... Ėmė bruzdėti didieji Rusijos miestai. Streikavo šachtininkai. Kremliui dar baisiau pasidarė, kai išsprūsti iš centralizuotos valdžios gniaužtų užsimanė daugelio respublikų valdančioji komunistinė nomenklatura.

SSKP vadai (vadinsiu juos „reformatoriais“), supratę, kad komunistinis eksperimentas žlugo, bandė reformomis gelbėti šalį nuo kracho. Tačiau kariuomenė ir KGB (vadinsiu juos „stagnatoriais“) pajuto pavojų, kad *perestroika* sugriautų SSRS. O gal tą jautė ir „reformatoriai“? Pamenu, 1990-ųjų rudenį, kai Kremliaus viršūnėlė staiga atsikratė palyginti liberalių ministrų – Bakatino ir Ševardnadzės, svarstėme, kad ten jau ima viršų „stagnatoriai“. Taip atrodė tada. Bet gal „reformatoriai“ patys suteikė progą pasireikšti „stagnatoriams“?

Tuoju po Kovo 11-osios SSKP CK politinio biuro posėdyje vyko toks dialogas:

„Gorbačiovas. [...] *Reikia ginti TSRS interesus ir veikti ryžtingai. Iš esmės aš neatmetu, kad gali būti įvesta karinė padėtis. Krizė gilėja. Mes veikiame ir veiksim, pasitelkę politinius metodus. O kitokiems metodomis kol kas dar neatėjo laikas.*

Ligačiovas. *Kad tik nepavėlavus. Laikas dabar – jų sąjungininkas.*

Ryžkovas. *Ten reikia gretutinės valdžios. Pamena- te Kuusinenen vyriausybę Karelijoje suomių karo me-*

*tais?“*¹⁹ [1939 m. Sovietų Sąjungai užpuolus Suomiją, VKP(b) CK politbiuro narys Otto Kuusinenas iš anksto buvo paskirtas būsimos marionetinės Suomijos demokratinės respublikos vadovu.]

Tad ar galima Kremliaus viršūnėlę skirstyti į „reformatorius“ ir „stagnatorius“? Juk jau 1990-ųjų kovą ji suvokė, kad prasidėjo lietuvių kova už nepriklausomybę, ir traktavo mus kaip suomių. Tik vis dar tikėjosi, kad LSSR esama užtektingai kolaborantų, įtikinsiančių lietuvių likti SSRS.

Daugelis Aukščiausiosios Tarybos deputatų, balsuodami už Aktą, turbūt vylėsi, kad Kremlius, gerbdamas lietuvių tautos valią, pradės derybas, kurios baigsis tuo, kad bus išardyta spygliuotos vielos tvora, skirianti mus nuo pasaulio. Tai buvo iliuzija. Dar vasarą tapo aišku, kad Kremlius kalbės tik su „Lietuvos SSR“ ir tik ekonominiais klausimais, kad bandys palaužti Lietuvą ne tik blokada, *moratoriumu*, bet ir karinėmis priemonėmis. Jau 1990 m. Kovo 11-ąją Sovietų Sąjunga pradėjo nepaskelbtą **karą** su Lietuvos Respublika.

Lietuvoje tą karą kai kas vadino tiesiog nuomonių susikryžaviu, diskusija. Radikalioji AT dalis grūmėsi su LKP (nuo 1990-ųjų gruodžio pradžios persivadinusia LDDP), kuri siūlė į atsiskyrimą nuo SSRS eiti tokiu keliu, kuris, dešinėsios AT pusės manymu, atves į tai, kad liksime imperijoje savo noru. Daug kas iš siūliusiųjų tokį kelią manė, kad pakaks truputį patobulinti komunistinę santvarką, ir gyvensime visai neblogai. Bent jau valdininkai. Vyriausybės veiksmai darėsi vis atsargesni. Kam erzinti Kremlių? Jis juk žada duosiąs didesnę autonomiją. Jei užsispyrę laikysimės Kovo 11-osios Akto, sulauksime baisių Kremliaus veiksmų. Jų ir sulaukėme, tiesa, ne be LR Vyriausybės, staiga padidinusios maisto produktų kainas, pagalbos.

1991-ųjų sausį mes, AT dešinieji, buvome įsitikinę, kad įvykiai Lietuvoje klostėsi pagal tokią priežastinę grandinę: kainų pakėlimas-jedinstvininkų riaušės-Sausio 13-osios aukos... Niekaip negalėjome suprasti Algirdo Brazausko aplinkos ekonomistų įsitikinimo, kad „paleisti kainas“ reikia būtent tuo metu, kai Kremlius ieško bent menkiausio preteksto ginkluotam įsikišimui. Įsivaizduokite, kokia bus rusakalbio Vilniaus

darbininko, jau ir taip griežiančio dantį ant lietuvių valdžios, reakcija, kai įmonės valgykloje pamatys ke turiskart pabrangusius patiekalus?

Tarp kitko, SSRS prokuratūra, irgi „tyrusi“ kruvinus 1991-ųjų sausio įvykius, padarė išvadą, esą armijos veiksmus išprovokavo dešinieji radikalai. Gal taip ir turėjo būti pagal Kremliaus planus, bet sukelti riausių jam nepavyko.

Lietuva 1991-uosius pasitiko susiskaldžiusi, trumpam susivienijo tik po žudynių. Komunistams, administravusiems Lietuvą visus okupacijos dešimtmečius, atrodė, kad ją – jau savarankiškesnę – sugebės valdyti tik jie. Todėl iš kailio nėrėsi, kad išgelbėtų „respubliką“ nuo muzikantų, literatų, mokslininkų, per „klaidą“ išrinktų į Aukščiausiąją Tarybą. Juk tie žmonės, dažnai net ne LKP nariai, neturi kompetencijos! Ir kaip įžūliai elgiasi su Kremliumi! Kiek daug nori! Deputatas Bronius Genzelis susitikimuose su rinkėjais kartojo:

„Jeigu mes pasieksime Mongolijos variantą, tai bus labai gerai. Suomijos varianto tegu siekia kita karta.“²⁰

O dešiniajai Aukščiausiosios Tarybos daliai atrodė, kad lietuvių tauta nesitenkins Mongolijos variantu. Net Lietuvos finliandizacija jai buvo nepriimtina. Bent jau mes, AT radikalai, buvome tuo įsitikinę. 1991-ųjų Sausio 13-ąją paaiškėjo, kad neklydome.

Okupantai nesirypo šturmuoti veikiančio parlamento, kurį gina dešimtys tūkstančių beginklių žmonių. Paliko neišdaužtą ir paskutinį mūsų langą į pasaulį – Kauno radiją ir televiziją.

Kažkas yra pasakęs, kad 1991-ųjų sausio 13-ąją įvyko svarbiausias XX amžiaus mūšis Europoje. Vilniuje žmonės plikomis rankomis nugalėjo tuos, kurie buvo apsiginklavę iki dantų.

Ar nepriklausomybės karas buvo neišvengiamas? Taip. Jo priežastis – 1990 m. kovo 11 d. LR Aukščiausiosios Tarybos paskelbtas Aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo. Jau kovo 18-ąją į Lietuvą buvo atskraidinti du Pskovo desantininkų pulkai.

Veiksniys, Kremliui neleidęs Vilniuje žmonių žudyti šimtais, kaip tą nesivaržydamas darė Tbilisyje ar Baku, buvo Kovo 11-osios Aktas, išvedęs Lietuvą iš SSRS. „Reformatoriai“ suprato, kad tai jau nėra Sovie-

tų Sąjungos vidaus reikalas. Pajutę, kad išleido iš bu-telio demokratijos džiną, kurio nebegali suvaldyti, jie bėginti virto „stagnatoriais“, bet buvo jau per vėlu.

Šią knygą pavadinau „**Karas**“. Bet lygiai taip pat būčiau galėjęs pavadinti ir pirmąją savo knygą apie Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą, ir trečiąją, kurią dar tikiuosi parašyti.

Prabėgus ketvirčiui amžiaus nuo mūsų diskusijų parlamente, akivaizdu, kad iki šiol žiojėja praraja tarp tų, kurie norėjo, kad tauta be kompromisų kabintųsi į kokybiškai naują gyvenimą, ir tų, kuriems pakako kosmetinių sovietinės santvarkos reformų.

Lietuva vėl – tikiu, kad visiems laikams, – išsikovojo nepriklausomybę. 1991-ųjų rudenį ji tapo iš tikrųjų laisva, o Sovietų Sąjunga išnyko iš politinio žemėlapiu... ■

¹ 1991 metų sausio mėnesio ir vėlesnių įvykių kronika. Vilnius. 2002, p. 21.

² Michail Pustobajev. Chronika agresii, p. 137.

³ Slapti Gorbačiovo archyvai. Vilnius. 2012, p. 190–192.

⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) antroji sesija. Stenogramos, 23. Vilnius. 1993, p. 575–576.

⁵ Ten pat, p. 518.

⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Apsaugos skyrius. Ginklų ir šovinių Priėmimo-perdavimo AKTAS. 1991. 01.12. Kopija, asmeninis autoriaus archyvas.

⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) antroji sesija. Stenogramos, 24. Vilnius. 1993, p. 510.

⁸ Sausio 13-osios naktis (prieš posėdį), Aukščiausiosios Tarybos stenogramų juodraštis. Kopija, asmeninis autoriaus archyvas, p. 2.

⁹ Ten pat, p. 1.

¹⁰ Ten pat, p. 3–4.

¹¹ Ten pat, p. 1.

¹² Ten pat, p. 6.

¹³ Ten pat, p. 10.

¹⁴ Ten pat, p. 11.

¹⁵ Ten pat, p. 8–9.

¹⁶ Ten pat, p. 80.

¹⁷ Ten pat, p. 511–512.

¹⁸ Ten pat, p. 93–94.

¹⁹ Slapti Gorbačiovo archyvai. Vilnius. 2012, p. 156–157.

²⁰ Dabar žiūrėkime į Mongoliją. Naujas gyvenimas. 1991-01-29.

ANTROJI LIETUVOS VALSTYBĖS OKUPACIJA*

Sakoma, kad istorija pasikartoja du kartus – „*pirmą kartą kaip tragedija, antrą kaip farsas*“. Artėjant Vasario 16-osios, Kovo 11-osios ar Liepos 6-osios minėjimams, tikėtina, ne vienas asmuo, kiek menčiau įsigilinęs į Lietuvos istoriją, stebisi, kodėl švenčiamos trys valstybingumo šventės. Jei tikėsime, kad skaičius trys turi mistinės galios, ir pasiklausime tautos išminimi, bylojančia, kad trečias kartas nemeluoja, vadinausi, 1990 m. Kovo 11-ąją Lietuva savo nepriklausomybę atkūrė visiems laikams. Bet jeigu nepriklausomybės vėl netektume, kaip atsitiko 1795 ir 1940 m., tai irgi būtų trečias kartas, kuris gali nemeluoti... Lietuva jau du kartus lyg paukštis Feniksas pakilo iš okupacijos pelenų. Bet ar pavyktų trečią kartą? Politikai, kariuomenės vadai ir dauguma piliečių kaip mantrą kartoja – „1940-ieji nepasikartos“, panašiai kaip jų seneliai tarpukariu kartoję: „*Mes be Vilniaus nenurimsim.*“ Išsipildė! Vilnius mūsų, tačiau to kaina – penki sovietinės okupacijos dešimtmečiai su Gulagu, trėmimais, persekiojimais ir t. t.

Į klausimą, kodėl Lietuva, kuri tarpukariu plačiai ir visomis išgalėmis ruošėsi gintis, 1940 m. birželį buvo okupuota be jokio karinio pasipriešinimo, vis dar neatsakyta. O juk tada grėsmė, kad karas tikrai gali kilti, tvyrojo ore, visuomenė turėjo daug skau-

džios patirties. 1914–1918 m. vyko Pirmasis pasaulinis karas, vėliau keletą metų tęsėsi Nepriklausomybės kovos. Visi Lietuvos gyventojai, vyresni negu 30–40 metų, iš arti buvo matę tikrąjį karo veidą, keliems šimtams tūkstančių teko paragauti karo pabėgėlių duonos. Spauda nuolatos rašė apie karo grėsmę, pranašavo, kad jis tuoj prasidės. O karas jau vyko. Atviras karo židinys liepsnojo Tolimuosiuose Rytuose – Japonija vykdė ekspansinius savo planus. Italija įsiveržė į Abisiniją, Ispanijos pilietinis karas tiek Sovietų Sąjungai, tiek Vokietijai su Italija buvo geras poligonas naujiems ginklams ir karybos koncepcijoms patikrinti praktiškai. Būtent per šį karą išpopuliarėjo buteliai su degiuoju skysčiu, naudojami prieš tankus, vėliau Suomijoje, kai kilo Žiemos karas, gavę iki šiol plačiai žinomą pavadinimą „Molotovo kokteilis“.

Vokietija įsismaginusi plėšikavo, atplėšdama „germaniškas žemes“, – be pasipriešinimo krito Austrija, Čekoslovakija, Klaipėdos kraštas. 1939 m. atėjo Lenkijos eilė. Molotovo–Ribbentropo paktas ne tik nulėmė Vidurio Europos šalių likimą, bet ir iš esmės pakoregavo globalius procesus – po to, kai jis buvo pasirašytas, Japonija apsisprendė pulti ne SSRS, o JAV (kurios tuomet laikėsi saviizoliacinės politikos). Todėl sovietai išvengė pražūtingo karo dviem frontais, 1941 m. pabaigoje iš Tolimųjų Rytų permestose divizijos sustabdė Vermachtą prie Maskvos ir pakeitė visą karo eigą. Žaibiškas karas Rytuose Vokietijai nepavyko.

Tai gerai žinomas tarptautinis kontekstas, kuris kam net atrodo panašus į XXI a. įvykių tėkmę, bet kaip jį suprato XX a. 4-ojo dešimtmečio Lietuvos politinis ir karinis elitas?

* Šį straipsnį Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnysis mokslo darbuotojas parengė, vykdydamas Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 m. programos projektą „Netiesioginių veiksmų strategija: tarpukario Lietuvos atvejais“ (LIP-096 / 2016).

Socialinis-ekonominis kontekstas

Valstybės pamatus stipriai sukrėtė karininkų maištas 1934 m., tiesa, nepavykęs. 1935–1936 m. nuolat kildavo ūkininkų streikai.¹ Gilėjo politinės problemos (du ultimatumai, Klaipėdos netektis 1938 m., sovietų karinės įgulos, šaliai per prievartą primestos 1939 m.). O viską vainikavo valdančiojo elito politinė impotencija sovietų okupacijos 1940 m. akivaizdoje.

Pripažįstant milžinišką socialinę ir ekonominę Lietuvos pažangą tarpukariu – visuotinis švietimas, aukštasis mokslas, žemės reforma, industrializacijos pradžia, – atkreiptinas dėmesys ir į problemas, kamavusias šalį. Zenono Norkaus teigimu, *„Lietuva 1938 m. (kaip ir 1913 m.) tebebuvo labiausiai atsilikusi Rytų Baltijos šalis, ji 1924–1938 m. kaimynės pranoko vidutiniu metiniu ūkio augimo tempu (4,3 proc.).“*² (Suomijos BVP vidutinis metinis prieaugis šiuo laikotarpiu buvo 3,5 proc., Latvijos – 3,2 proc., Estijos – 1,9 proc.).

XX a. 4-ajame dešimtmetyje ištiko pasaulinė ekonomikos krizė,³ be to, Vokietija importui iš Lietuvos įvedė ekonominę blokadą. Šias problemas dar labiau paaštrino valstybės atsisakymas devalvuoti nacionalinę valiutą, kaip tą padarė daugelis kitų šalių. Istorikas Liudas Truska rašė, kad 1933 m. ūkininkų skolos perkopė 460 mln. Lt. (tai beveik dvigubai daugiau negu metinis valstybės biudžetas), nemokių skolininkų turtas buvo aprašomas ir parduodamas iš varžytinių. 1930 m. įvyko 1 050, 1933 m. – 2 908, 1934 m. – 2 508 ūkininkų varžytinės. Žemės ūkio produktų kainos krito 3–4 kartus, o daugumos būtiniausių pramonės gaminių – tik 20–30 proc. Krizės prispaustiems valstiečiams *„buvo neprieinamas gydymas, kunigas, advokatas, visuomeninis transportas, pramonės prekės“*. Sumažėjus valstybės biudžeto pajamoms, buvo karpomos išlaidos – uždaromos mokyklos, mažinamas universiteto studentų skaičius ir t. t.⁴

Lietuvos eksportas 1930 m. buvo 333,8 mln. Lt, iš jų 199,9 mln. Lt (59,9 proc.) – į Vokietiją. Valstybės biudžetas sudarė 320,6 mln. Lt). 1935 m. eksportas

smuko daugiau negu per pusę – 152,3 mln. Lt, o į Vokietiją – net 37 kartus, iki 5,4 mln. Lt (3,6 proc.). Vals-tybės biudžetas sumažėjo apie 10–15 proc. – iki 276,9 mln. Lt (mažiausiai pajamų gauta 1933 m. – 249,6 mln. Lt). Iki krizės didžiausias valstybės biudžetas buvo 1931 m. – 335,3 mln. Lt, o atsigavo tik 1938 m., kai pasiekė 366,5 mln. Lt. Jei 1932–1937 m. valstybės biudžetas būtų išlaikęs 1931 m. lygį, tai per tuos šešerius metus būtų buvę gauta apie 350 mln. Lt papildomų lėšų. Taigi, darytina teorinė prielaida, kad pasaulinė ekonomikos krizė ir Vokietijos sankcijos „atėmė“ iš Lietuvos dvi kariuomenės perginklavimo programas, nes 1935–1941 m. pagal septynerių metų planą kariuomenei modernizuoti buvo numatyta skirti 175 mln. Lt. (po 25 mln. Lt kasmet), nors vėliau ši programa sulaukė ir papildomų asignavimų.⁵

Gynybos finansavimas tarpukariu kritikuotas ir Lietuvoje, ir Suomijoje, tačiau lietuviai piktinosi per didelėmis išlaidomis kariuomenei išlaikyti, o suomiai – per mažu krašto apsaugos finansavimu. 1939 m. rugpjūtį, pasibaigus didžiuliams Suomijos kariuomenės manevrams netoli Viipuri, šios šalies ministras pirmininkas Aimo Kaarlas Cajanderis pasakė kalbą, dėl kurios vėliau labai gailėjosi: *„Didžiuojamės, kad neturime krūvos ginklų, rūdijančių arsenaluose, nei uniformų, dūlančių bei apsitraukiančių pelėsiams sandėliuose. Tačiau Suomijoje aukštas gyvenimo lygis ir puiki švietimo sistema, kuria galime didžiuotis.“*⁶

Vis dėlto Lietuva, krašto apsaugai išleisdavusi penktadalį biudžeto, 1940 m. net nepabandė ginklų ginti valstybės, o suomiai stojo į kovą, ir tada didžiulį pasipiktinimą kėlė aprūpinimo problemos (per Žiemos karą Suomijos karių apranga skyrėsi nuo civilių tik diržu ir kokarda ant bet kokios kepurės, todėl buvo juokaujama, kad tai *„fasonas pagal Cajanderį“*).⁷ Įvairių karinių priemonių stygius rodė nepakankamą vyriausybės dėmesį, jos nepasirengimą šalies gynbai. Lietuvoje krašto apsauga 1924–1939 m., beje, irgi nebuvo didžiausia valstybės asignavimų gavėja, ją lenkė susisiekimo sektorius. Kitos dvi svarbios finansavimo iš biudžeto sritys tarpukariu buvo švietimas ir žemės ūkis.

1939 m., vykstant diskusijoms dėl savanorių materialinio aprūpinimo, Kardas rašė: „Kovodami dėl Nepriklausomybės siekėme ne vien dvasinės laisvės, bet taip pat ir geresnio medžiaginio gyvenimo, be kurio neįmanoma dvasinė kūryba. Kur medžiaginis skurdas, ten ir dvasinis skurdas. Todėl ir savanorių idealizmui, jeigu norima, kad jis nevirstų apmaudu ir pagieža, bet tarptų ir augtų, reikia visų pirma padėti tvirtus ekonominius pagrindus.“⁸ Valstybės saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis 1940 m. greta socialinės atskirties pabrėžė ir nesaikingą alkoholio vartojimą, nes „daugelis darbininkų ir jų šeimų kenčia materialinį skurdą“.⁹ Spauldoje priekaištauta: „Mėgome užsidaryti kabinetuose, vienkiemiuose ar daržuose ir lėtai krapštytis, nesidairant ir nesukant sau galvos, kad mūsų miestas apskurdęs ir suklypęs, kad mūsų keliai purvini ir klampūs“.¹⁰ Skurdas ir socialinė atskirtis aktualizuota platesniame – valstybingumo išsaugojimo – kontekste.

1940 m., likus keletui mėnesių iki sovietinės okupacijos, susirūpinta, kaip teisingumo stoka ir skurdas gali atsiliepti valstybingumo išsaugojimui: „Pagaliau, svarbus nepriklausomybės išlaikymo veiksnys yra visame krašte įgyvendinimas socialinio teisingumo arba, kitaip sakant, teisingas turto ir uždarbio paskirstymas. Jeigu sakoma, kad teisingumas yra valstybės pagrindas, tai šiais moderniais laikais nebuvimas aiškaus teisingumo socialinėje srityje labai ir labai neigiamai veikia plačiąsias mases. Yra neužginčijamas faktas, kad įžymioji turto ir kapitalo dalis šiandien atsidūrusi nedaugelio žmonių rankose. Socialinis skirtumas kiek mažiau reiškiasi kaime, bet mieste jis jaučiamas gana aštriai. Todėl šia kryptimi reikia daryti aiškių, griežtų ir teisingų žygių, kad turtas ir uždarbis galimai teisingiau būtų paskirstytas tarp visų krašto gyventojų.“¹¹

Labai taikliai padėtį apibūdino Trimito 1939 m. publikacija: „Kai nebus griovio tarp pertekusių ir skurdžių, tarp persisotinusių ir išalkusių, tarp dykinėjančių ir pervargusių, tarp apšviestųjų ir mažiau mokytų, tada bus gera Tėvynei ir visiems jos vaikams.“¹² Taigi, socialinė nelygybė ir atskirtis buvo akivaizdžios problemos, apie kurias viešai diskutuota ir kurios kėlė grėsmę valstybės saugumui.

Kariuomenė

Įvairių autorių prisiminimai rodo, kad 1940 m. vasarį Lietuvos Vyriausybė vienbalsiai priėmė sprendimą SSRS agresijos atveju priešintis karinėmis priemonėmis, tam pritarė ir Valstybės gynimo taryba. Anot Vyriausybės sekretoriaus Vinco Mašalaičio, šis klausimas buvo svarstomas ir vėliau (balandžio pabaigoje ar gegužės pradžioje): „Gynimo Taryba pakartotinai sustiprino savo ankstesnį nusistatymą neužleisti priešui nei vienos Lietuvos žemės pėdos.“¹³ Ar Vyriausybė tam pasirengė? Evakuacijos planai buvo sudaryti jau anksčiau, todėl tai neturėjo būti naujiena valstybinėms institucijoms. Kitas, daug svarbesnis klausimas, kokių veiksmų ėmėsi kariuomenė? Į jį jau gana plačiai, kiek leidžia šaltiniai, atsakyta – kariuomenė intensyviai rengėsi priešintis. Pagal planą „R“, daliniai vykdė štabų žaidimus, modeliuodami eventualius karo su sovietais veiksmus. Imtasi ir labai konkrečių praktinių priemonių – buvo ruošiami buteliai su padegamuoju skysčiu atakuoti tankams, sustiprinta priešlėktuvinė ir prieštankinė gynyba, pasirengta susprogdinti Jonavos tiltus, sutikti oro desantą ir t. t.¹⁴

Kariuomenės štabo II skyriaus žinių tvarkymo dalies vedėjas gen. št. plk. lt. Kazys Pranckonis, 1940 m. rugpjūčio 3–5 d. duodamas parodymus NKVD, teigė, kad Lietuva turėjo platų agentūrinį tinklą, todėl disponavo išsamia informacija apie sovietų karines pajėgas Lietuvos teritorijoje ir šalies pasienyje. Karininko teigimu, I skyriuje buvo parengtas planas, pagal kurį, kilus karui, planuota daryti poveikį sovietų karinėms įguloms, rengtasi jas netikėtai užpulti, likviduoti RA vadus, sukelti raudonarmiečių paniką ir be pasipriešinimo juos nuginkluoti.¹⁵ Anot eilinio Stasio Mikštos, tarnavusio Kaune, 2-ajame pėstininkų pulke, jis kartu su 40 karių birželio pradžioje gavo įsakymą pasiimti iš sandėlių „naujus kulkosvaidžius ir 2 prieštankinius pabūklus“, šovinių, granatų, kito karinio turto ir keliais sunkvežimiais išvyko į Jonavą, o prieš tai buvo pranešta, kad „tėvynei gresia pavojus, turime būti budrūs ir pasiruošę gintis“.¹⁶

1940 m. birželį prieš išvykdamas į posėdį, kuriame turėjo būti svarstomas SSRS ultimatumas, Lietuvos ka-

riuomenės štabo viršininkas div. gen. Stasys Pundzevičius divizijų vadams išsiuntė šifruotą telegramą: „Būkite pasiruošę pradėti vykdyti direktyvą R.“ Divizijų vadams beliko laukti įsakymo: „Pradėti vykdyti direktyvą.“¹⁷ Kazio Pranckonio liudijimu, po to, kai SSRS įteikė notą, jis, budėdamas štabe (datos nepamena), gavo viršininko div. gen. Stasio Pundzevičiaus įsakymą išsiųsti užšifruotą įsakymą į Vilnių I pėstininkų divizijos vadui brig. gen. Jonui Černiui: „Pasiruošti vykdyti planą „R“, t. y. divizija turėjo būti pasiruošusi jų turėto operacijų plano įgyvendinimui.“¹⁸ Telegramą pasirašė štabo viršininkas ir ji buvo išsiųsta Jonui Černiui. Tačiau po posėdžio div. gen. Stasys Pundzevičius išskubėjo į štabą duoti kariuomenės dalinių vadams nurodymo, kad nepradėtų plano „R“ vykdyti automatiškai ir priešintis sovietams.¹⁹ I PD vado brig. gen. Jono Černiaus teigimu, kariuomenė gavo nurodymą nesipriešinti ir tai buvo Vyriausybės sprendimas.²⁰ Pundzevičius, jau gyvendamas JAV, priminė, kad planas „R“ buvo parengtas dar 1939 m., jis pats vyko į Rygą suderinti veiksmų su Latvija. Generolo teigimu, „buvo daryta viskas, kas tuometinėse sąlygose buvo įmanoma ir sugebama“.²¹

Taigi, 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos kariuomenės daliniai perėjo į kovinės parengties režimą, bet įsakymo priešintis nesulaukė, nes politikai priėmė sprendimą kapituliuoti, net nepradėjus ginti valstybingumo. Tačiau šuvių būta. 1940 m. birželio 15 d. 14.30 val. sovietų 27-osios tankų brigados žvalgybos batalionas Dūkštų – Pabradės ruože²² perėjo sieną ir buvo apšaudytas iš kulkosvaidžio. Kai tankai pasisuko į lietuvių pozicijas, šie pasitraukė.²³ Stasys Mikšta, 1940 m. birželį tarnavęs Jonavoje, atsiminimuose rašo, kad „vieną dieną į mūsų kareivines atbėgo policijos viršininkas, pasitarė su mūsų vadais. Mus iš kareivinių kiemo pakvietė kuopos budėtojo švilpukas. Liepė pasiimti granatų, šovinių, užsidėti šalmsus, ant šautuvų užsimauti durtuvus. Iš mūsų paskyrė penkis eiti į miestą patruliuoti. [...] birželio 23 d. [tai turėjo būti 15 d., bet autorius, matyt, supainiojo datą – V. J.] po pietų aikštelėje žaisdami kvadratą pamatėme per tiltą važiuojantį tanką. Mūsų sargybinis, pažinęs rusų [sovietų – V. J.] tanką, su užtaisytu ginklu pastoję jam kelią. Tankas sustojo, iš jo išlipo karininkas ir parodė kažkokį raštelį. Sargybinis nesuprato jo kalbos ir iššovė į viršų. Išgirdę šūvį atbėgo

sargybos viršininkas ir kuopos vadas kpt. Kvietkauskas. Jie ilgai nekalbėjo, ir žvalgybinis tankas pravažiavo. Kuopos patalpoje buvo radijo imtuvas. Iš Kauno radijo stoties perdavė: „Dėmesio, dėmesio! Raudonoji armija peržengė Lietuvos sieną! Rimties! Nesukelti incidento!“ Mūsų [Lietuvos kariuomenės – V. J.] radistai iš kariuomenės generalinio štabo [Kariuomenės štabo – V. J.] laukė įsakymo kautis, bet tokio įsakymo nebuvo. Vadai liepė būti vietoje ir vis laukė įsakymo: „Ugnis! Į priešą!“ Atvažiavo dar 50 rusų tankų, į mūsų kareivines 5 prieš tankai atsuko pabūklų vamzdžius. Atskridę rusų lėktuvai suko ratus apie mūsų kareivines. Apsupę mus tankai sulaužė tvorą, per žmonių daržus užėmė kovos padėtį. Mūsų pionieriai buvo užminavę tiltus – vieną plento tiltą ir vieną geležinkelio, bet įsakymo negavę tiltų nesprogdino. Per tiltus Kauno link brovėsi dar keli šimtai rusų tankų. Paskui juos pasiūlė kelios dešimtys tūkstančių rusų kareivių. Kilo dulkės, temo dangus, žvangėjo tankų vikšrai, kosėdami nuo dulkių žygiavo rusų kareiviai.“²⁴

Taigi, kaip rašė poetas, „liko netesėti mūsų pažadai“.

Posėdis

1940 m. birželio 15-osios naktį Kaune, Prezidentūroje, susirinko dvylika valstybininkų spręsti, koks bus Lietuvos atsakas į sovietų ultimatumą. Visa posėdžio eiga, jo dalyvių pozicijos mums yra žinomos iš tų asmenų, kuriems pavyko pabėgti į Vakarus, prisiminimų ir liudijimų.²⁵ Šiame posėdyje dalyvavo Respublikos Prezidentas Antanas Smetona, Seimo pirmininkas ir valstybės kontrolierius Konstantinas Šakenis, Ministras Pirmininkas Antanas Merkys, jo pavaduotojas Kazys Bizauskas, penki ministrai: Juozas Audėnas, Antanas Tamošaitis, Jonas Masiliūnas, Kazimieras Jokantas ir Kazys Musteikis, trys divizijos generolai: Vincas Vitkauskas, Stasys Pundzevičius ir Stasys Raštikis. Žinoma, Prezidentūroje buvo ir daugiau žmonių, tarp jų – Vyriausybės sekretorius Vincas Mašalaitis. Šiame posėdyje nedalyvavo trys 21-osios Vyriausybės ministrai: Ernestas Galvanauskas vyko į Klaipėdą, Juozas Urbšys lankėsi Maskvoje ir spaudė Lietuvos Vyriausybę priimti ultimatumą, o vidaus reikalų ministras brig. gen. Kazys

Skučas, sovietams reikalaujant, jau buvo atsistatydinęs.

1938 m. Lietuvos Respublikos konstitucijoje apie krašto gynybą rašoma: „Valstybę gina visi piliečiai. Gynimo branduolį sudaro kariuomenė (133 str.). [...] Respublikos Prezidentas yra Vyriausiasis Ginkluotųjų Pajėgų Vadas (135 str.). [...] Valstybės gynimo reikalams spęsti prie Respublikos Prezidento yra Valstybės Gynimo Taryba (137 str.). [...] Mobilizaciją, karą ir taiką sprendžia Respublikos Prezidentas Ministrų Tarybos pasiūlymu (141 str.).“²⁶ Remiantis Kariuomenės vadovybės įstatymu, Prezidentas „įsako Kariuomenės Vadui pradėti karo veiksmus, kai paskelbiamas Lietuvai karas arba kai priešingosios jėgos veržiasi į Lietuvos valstybės teritoriją“.²⁷ Nepaprastosios padėties įstatyme buvo įtvirtinta nuostata, kad „nepaprastąjį – sustiprintos valstybės apsaugos ar valstybės gynimo – metą skelbia ir atšaukia Respublikos Prezidentas Ministrų Tarybos pasiūlymu“.²⁸ Kaip veikė ši sistema, atskleidžia 1939 m. rugsėjo mobilizacijos ir demobilizacijos paskelbimas. Tada į Prezidentą kreipėsi Vyriausybė.²⁹

Taigi, formaliai žiūrint, Vyriausybė turėjo kreiptis į Respublikos Prezidentą, kad šis paskelbtų mobilizaciją ir įsakytų pradėti karą, įsiveržus sovietams. Vyriausybė susirenka, vyksta diskusijos, apie formalų balsavimą nėra užsimenama. Išsakomos pozicijos. Iš 9 asmenų, teisėtai dalyvavusių posėdyje, 4 pasisako už ginkluotą pasipriešinimą, 2 už protestą ir pasitraukimą į užsienį,

tik 3 ragina ultimatumą priimti. Tačiau posėdyje dalyvauja ir 3 generolai, du užėmę poziciją nesipriešinti, vienas svyruojantis (štabo viršininkas). Taigi, pridėjus kariuomenės vadus, jėgos išsilygina, persvarą įgauna politinės kapituliacijos šalininkai (žr. lentelę). Tačiau, formaliai žvelgiant, posėdyje dalyvavo ir įtaką sprendimų priėmimui aktyviai darė asmenys (ypač Vincas Vitkauskas ir Stasys Raštikis), turėję teisę tikrai gauti ir vykdyti politikų priimtus sprendimus.

Remiantis teisės aktais, Valstybės Gynimo Taryba buvo patariamasis organas prie Prezidento. Ją sudarė 8 nariai: Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, krašto apsaugos, finansų, užsienio ir vidaus reikalų ministrai, Kariuomenės vadas ir tiekimo viršininkas.³⁰ 1940 m. posėdyje dalyvavo tik 4 tarybos nariai: Antanas Smetona, Antanas Merkys, brg. gen. Kazys Musteikis ir div. gen. Vincas Vitkauskas. Kitų 4 nebuvo. Priežastis, kodėl nedalyvavo Ernestas Galvanauskas, Juozas Urbšys, Kazys Skučas, jau nurodėme, o Kariuomenės tiekimo viršininko div. gen. Zenono Gerulaičio niekas nepakvietė. Pasak Mašalaičio, „apie Krašto Gynimo Tarybą visiškai nebuvo prisiminta [...] reikia spėti dėl to, kad beveik visi Tarybos nariai dalyvavo Ministrų kabineto posėdžiuose“.³¹ Nors, kaip matome, pastarasis teiginys neatitinka faktų.

Lentelė 1940 m. birželio 15 d. posėdžio dalyviai

Vardas, Pavardė	Pareigos	Vyriausybės narys (arba Konstitucijoje numatytas dalyvavimas)	Valstybės Gynybos Tarybos narys	Pozicija posėdžio metu dėl SSRS ultimatumo	Partinė priklausomybė ar partinės simpatijos, orientacija*	Likimas
1. Antanas Smetona	Respublikos Prezidentas	+	+	<u>Ginti valstybę</u>	Lietuvos Tautininkų sąjunga	Pabėgo į Vakarus
2. Konstantinas Šakenis	Seimo Pirmininkas ir Valstybės kontrolierius	+		<u>Ginti valstybę</u>	Lietuvos Tautininkų sąjunga	Sovietų represuotas
3. Antanas Merkys	Ministras Pirmininkas	+	+	Priimti ultimatumą	Lietuvos Tautininkų sąjunga	Sovietų represuotas
4. Kazys Bizauskas	Ministro Pirmininko pavaduotojas	+		Priimti ultimatumą	Lietuvių Krikščionių Demokratų sąjunga	Sovietų represuotas
5. Juozas Audėnas	Žemės ūkio ministras	+		Priimti ultimatumą	Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga	Pabėgo į Vakarus
6. Antanas Tamošaitis	Teisingumo ministras	+		Protestuoti	Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga	Sovietų represuotas

7. Jonas Masiliūnas	Susisiekimo ministras	+		Protestuoti	Lietuvių Krikščionių Demokratų sąjunga	Sovietų represuotas
8. Kazys Musteikis	Krašto apsaugos ministras	+	+	Ginti valstybę	Lietuvos Tautininkų sąjunga	Pabėgo į Vakarus
9. Kazimieras Jokantas	Švietimo ministras	+		Ginti valstybę	Lietuvių Krikščionių Demokratų sąjunga	Sovietų represuotas
10. Vincas Vitkauskas	Kariuomenės vadas		+	Priimti ultimatumą	Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjunga	Tarnavo SSRS Raudonojoje armijoje
11. Stasys Pundzevičius	Kariuomenės štabo viršininkas			Neaiški pozicija	Lietuvos Tautininkų sąjunga	Pabėgo į Vakarus
12. Stasys Raštikis	Aukštosios karo mokyklos viršininkas			Priimti ultimatumą	Lietuvių Krikščionių Demokratų sąjunga	Pabėgo į Vakarus

* Dalis posėdžio dalyvių formaliai nepriklausė jokioms partijoms, tačiau buvo su jomis susiję.

Ultimatumą priimti pasiūlė Kazys Bizauskas (tai buvo iš anksto sutarto plano, nukreipto prieš Antano Smetonos ir tautininkų politinį režimą, dalis³²), o palaikė dauguma Vyriausybės narių ir posėdyje dalyvavusių kariškių, išskyrus Krašto apsaugos ministrą brig. gen. Kazį Musteikį.³³ Kas gi buvo tie žmonės, kurie birželio 15-osios naktį sprendė Lietuvos likimą? Tarp jų du Vasario 16-osios akto signatarai (Antanas Smetona ir Kazys Bizauskas), keturi generolai (Stasys Raštikis, Vincas Vitkauskas, Kazys Musteikis ir Stasys Pundzevičius). Ministras Pirmininkas Antanas Merkys buvo atsargos pulkininkas leitenantas, Pirmojo pasaulinio karo ir Nepriklausomybės kovų dalyvis.³⁴ Jonas Masiliūnas – 1919 m. savanoris, Lietuvos kariuomenės karininkas (II laida), kovų su lenkais dalyvis.³⁵ Juozas Audėnas – Šiaurės Lietuvos partizanas, Nepriklausomybės kovų laikais tarnavęs Lietuvos kariuomenėje.³⁶ Kazimieras Jokantas – 1917 m. Vilniaus konferencijos dalyvis ir organizacinio komiteto narys, Steigiamojo ir visų trijų demokratinį Seimų narys. Iš 12 posėdžio dalyvių net 7 buvę ar esami kariai, 1919–1920 m. su ginklu rankoje gynę Lietuvos valstybingumą, dar 3 aktyviai 1917–1918 m. prisidėję prie nepriklausomybės paskelbimo. Taigi, tai žmonės, prieš du dešimtmečius paskelbę ir gynę nepriklausomybę, tačiau 1940 m. jiems pritrūko įžvalgumo ir politinės valios ją išsaugoti.

Visuomenė laiku negavo adekvačios informacijos apie padėtį šalyje ir kilusią grėsmę. 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos laikraščiai išėjo su antraštėmis apie Paryžiaus kapituliaciją – europiniai įvykiai užgožė tėvynės ir kitų Baltijos šalių okupaciją. Pirmosiomis dienomis sovietai nesiėmė veiksmų, kurie būtų sukėlę nerimą, pasipiktinimą ar pasipriešinimą. Net VDU profesorius, istorikas Zenonas Ivinskis apie sovietų okupaciją savo dienoraštyje pradėjo samprotauti tik praėjus beveik savaitei, t. y. nuo 1940 m. birželio 21 d. Pasak istoriko Artūro Svarausko, „apie ne tokios raštingos ir ne taip greitai politiniuose įvykiuose besiorientuojančios lietuvių visuomenės nuostatas kol kas galima tik spėlioti“.³⁷

Sovietai, netiesiogiai veikdami per politikus, karo vadus, pasinaudodami vidine politine įtampa, kova dėl valdžios ir globaliu kontekstu, sugebėjo 1940 m. paralyžiuoti Lietuvos kariuomenę, ją nukenksminti be karo veiksmų, taigi, nepatirdami jokių nuostolių, o galiausiai likviduoti. Taigi, nemenkas grobis jiems atiteko visiškai už dyką. Lietuvos ir kitų Baltijos šalių sovietinę okupaciją vertinant iš karo strategijos ir kaštų bei „pajamų“ pozicijų, tai puikiai pavykusi operacija. Atsakomybės už kapituliantišką Lietuvos laikyseną nederėtų suversti vien tautininkams, kurie nuo 1926 m. buvo valdžioje. Paskutinė, kaip ir priešpaskutinė, Vyriausybė buvo koalicinė, taigi, posėdyje dalyvavo ir sprendimą priėmė trijų politinių srovių atstovai arba joms prijaunantys asmenys – tautininkai, krikdėmai ir valstiečiai liaudininkai. ■

- ¹ Liudas Truska. Antanas Smetona ir jo laikai. Vilnius: *Valstybinis leidybos centras*. 1996, p. 215–228.
- ² Zenonas Norkus. Kas turtėjo greičiausiai? Baltijos šalių ūkio augimo 1913–1938 metais palyginimas. *Politologija*, 2015, nr. 3 (79), p. 4.
- ³ Zenonas Butkus, Norbertas Černiauskas. Krizė keičia Lietuvą: 1931–1935 metų pokyčiai visuomenėje ir valstybėje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2015, t. 36, p. 69–87.
- ⁴ Liudas Truska. Antanas Smetona ir jo laikai, p. 219–228.
- ⁵ Plačiau apie kariuomenės modernizavimą ir gynybos problemas bei planavimą žr.: Vytautas Jokubauskas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda. 2014.
- ⁶ Eloise Engle, Lauri Paananen. Žiemos karas. *Sovietų Sąjunga puola Suomiją 1939–1940*. Iš anglų kalbos vertė Mykolas Šilinis. Kaunas: *Vox altera*, 2010, p. 46.
- ⁷ Осмо Юссилла, Сеппо Хентилля, Юкка Невакиви. *Политическая история Финляндии 1809–2009*. Москва. 2010, с. 216.
- ⁸ Laisvas žodis. *Savanorių aprūpinimo prasmė*. *Kardas*, 1939, kovo 1, Nr. 5 (307), p. 147.
- ⁹ Augustinas Povilaitis. Alkoholis ir kova su juo. *Trimitas*, 1940, kovo 21, nr. 12 (1005), p. 282.
- ¹⁰ Į darbą visa Lietuva. *Trimitas*, 1939 m. rugpjūčio 24, nr. 34 (975), p. 819.
- ¹¹ J. Senkus. Lietuvos Nepriklausomybės išlaikymas. *Kardas*, 1940 m. vasario 15, nr. 4 (328), p. 87.
- ¹² S. Markonis. Geros valios talka. *Trimitas*, 1939 m. gruodžio 22, nr. 51–52 (992–993), p. 1239.
- ¹³ Alfonsas Eidintas. Gyvenimas Lietuvai. *Vincas Mašalaitis ir jo darbai*. Vilnius. 2015, p. 246–249.
- ¹⁴ Plačiau apie „R“ planą žr.: Vytautas Žalys. Ką byloja Lietuvos kariuomenės štabo dokumentai. *Kalba Vilnius*, 1989, birželio 23, p. [1]; Vytautas Žalys. Ar rengėsi kariauti su TSRS Pabaltijo valstybės. *Kultūros barai*, 1988, nr. 8, p. 57–61; Vytautas Jokubauskas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas; Vytautas Jokubauskas. Lietuvos kariuomenės „R“ planas (1939–1940 m.). *Istorija*, 2014, t. XCIII, Nr. 1, p. 5–47.
- ¹⁵ Выписка из протокола допроса Працкониса Казиса Антоновича, от 3–5 августа 1940 года. Lietuvos Ypatingasis Archyvas (LYA), f. 3377, ap. 55, b. 40, l. 119–120 (už šią nuorodą autorius dėkoja Gintautui Miknevičiui).
- ¹⁶ Stasys Mikšta, S. Kario atsiminimai (I). *Literatūra ir menas*. 2016 m. gegužės 13, nr. 19 (3567), p. 27.
- ¹⁷ Vytautas Liauška. Lietuviškoji Manerheimo linija. *Kalba Vilnius*, 1989, birželio 9, Nr. 24, p. 12.
- ¹⁸ Выписка из протокола допроса Працкониса Казиса Антоновича, от 3–5 августа 1940 года.
- ¹⁹ Algirdas Šova. Savanoris visam gyvenimui. *Generalinio štabo pulkininko Antano Šovos atsiminimai ir pamąstymai*. Sud. Al. Šova. Vilnius: *Standartų spaustuvė*. 2011, p. 149.
- ²⁰ Baltijos valstybių užgrobito byla. *JAV kongreso Ch. J. Kersteno komiteto dokumentai 1953–1954 metais*. Vilnius: *Du Ka*. 1997, p. 645.
- ²¹ Alfonsas Eidintas. Gyvenimas Lietuvai. *Vincas Mašalaitis ir jo darbai*. Vilnius. 2015, p. 249.
- ²² Gintautas Miknevičius. Tai, ko nežinojome apie Lietuvos okupaciją 1940 metais: Lietuvos karių pasipriešinimas. [2017-03-23]. http://www.technologijos.lt/n/mokslas/istorija_ir_archeologija/S-48253/straipsnis/Tai-ko-nezinojome-apie-Lietuvos-okupacija-1940-metais-lietuvos-kariu-pasipriesinimas
- ²³ Михаил Мельтюхов. Прибалтийский плацдарм (1939–1940). *Возращение Советского Союза на берега Балтийского моря*. Москва. 2014, с. 410.
- ²⁴ Stasys Mikšta. Kario atsiminimai (I), p. 28.
- ²⁵ Kazys Musteikis. Prisiminimų fragmentai. Vilnius, 1989; Prezidento Antano Smetonos atsiminimai (surašyti Šveicarijoje 1940 m. Liepos 1–25 d.d.). *Margutis*. 1955 m. liepa–rugpjūtis, nr. 7–8, p. 3–8; Stasys Raštikis. Kovose dėl Lietuvos, t. II, Vilnius. 1990; Juozas Audėnas. Paskutinis posėdis. New York. 1966; Baltijos valstybių užgrobito byla. *JAV kongreso Ch. J. Kersteno komiteto dokumentai 1953–1954 metais*. Vilnius. 1997; Alfonsas Eidintas. Gyvenimas Lietuvai. *Vincas Mašalaitis ir jo darbai*. Vilnius. 2015; G. Galva. Ernestas Galvanauskas: politinė biografija. Čikaga. 1982.
- ²⁶ Lietuvos Konstitucija. *Vyriausybės žinios*, 1938 m. gegužės 12, nr. 608, p. 237–245.
- ²⁷ Kariuomenės vadovybės įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1934 m. gruodžio 31, nr. 465, p. 1–2.
- ²⁸ Nepaprastojo meto įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1939 m. gegužės 10, nr. 644, p. 303.
- ²⁹ Vytautas Jokubauskas. Lietuva ant karo slenksčio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*. 2012, t. XXVII, p. 276–332.
- ³⁰ Kariuomenės vadovybės įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1934 m. gruodžio 31, nr. 465, p. 1–2.
- ³¹ Alfonsas Eidintas. Gyvenimas Lietuvai. *Vincas Mašalaitis ir jo darbai*, p. 189.
- ³² Plačiau žr.: Artūras Svarauskas. Valstybinė opozicija ir politinė krizė Lietuvoje 1940 m. okupacijos išvakarėse. *Istorija*, t. LXXX. 2013, p. 22–35.
- ³³ Alfonsas Eidintas. Gyvenimas Lietuvai. *Vincas Mašalaitis ir jo darbai*, p. 178–179.
- ³⁴ Vincas Asevičius ir kt. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. V. Vilnius. 2005, p. 213–214.
- ³⁵ Ten pat, p. 167.
- ³⁶ Juozas Audėnas. *Paskutinis posėdis*. New York. 1966, p. 46–47, 60–65.
- ³⁷ Artūras Svarauskas. Valstybinė opozicija ir politinė krizė Lietuvoje 1940 m. okupacijos išvakarėse, p. 32.

LIUTERONIŠKOS GIESMĖS KELIAI

Reformacijai 500

Prieš 500 metų Martynui Lutheriui paskelbus garsiąsias 98 tezes, prasidėjo krikščionišką pasaulį pakeitęs konfesinis ir kultūrinis judėjimas – Reformacija. Šiomet minime ir 470-ąsias pirmosios lietuviškos knygos – Martyno Mažvydo liuteroniškojo *Katekizmo* – leidybos metines.

Mažvydo ir kitų lietuviškos raštijos pradininkų darbai sulaukė didelio tyrėjų dėmesio, tačiau kultūrinis jų vaidmuo, platesnis muzikinės kultūros kontekstas, sietinas su liuteroniškųjų giesmių rengimu, aptariamas kur kas mažiau.

Lietuviškos raštijos ištakos slypi kur kas giliau, negu pradėta į lietuvių kalbą versti giesmes ir kitus raštus. Tai sietina su ankstyvaisiais liuteronybės dešimtmečiais, su XVI a. pradžioje Lutherio pradėta ir įgyvendinta bažnytine reforma, atvėrusia kelius

visuotiniam bendruomeniniam giedojimui liaudies šnekamosiomis kalbomis.

Naujojo tikėjimo apologetai rėmėsi pirmųjų krikščionybės tėvų mokymu. Vienas reikšmingesnių išlikusių pasakojimų, siekiantis viduriniuosius amžius, byloja apie jaunuolį, būsimą vyskupą ir šventąjį, kilusį iš nūnai dingusio Hipono (Šiaurės Afrika). 386 Viešpaties metais Augustinas Aurelijus (354–430), apsistojęs Milane, išgirdo savo kraštiečio Ponticijono įtaigų pasakojimą apie krikščionį Antaną, apie vienuolį Ambraziejų, gyvenusį netoliese vienuolyne, ir kitus vyrus, pasišventusius Kristui.

Jaunuolį tai sukrėtė. Apniktas niūrių minčių apie savo paties menkystę, nuodėmingą gyvenimą, piktųjų dvasių gundymus, išbėgo į sodelį ir kreipėsi į Viešpatį: „*Neatsimink mūsų padarytų neteisybių [...]. Kodėl*

ne dabar mano bjaurasties galas?“ Taip besielvartaudamas, netikėtai išgirdo vaikų giedamą, negirdėtą lotynišką giesmę, kuri kartojosi ir kartojosi: „*Tolle lege, tolle lege*“ (lot. imk ir skaityk, imk ir skaityk).

Sujaudintas giesmės, grįžo į kambarį ir paėmė pirmą į rankas pakliuvusią knygą. Tai buvo Šventasis Raštas ir atverstas laiškas Romiečiams (13; 13; 14). „*Tolle lege, tolle lege*“ jaunuolis suprato kaip Viešpaties jam siųstą žinią. Taip apie lemtingą savo gyvenimo valandą pasakojo šv. Augustinas Aurelijus.

387 m. vyskupas Ambraziejus pakrikštijo Augustiną ir netrukus jis tapo vienuoliu, vėliau vyskupu, filosofu, mąstytoju, parašė daugybę knygų, padarė didelę įtaką švietimo istorijai, laikomas vienu didžiausių ir katalikų, ir reformatų Bažnyčios mokytojų. Būsimojo šventojo gyvenimą dievop pakreipusi paslaptingoji giesmė „*Tolle lege, tolle lege*“,¹ nuvilnijo per krikščioniškuosius kraštus, kviesdama sekti Šventojo Rašto mokymu.

Prabėgus daugiau nei tūkstantmečiui, šv. Augustino mistinės giesmės „*Tolle lege*“ žodžiais Mažvydas *Kateizmo* pratarinėje kreipėsi į lietuvius: „*Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit*.“²

Lutheris, reformuodamas bažnytinę muziką, turėjo puikų pasirengimą, – vaikystėje giedojo bažnytiniuose choruose, grojo liutne ir fleita. *Frau Musica* mylėtojas siekė, kad giesmė lydėtų žmogų nuo gimimo iki mirties. Jaunystėje išmoktas lotyniškas katalikiškas giesmes vertė į vokiečių kalbą, transformavo jas į liuteroniškus himnus, kūrė liuteroniškas giesmes, skatino dvasininkus, kad mokytųsi ir mokytų parapijiečius naujų giesmių. Dažnai kartoją, kad muzika yra nuostabi Dievo dovana.

Vokietijoje labai greitai buvo parengti muzikos teorijos veikalai, kuriamos naujos giesmės, spausdinami giesmynai.

Pirmasis žinomas vokiškas giesmynas, sulaukęs keleto leidimų, buvo *Etich Cristlich Lieder*, išspausdintas 1524 m. ir pavadintas *Achtliederbuch*, nes jame buvo atspausdintos aštuonios giesmės.³ Keturias iš jų sukūrė Lutheris, tris Paulas Speratus (1484–1551) ir vieną Justus Jonas der Ältere (1493–1555).

Lutheriui parengti giesmyną padėjo minėtas Speratus, buvęs katalikų kunigas, ekskomunikuotas kaip ir Lutheris. Pasukęs į liuteronybę, kurį laiką drauge su Lutheriu dirbo Vitenberge, vėliau tapo Karaliaučiaus pilies pamokslininku. Su Speratusu susirašinėjo Stanislovas Rapolionis, Abraomas Kulvietis.⁴

Speratuso giesmės plito labai plačiai, o jis pats drauge su kunigaikščiu Albrechtu Brandenburgiečiu galėjo daryti įtaką lietuviško giesmyno rengimui, tačiau netikėtai mirus Rapolioniui ir Kulviečiui, sumanymą teko atidėti. Kunigaikštis šiam darbui tinkamų žmonių ėmė ieškoti Didžiojoje Lietuvoje.

Išskirtinis leidinys buvo 1530 m. Leipcige išleistas *Enchiridion*,⁵ kuriame dominavo Lutherio giesmės, buvo aprašyta giesmių istorija, vokiškų mišių tvarka, psalmių vieta apeigose, pateikta daug kitų svarbių nuorodų, sietinų su giedojimu. Tai buvo svarbu *Giesmių krikščioniškų* rengėjams, kurie apie tai rašė antroje (1570) giesmyno dalyje. Kodėl vokiški giesmynai buvo tokie svarbūs lietuviškos raštijos pradininkams?

Dar prieš giesmes verčiant į lietuvių kalbą, prieš pradedant rengti pirmąją lietuvišką knygą, iš Didžiosios Lietuvos kilę jaunuoliai, mokydamiesi Vitenbergo, Leipcigo, Sienos, kitose mokyklose, dalyvaudavo liuteroniškose pamaldose. Ne tik klausėsi giesmių, bet ir patys, kaip tikinčiųjų bendruomenės nariai, jas giedojo, savo rankose laikė vokiškus giesmynus, iš jų mokėsi. Suprasdami giesmių turinį, mokėdami jų melodijas, vertėjai, giesmių parengėjai kur kas lengviau, sklandžiau kūrė ankstyvosios lietuviškos bažnytinės lyrikos posmus. Lietuviškas žodis labai sklandžiai buvo paguldytas (Mažvydas) po natomis.

Senieji rankraščiai neišliko, todėl sunku numanyti, kaip savo parengtas giesmes užrašė Rapolionis, Kulvietis, kiti vertėjai. Ne be pagrindo Mažvydas prie kai kurių giesmių nurodė: „*pats notą netingėjau padėti*“.⁶ O kas padėjo kitas notas? Nežinia. Dar prieš Mažvydai imantis darbo, galėjo būti giesmių, kurios gyvavo nerašytinėje, žodinėje tradicijoje.

Liuteroniškos giesmės turėjo būti giedamos 1545 m. Vilniuje įsteigtoje, nors ir neilgai veikusioje, Abraomo

Kulviečio mokykloje, bet žinių apie ją išlikę labai nedaug. Katalikų hierarchams pasipriešinus šios mokyklos gyvavimui, ji buvo uždaryta, o jos steigėjai, siekdami išvengti persekiojimų, pasitraukė į Karaliaučių.

Kunigaikštis Albrechtas žmonių, kurie galėtų versiti giesmes į lietuvių kalbą, kaip minėta, ieškojo Didžiojoje Lietuvoje. Pirmosiose lietuviškose knygose *Katekizme* ir *Giesmėse krikščioniškose* (I d. 1566, II d. 1570 m.) nurodyta net 13 vertėjų, kurie kildinami iš Vilniaus apylinkių.⁷

Ar lietuviškų bendruomenių ganytojai lietuviai, lenkai, vokiečiai skrupulingai laikėsi giesmynuose pateiktų poetinių tekstų ir melodijų? Vargu. Neatitikimai galėjo būti labai dideli. Pats Lutheris yra nurodęs, kad skirtumai tarp užrašytų giesmių melodijų ir jų atlikimo esti tokie kaip tarp Šv. Rašto ir pamokslų.⁸

Šventajame Rašte – nekintamas, tvirtas Dievo žodis, o kunigo pamokslas – jo išminties, interpretacijos, iškalbos ir supratimo vaisius. Gal todėl kai kuriuose vokiškuose giesmynuose atsirado neatidžiai parengtų giesmių, kurių melodijos nesutampa su tekstais, arba atspausdintos tik natos, o literatūrinis tekstas pateiktas skyrium.

Mažvydui gyvam esant, buvo išspausdintos dvi jo parengtos knygelės: 1547 m. *Katekizmas*, apie kurį rašyta daug, ir 1549 m. *Giesmė S. Ambrasziejiaus, bey S. Augustina, kurę wadin: Te Deum laudamus*.⁹

Kodėl pastaroji Mažvydui buvo svarbi? Žvilgsnis krypta į Lutherį, kuris, dar būdamas augustionų vienuolis, susipažino su šv. Augustino mokymu, rėmėsi šio šventojo mokymu ir į naujųjų apeigų liturgiją įvedė senąją himną – Šv. Ambrasziejiaus ir Augustino giesmę, pradėtą vadinti pagal pirmuosius giesmės žodžius *Te Deum laudamus* (Tave, Viešpatie, šlovinam). Ilgai buvo tikima, kad giesmę Augustino krikšto iškilmėms sukūrė šv. Ambrasiejus ir Augustinas. Tik XIX a. pradėta abejoti giesmės autoryste.¹⁰ Manoma, kad himną sukūrė Rytinėje Serbijoje tarnavęs vyskupas Nicetas iš Remesianos (apie 335–393).

Te Deum laudamus – šlovinimo himnas, kurį Mažvydas parengė su natomis, o kitų tame pat lei-

dinyje esančių dviejų giesmių pateikti tik poetiniai tekstai. Lutheris giesmei pritaikė vokišką vertimą *Herr Gott, dich loben wir* ir šią giesmę prilygino itin svarbiai tikėjimo išpažinimo giesmei *Credo* kaip lotyniškosios giesmės parafrazę.

Te Deum laudamus giedojo visas krikščioniškasis pasaulis. Ji ilgai ir dažnai skambėjo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje paraliturginėse, valdovų karūnacijų, beatifikacijų, kanonizacijų iškilmėse, pasibaigus sinodams ir seimams, vienydama skirtingų konfesijų, skirtingų tautybių žmones.

Ilgainiui Mažijoje Lietuvoje, vadovaujantis bažnytiniais nuostatais, visuotinis giedojimas ir malda bei psalmės turėjo būti giedamos ne tik bažnyčiose, bet ir namuose. Per keletą šimtmečių daugelyje šalių ištisus liaudies dainų kodus pakeitė religinės giesmės.¹¹

Naujadarai suskambo ir Mažosios Lietuvos bendruomenėse. Tai liudija pirmasis žinomas lietuvių liaudies dainos „Ne visi medžiai artojams priduoti“ užrašymas, jos fragmentą į Ch. Regnetanaus albumą 1634 m. įrašė Bridžius Gedkantas.¹² Pasaulietinis dainos tekstas byloja apie sunkią Prūsijos lietuvių valstiečių padėtį, o jos melodija sudaryta iš kelių protestantiškojo choralo frazių – tai pasaulietinio teksto ir protestantiško choralo amalgama.¹³

Lutheris ypač didelį dėmesį skyrė švietimui, nurodydamas, kad naujojo tikėjimo tiesas reikia skleisti nuo jaunumės. Mokytojui, kunigui ar diakonui liepta mokyti giesmių jaunuolius, kurie vėliau jas perteiktų namiškiams, giedotų elgetaudami. „*Pagrindinis supažindinimas su liuteronų tikėjimo mokymu vis dėlto vyko per giesmių giedojimą*“.¹⁴

Kaip minėta, pradėdamas giedojimo reformą, Lutheris vertė giesmes iš lotynų į vokiečių kalbą. Vėliau, diegiant naują švietimo programą, vyko atvirkštinis procesas – vokiškas giesmes mokiniams pradėta versti į universalią lotynų kalbą.

Švietimo reikalai rūpėjo ir Mažvydui. 1560 m. kunigaikščiui Albrechtui jis rašė: „*Mano bažnyčia jau turi priėmusi tokį asmenį, kuris eina mokytojo pareigas: gieda bažnyčioje vokiškai ir lietuviškai*.“ Taip pat nurodė,

kad jam reikalingas diakonas, kuris sakytų pamokslus liaudžiai ir mokytų jaunimą lotynų kalbos.¹⁵

Mažvydas ir jo darbų tęsėjai siekė stiprinti lietuvišką mokyklą, priartindami ją prie europinio universalizmo. Jų parengtuose giesmynuose prie mokyklinių giesmių dažnai nurodyta, kad „dėl bernelių mažųjų“ arba žekelių notas padėjo. Prie vienintelės keturbalsės giesmės „Gyvenimą tas turės pašlovinimą“ pažymėta: „Bet deliai waiku wissus kieturis balsus netingiejau padėti.“¹⁶

Tai ypatinga giesmė, kurią Mažvydas išvertė iš lotynų kalbos gramatikos,¹⁷ išleistos 1546 m., nurodydamas lotyniškąją jos šaltinį. Šią giesmę vokiškų mokyklų mokiniai giedojo, mokydamiesi lotyniškos eilėdaros. *Giesmių krikščioniškų* rengėjai, rašydami apie mišių tvarką, ne kartą nurodė, kad žmonėms reikia giedoti lietuviškai, žekeliams – lotyniškai.¹⁸

Nėra aiškūs kai kurių giesmių melodijų šaltiniai. Lietuviškų raštų tyrėjai nurodo, kad Mažvydas, rengdamas pirmąją knygą, giesmių tekstus vertė iš tais pačiais 1547 m. išspausdintos lenkiškos Jano Seklucyano (apie 1510–1478) knygos *Dvasingos ir pamaldžios giesmės*.¹⁹ Tačiau kodėl Seklucyano ir Mažvydo giesmynuose nesutampa kai kurių giesmių melodijos, juolab kad abu giesmynus spausdino tas pats leidėjas? Be to, pirmuosiuose lietuviškuose Karaliaučiaus giesmynuose esama giesmių, kurių melodijos sutampa su vėliau Didžiojoje Lietuvoje spausdintų kalviniškų giesmynų melodijomis.

Rengiant garsiąją 1563 m. Brastos arba Radvilų Bibliją, kurios parengiamieji darbai tęsėsi šešerius metus, buvo parengtas ir pirmasis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje natų leidinys *Giesmės Dievo garbei*, išspausdintas 1558 m. Lietuvos Brastoje. Šiandien žinomi tik kai kurie defektuoti šios knygos lapai.²⁰

Leidiniui giesmes parengė ir sukūrė žymiausi to meto Abiejų Tautų Respublikos vokalinės muzikos kompozitoriai – Vaclovas Šamotūlietis ir Kiprijonas Bazilikas, tarnavę Mikalojaus Radvilos Juodojo dvare Vilniuje. Kunigaikštis Albrechtas domėjosi Baziliku, kuris yra nusiuntęs jam savo sukurtų giesmių, tik nežinia, ar jos buvo kur nors panaudotos.

Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nuo 1563 m. spausdintų *Katekizmų*, kurių didžiąją dalį sudarė maždaug šimto giesmių giesmynai, išlikę vos po vieną egzempliorių, jie saugomi Šveicarijos ir Švedijos bibliotekose. Šių knygų natų tekstai tikriausiai galėtų praplėsti mūsų žinias apie kultūrinius ryšius tarp Prūsijos ir Didžiosios Lietuvos, tačiau jie dar laukia tyrėjų dėmesio.

„Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit“ – Reformacijos pašaukta byloja pirmoji lietuviška knyga, o senosios giesmės ir šiandien įvairiomis kalbomis skamba maldos namuose. ■

¹ Giesmės šaltinis nežinomas.

² Martynas Mažvydas, *Katekizmas ir kiti raštai*, Vilnius: Baltos lankos, 1993.

³ *Etich Cristlich Lieder / Lobgesang und Psalm, [Achtliederbuch]* Wittenberg, 1524.

⁴ Stanislovas Rapolionis. Vilnius: Mokslo. 1986, p. 202–208 ir kt.

⁵ *Enchiridion geistlicher gesenge und Psalmen* [Leipzig] 1530. Gedruckt durch Michael Blum.

⁶ Martynas Mažvydas. *Katekizmas*, p. 86, 114, 409, 466.

⁷ Ingė Lukšaitė. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažonojoje Lietuvoje*. Vilnius: Baltos lankos. 1999, p. 138–139.

⁸ Robin A. Lever. *Luther's Liturgical music: principles and implications*. United States: William B. Erdmans. 2007, p. 102.

⁹ Martynas Mažvydas. *Katekizmas*, p. 131.

¹⁰ Wackernagel Ph. *Das Deutsche Kirchenlied von altesten Zeit bis zum Anfang des XVII Jahrhunderts*. Leipzig. 1862. Bd. 1, p. 24.

¹¹ Ingė Lukšaitė. *Reformacija*, p. 394–395.

¹² Lietuvos MA biblioteka, f. 15–303, Philpthea Christiani Otteri.

¹³ Jūratė Trilupaitienė. Apie pirmąjį lietuvių liaudies dainos užrašymą. *Muzika*. 1986, nr. 6.

¹⁴ Ingė Lukšaitė. *Reformacija*, p. 394.

¹⁵ Martynas Mažvydas. *Katekizmas*, p. 466–469.

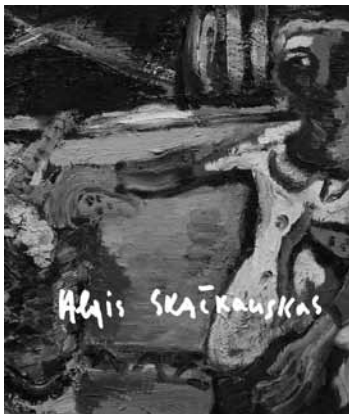
¹⁶ Ten pat, p. 538–545.

¹⁷ Joh. Spangenberg. *Gramaticae latinae parles*, 1546.

¹⁸ Martynas Mažvydas. *Katekizmas*, p. 538–545.

¹⁹ Jan Zaremba. *Pieśni duchowne / a nabożne (...)* w Krolewcu Pruskym, M.D. XLVII.

²⁰ Jan Zaremba. *Pieśni Chwał Boskich*, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne. 1989.

Viktoras LIUTKUS

ALGIO SKAČKAUSKO VAIZDŲ „TERITORIJOS“

Kai prieš keliolika metų užėjau į „Vartų“ galeriją apžiūrėti Algio Skačkausko tapybos, sutikau parodoje ir patį autorių. Įsikalbėjome, buvome pažįstami, abu iš grupės „24“. Paklausiau, kodėl savo signatūrą paveiksluose sutrumpino iki „SKA“? Juokais atsakė: „*Sportivnyj klub armii*“ („armijos sporto klubas“, rusiškai). Netrūko jo kūryboje ir kitokių signatūrų, pasirašydavo savo darbus įvairiai – ir visa pavarde, ir trumpiniais „SK“, „S.A“, „A.SK“, ir „Skačka“, ir į priešingą pusę apsuktomis „SKA“ raidėmis. Mėgo intrigą ne tik paveiksluose.

Šiandien apie Algį tenka kalbėti jau būtuojų laiku. Ant stalo – Dailininkų sąjungos leidyklos *artseria* išleista knyga „*Algis Skačkauskas. Tapyba. 1955–2009*“. Storas (360 psl.), solidus albumas, pagal formatą ir svorį pretenduojantis į pastaraisiais metais pasirodžiusių leidinių apie lietuvių dailininkų kūrybą pirmąjį penketuką (knygos dailininkė Ramunė Januševičiūtė). Skačkausko kūrybos palikimas didžiulis, todėl piešinių, akvarelių knyga dar laukia eilės, o jo poezijos knygelę jau turime.¹ Galbūt simptomiška, kad ji pasirodė anksčiau negu tapybos knyga. Nuo Skačkausko – tapytojo poeto – įvaizdžio nepabėgsi.

Kai dar negalvoji nei apie autoriaus gyvenimo faktus, kūrybos motyvus, temas, sutiktus žmones, skaitytus Biblijos tekstus, kaimo gyvenimą, pirmas išpūdis toks, kad albume atsiveria kelias – tapytojas su lazda rankoje, baltu kepeliusu ant galvos ir krepšiu per petį keliauja po Lietuvos mitus ir istoriją, susidurdamas su gyvenimu ir mirtimi. Knyga primena spalvotus Skačkausko gyvenimo dienų eilėraščius, skambančius muzikuojan-

čių personažų ritmais, vešint riebių potėpių žolynams. Tapybos alchemija tiršta, klampi, trykštanti ant kasdienybės rūbo, nutapytas pasaulis pritvinkęs sopulio, gyvybės ir mirties krešulių. *Skačka* niekada nemokėjo būti abejingas, nejaučiantis gyvenimo druskos, nusisukęs nuo žmogaus prakaito, kančios, nuodėmės ar atgailos. Pavartęs albumą, net nepažindamas autoriaus, gali pasakyti: nebuvo ramiai gyvenimą stebinčio Skačkausko, buvo nesumeluotų jausenų tapytojas Skačkauskas.

Sunku tokį temperamentingą dailininką aprašyti, struktūruoti daugiašakę jo kūrybą, surasti vidinius ją vienijančius saitus, atskleisti svarbiausias puses. Kad nenuskęstum toje vaizdų gausos klampynėje, reikia rasti atraminius įžvalgų polių, ant kurių iškiltų tapybos rūmas. Sudarant ir leidžiant tokias kapitalines kūrybos knygas kaip „*Algis Skačkauskas*“, su kukliais įvadiniais tekstukais neišsiseksi. Pirmiausia žiūriu į knygos turinį, kaip struktūruojama Skačkausko kūrybos „kelionė“ laike ir erdvėje, koks raktas siūlomas skaitytojui / žiūrovui, klaidžiojančiam po reprodukuotų vaizdų tunelius? Knyga pradedama specialiai sukurta vizualizuota dailininko kūrybos schema. Sunku spręsti, kiek ji padėjo knygos sudarytojui ir teksto autoriui Kęstučiui Šapokai, kiek ji pagelbės dailininko tapybos gerbėjams. Knyga padalijama į „horizonto“, „erdvės“, „gyvenimo“, „likimo“ ir „veidų“ teritorijas, kuriose sutelpa dar po kelis potemių blokus, atliepiančius vaizduojamų situacijų ir motyvų prigimtį. Kūrybai aprėpti tokio kiekio „instrumentų“, regis, pakanka. Svarbu, kaip jie veikia. Padalijimai tikrai reikalingi. Pirmiausia, tai atokvėpio pauzės

skaitytojui, juk negalima be sustojimo ir naujos išvalgos žygiuoti per visus 360 puslapių. Kiekvienos vaizdų „teritorijos“ tekstinis pristatymas yra svarbus, apibendrinantis, apibrėžia pagrindinę vaizdų mintį, įvardija sudarytojo interpretacijų kryptį, leidžia geriau orientuotis kūrybos plotuose. Radau čia ir keletą taiklių sudarytojo išvalgų. Antai „Horizonto“ dalyje Šapoka, sugretinęs trijų paveikslų („Sutemos“, 1982; „Gaisras slėnyje“, 2001; „Stirna prie kapo“, 2009) vaizdus, metaforiškai nusakė visos dailininko „kelionės“ trajektoriją, gyvenimo ir kūrybos pradžios / pabaigos semantiką. O skyriuje „Likimas“ susitinkama su mitiniais paveikslų herojais, atrodo, kad su jais kasdien gyventa, kalbėtasi, jie yra tarsi „tarpininkai“, jungiamoji grandis tarp kasdienybės ir transcendentijos. Žinoma, bet koks klasifikavimas yra sąlyginis, taip paprastai į „stalčiukus“ meno kūriniai nesukrinta. Kūryboje (Skačkausko irgi) viskas susipynę, atsikartoja, persimaino, atsišakoja. „Erdvė“ skleidžiasi ir ten, kur matomas horizontas, ir ten, kur vyksta kelionė, tarpsta gyvenimas, nusidriekia peizažas... Ir atvirkščiai.

Atskirai reikėtų paminėti knygos atvertimuose ir prieduose panaudotas archyvinės tiek Skačkausko šeimos, tiek fotografų Arūno Baltėno, Romo Jurgaičio, Vyto Karaciejaus, Antano Lukšėno, Kęstučio Stoškaus nuotraukas. Tai skaidrūs, autentiški laiko dokumentai, liudijantys dailininko kasdienybę, kūrybos aplinką, jo nuotaikas. Antai stovi Skačkauskas, kaip koks Matisse'as, tarp savo paveikslų, paskendęs mintyse ir vienumoje, laukia, kada su juo pasilabins į studiją atėjęs mitinis personažas (p. 316). Tokie foto-vaizdai atveria trapią gyvenimo pilnatvę.

Sunkiau buvo įveikti įvadinį Šapokos tekstą „Algio Skačkausko kūrybos visata“. Įklimpau tarp pasiūlytų analizės atramos taškų – socioistorinio ir kvazifilosofinio (p. 6), plėtojamų „mito“, „egzistencijos“, „mitologinio egzistencializmo“ temų, biblijinių (krikščioniškųjų) motyvų. Neįveikiau pateiktos mokslinės intencijos paaiškinti Skačkausko tapybos reiškinį. Sudarytojas atsi-

Algis Skačkauskas dirbtuvėje

spiria nuo Alfonso Andrieuškevičiaus 1988 m. surengtos parodos „Mitas dabarties tapyboje“, nusikeldamas į laikus, kai lietuvių tapyboje tik pradėta ieškoti tipologinių skerspjuvių, būdingų vaizdų ir jų turinio (filosofinių) sandų, analizuoti mito tapybos pavyzdžius. Kategorijos „mitas“, „mitologija“ tokios universalios, kad jomis galima užkloti kone visą Skačkausko kūrybą. Tapę gyvenimą kaip mitą, erdvėlaikio duotybę, priešybių (gyvenimo ir mirties, pasaulietiško ir sakralumo, dienos ir nakties, komizmo ir tragizmo) scenovaizdį. Tapybos posūkį mitologijos link Šapoka vertina pagarbiai – apie minėtą reikšmingą parodą rašo taip, lyg ji būtų įvykusi vakar, o jos konceptas būtų paveikus iki šiol. Lygiai taip pat galima SKA laikyti ir egzistenciniu tapytoju, sudarytojas tą daug kur pagrįstai apibūdina, išvelgdamas jungtis tarp mito ir egzistencijos. Šioje vietoje man vis kildavo minčių apie Algio poeziją, joje sukurtą egzistencinę „žodžio erdvę“, be kurios, esu tikras, negalėjo atsirasti ir pačios tapybos erdvė su daiktais, veidais, duobkasiais, ožkele, Dovydu ir Salomėja, muzikantais, leliją bučiuojančia moterimi... Žiūriu į Skačkausko paveikslus, ir jie man yra poezija.

Galima, tą ir daro tekstų autorius (p. 9–10), tapytojo kasdienybės istoriją poeziją palyginti su Marco Cha-

Algis SKAČKAUSKAS. *Sutemos*. 1982

gallo vizijomis, primenančiomis perkurtas tapybines žydų gyvenimo poetas. Panašus ir Skačkausko noras užkrėsti žiūrovus keistu realybės ir vizijų mišiniu. Tiesa, lietuvių melancholija vis dėlto pasireiškia nervingesne ir tirštesne potėpio galia. Skačkausko vaizdiniai man primena ir Antano Martinaičio mitišką tapybą, keistumo užbūrimus paveiksluose, mėnulio šviesulius mįslingų sodų plotuose. Lietuvių tapytojai-poetai (ar poetai-tapytojai), tapydami miškus ir sodus visada apgaubdavo juos poetine skaudulio, „ribos“, baigties, laikinumo nuotaika... Iš kur toji „tiršta gamtos jausena“? Iš etninių vaizdų tradicijos, iš gamtos matymo. Jonas Veisbartas, tarpukariu aptardamas Vlodo Eidukevičiaus kūrinius, neatsitiktinai rašė, kad tai „*apsto tapyba*“, prisodrinta šviesos, potėpių, dažų virpesio.

Knyga apie Skačkauską pavyko, ji gerai struktūruota, atverianti ne vien tapytojo kūrybos slėpinius, bet ir skatinanti pasižvalgyti po tapybos istoriją, ieškant įvairių palyginimų. Kūrinių katalogas padės susigaudyti, į kokias kolekcijas jo kūriniai yra patekę, kas jų saugotojai. Dailininko kūrybos palikimas didžiulis, bet jis jau nebedidės. Ar sulauksime puikių Skačkausko akvarelių, piešinių albumo? Tikėkimės, nors vilčių nedaug.

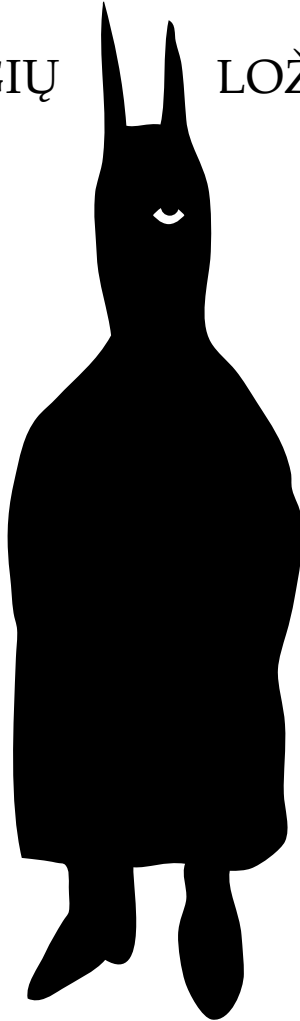
Paaškinsiu, kodėl. Lietuvos kultūros taryba ir privatūs rėmėjai, vieną kartą kūrybos albumui suteikę finansinę paramą, kitą leidinį apie tą patį kūrėją vertina ne iš kokybinių, o iš pragmatinių pozicijų – „tam jau davėme“, „dar viena knyga“, „kodėl vis jam?“ ir pan. (nors yra keletas išimčių). Tai klaidingas požiūris, jo laikydamiesi neturėtume tiek daug gerų, įdomių leidinių apie moderniosios dailės klasikus. Yra dar vienas simptomas. Kuo daugiau pasirodo dailininkų, o ypač fotomenininkų, kūrybos personalinių albumų, tuo labiau stiprėja įspūdis, kad atsiranda perteklinė suvienodėjusių leidinių masė. Monografinio pobūdžio meno leidiniai nuo įvado, albuminės dalies iki priedų ar pavardžių rodyklės, regis, yra

pakliuvę į struktūrinės monotonijos voratinklį. Knygų rengėjams reikėtų gerokai atšviežinti savo sumanymus, siūlant įvairesnį kūrybos pateikimą, naujas kritines (tekstų) išvalgas, tarpsritines kūrybos atvertis (pavyzdžiui, „Skačkausko tapyba ir poezija“ vienoje studijoje), sutelkiant kelių meno kritikų pastangas. O svarbiausia, kad skaitytojas galėtų geru tempu ir su dideliu ūpu dailės leidinį skaityti, daug ką palygindamas, sužinodamas, atrasdamas. Vienas geresnių pavyzdžių šiuo atveju galėtų būti 2015 m. išleista knyga apie tapytoją Vincą Kisarauską „Pasvirimas į ateitį“ (sud. Erika Grigoravičienė, Aistė Kisarauskaitė, leidykla *Inter Se*), įsimintina, vykusiai sustyguota yra Giedrės Jankevičiūtės monografija apie grafiką Telesforą Kulakauską (Vilniaus grafikos meno centras, 2016). Kita vertus, kūrėjai (gyvi, o juo labiau mirę) čia niekuo dėti, knygos apie juos parašomos, susiklosčius palankiai situacijai. Manau, albumas apie Algio Skačkausko tapybą tokią situaciją sukurs, skatindamas tęsti pradėtą darbą. SKA to vertas. ■

¹ Algis Skačkauskas. Eilėraščiai, rašyti anatomijos pamokoje. Sudarė Pranas Morkus. Vilnius: *Baltos lankos*. 2011.

Lietuvos šalies žmonių padavimai CLI

OŽIARAGIŲ LOŽĖ

Senovėje, kai fiziologija buvo dar visiškai tamsus miškas, vyravo įsitikinimas, kad liga – tai humoralinė patologija. Taip atsitinka, kai keturi žmogaus kūno skysčiai (*humores*), t. y. kraujas (*sanguis* – iš čia sangviniškai), tulžis (*chole* – iš čia cholerikai), gleivės (*phlegma* – iš čia flegmatikai) ir juodoji tulžis (*melaina chole* – iš čia melancholikai) susimaišo tarpusavyje iškreiptai neteisingomis proporcijomis (*temperamentas* paraidžiui reiškia „teisingas kūno skysčių mišinys“).

Juodoji tulžis išvertė iš posto net prezidentą, tiesa, ne Lietuvos, o *Lietuvos ryto* krepšių ir kamuolių, bet yra ir kita, šiuolaikiškesnė to išvirtimo versija: Gedvydas (*vai nau*) tiesiog akiai patikėjo klastingais lobisto sąmokslininko Rogerio Stone'o žodžiais: „Blogiau už tai, kad pagarsėsi iš blogosios pusės, gali būti tik tai, kad visai neišgarsėsi.“

Klastūnas Rogeris, ant Baltųjų rūmų slenksčio pastatęs patį Donaldą, yra prikrišęs nagus prie bene visų didžiausių politinių JAV skandalų per pastarąjį pusimtį metų! Jo įkurtą firmą *Black, Manafort, and Stone* žiniasklaida mikliai praminė „kankintojų ložė“, nes šie trys apsukrūs vyrukai švariai išplovė mundurą ne vienam pasaulio diktatoriui. Kitas Stone'as, bet jau Olive-

ris, pavydėdamas Rogeriui pasaulinės šlovės, realizavo klastingai ambicingą (ar atvirksčiai) kino projektą „Interviu su Putinu“, ir 4 valandas be paliovos dulkina samoduro kilimus, kostiumus, blizgina batus. Pasak Senekos, skersai išilgai išmatavo savo herojų drauge su jo pjedestalu ir, nors įtariama, kad vyravo *argumentum ad crumenam* (argumentai, pagrįsti įrodančiojo pinigine), Putinas Raudonasai poetinio epo ir chorinės lyrikos forma vis tiek iškeltas iki padebesių.

Iš istorinės perspektyvos įrodyta – kieno galia, to ir valia. Antai imperatorius Dioklecianas, iš pradžių tarnavęs kariuomenėje eiliniu, netrukus tapo imperatoriumi (aliuzija, kaip mitrus saugumiečių „kancaras“ tapo griausmavaldis caras), tada iškart vietoj principato įvedė dominatą. O toks Domicianas nesigėdydamas piktnaudžiavo valdžia. *Abusus non tollit usum*, t. y. piktnaudžiavimas kuo nors nereiškia, kad negalima tuo naudotis, – senovės išmintimi pasirėmė Kremliaus šeimininkas, pasigyręs, kad piktnaudžiauja kasdien, nes jis yra ne moteris, todėl jam blogų dienų nebūna. Nors nėra žinoma, ar Putinas Raudonasai turi vaikų, bet filme įrodyta, kad turi anūką, kurie jam netgi patinka.

Oliveris, 20 valandų praleidęs su Vladimiru, pasiliejo kaip smala, ištirpo kaip vaškas – tai dokumentinis įrodymas, kaip lengvai Kremliaus samodūras skaldo (tirpdo) net kietus amerikietiškus akmenis (Stone). Tik tas nebijo pinklių, kuris pats įgudęs jas regzti, vadovaudamasis principu viskas leistina, kas man naudinga, – dalijosi išmintimi amžinasis pirmasėdys. Bet, kaip sakoma, ir Apolonas ne visada laiko įtempęs lanką, o tragedija, kaip žinome, – tai žanras, kilęs būtent iš ditirambo... Kuo panegirika karštesnė ir masiškesnė, tuo tragedija artimesnė... Bet kol kas asmeninis Stone'o ditirambas pergalingai keliauja per ekranus.

Vienas kino(putino)manas, po smegenų plovimo seanso atėjęs į mano būrimo saloną *Dura necessità*, netvėrė džiaugsmu, kad pagaliau susiprato ir lietuviai, filmą „Šventasis“ apdovanoję bent 6 Sidabrinėmis gervėmis, atseit akmeninis Oliveris vertas ir visų 12, ar kiek ten jų teikiama. Pakrikusios psichikos pacientui išaiškinau, kad čia visai ne tas šventasis, ne tas režisierius, ne ta šalis ir ne tos gervės, todėl šis plūsdamasis išlėkė ieškoti teisybės į Kultūros ministeriją.

Kitas klientas buvo užėjęs pasitarti, ar neklysta Viktoras U., ragindamas mokytis iš ligų ir priešų. Ką man daryti, – ašarodamas teiravosi, – jeigu esu sveikas kaip ridikas, o visi mano priešai piktybiškai nesveiki? (Pamišėliams būdinga manyti, kad beprotnamis pastatytas ne jiems...) Pasiūliau, kad šis sveikuolis hormoninius savo virpesius nedelsdamas sinchronizuotų su planetos dažniais, kaip tą sėkmingai daro buvęs suvirintojas, buvęs politikas, plačiai pagarsėjęs juodosios buhalterijos išbalinimu ir platoniskais ryšiais su sponsoretėmis, kurios savo sponsoriui virė sriubą ir valė langus, o dabar plačiai žinomas chiromantas (*ловкость рук и никакого мошенничества!*), garsėjantis nederamai atkakliu merės Živilės Pinskuvienės persekiojimu (politiniu kirkinimu).

Priėmiau ir beviltiškai nusiminusį premjero patarėją, pritrūkusį patarimų, kaip sutvirtinti savo šefo reitingą, smunkantį tarsi koks Gedimino kalnas.

Bet juk tai labai paprasta! – nuraminau ir liepia priminti Ministrui Pirmininkui nesenstančius Sve-tonijaus žodžius, kad geras piemuo avis kerpa, o ne kailį lupa. Priminiau: *Quod cito fit, cito perit* – kas greitai atsiranda, greitai ir prapuola, be to, pasak Apulėjaus, ne iš kiekvieno rąsto ištašomas Merkurijus. Reikėtų mąstyti plačiau, prisimenant sofistų pamokas, ugdančias gebėjimus silpną žodį, menką įrodymą paversti stipriu, neabejotinu. Antai jie sakydavo: „Ko nesi pametęs, tą dar turi. Nesi pametęs ragų. Vadinasi, turi ragus.“

Pažėriau ir daugiau kontroversiškų istorinių pavyzdžių. Štai imperatorius Augustas aktorių Piladą ištremė vien už tai, kad šis dūrė pirštu į žiūrovus, nušvilpusius spektaklį. Kaip šis romėnas pasielgtų su sociologu Gaidžiu, kuris dūrė pirštu elektorato dalies, nušvilpusios premjero spektaklį, pusėn ir apgrai-bomis įžūliai nubraižė tendencingą reitingą, nesunku numanyti. Sofistai ir dar gudriau mokė: „Vienas kretietis sako, kad visi kretiečiai meluoja.“ Taigi, jei visi kretiečiai sakys, kad meluoja tas vienas, vadinasi, būtent jis sako tiesą, nes melu jį kaltina melagiai...

Summa summarum, nereikėtų be gyvo reikalo lieti juodosios tulžies. Juk, pasak Publilijaus, gerai miega (valgo, valdo) tas, kuris nejaučia, kad miega (valgo, valdo) prastai.

Todėl daviau ypač vertingą patarimą, kad prem-jeras kuo greičiau išbandytų naujausią mados klyksmą, sklindantį iš anapus Atlanto, – tai joga su nykštukinėmis Nigerijos ožkomis. Viena amerikietė, praktikuojanti šiuos gimnastikos pratimus, pasidžiaugė: „Negalvoju apie Vašingtono administraciją visą valandą!“

Ministras Pirmininkas, atlikdamas ožkų jogą, viena vertus, irgi beregint pamirštų nesutarimus su Seimu ir pačiu Ramūnu, antra vertus, akivaizdžiai pademonstruotų, kad nenusisuka nuo valstiečiams brangių vertybių... ■

Tiesiai iš akmeninės „kankintojų ložės“
Krescencija ŠURKUTĖ

KULTŪROS BARAI

2017. 6 (630)

DOMAINS OF CULTURE

THE MONTHLY JOURNAL OF CULTURE AND ART

editor-in-chief Laima KANOPKIENĖ

editorial address:

Latako st. 3. 01125 Vilnius, Lithuania

E-mail: info@kulturosbarai.lt

SUMMARIES

Ramūnas TRIMAKAS. *Albion, Drowned*. Among the rubble into which the Western world is rapidly turning, people are still trying to find a few points of attachment in their attempts to stop the fall of the civilization and the systematic devolution of culture and society as such. In his book *How to Debate the Left on Islam*, Paul Nielsen writes about the constant fear in the West of being classified as racist, islamophobic, or fanatic. Indoctrinated into political correctness, Westerners no longer know basic things about their past or even more recent developments. Political correctness, which Nielsen labels as a religion, has rewritten or even erased the histories of entire countries and regions; history is being falsified and lied about. The author of this essay argues that civilization is a contract, a pact between the living, the dead, and the to-be-born. Too many Westerners have forgotten their responsibility of sustaining their civilization and protecting their cultural heritage to ensure a safe and dignified life for their children and grandchildren (page 2).

Vytautas VYŠNIAUSKAS. *Postmodernism Is Over: It Is Time We Overcame the Immunity to Criticism*. Postmodernism freed itself from the obligation to listen to critics. Its acquired immunity to criticism could be said to be multiple because any understanding of what postmodernism means as a whole, as a way of thinking, or as a way of being, has its own immunity, which allows for considering any criticism to be a manifestation of the type of postmodernism which is being criticized. Our postmodernist epoch is coming to an end; however, there is still some risk that the infection which tempts us to disregard criticism will continue to affect us – the process of healing can take a long time, and some local manifestations may never disappear (page 11).

Virgilijus ČEPAITIS. *Speculations of a Non-Historian about History (2)*. The world has changed profoundly since the Union of Lublin was signed in 1569. Lithuania is no longer threatened by either Polonisation or Russification. What is awaiting the world several centuries from now? However much we like referring to the Grand Duchy of Lithuania as an empire, we, thanks God, have not created a Lithuanian word to name a state which has enslaved others (page 14).

Eglė KIRILAUSKAITĖ. *Poems* (page 16).

Stasys EIDRIGEVIČIUS. *In the Jungle of the Venice Art Biennale*. An essay by the artist (page 18).

Redas DIRŽYS. *Rudiment of Protest? About two exhibitions in the region*. What is to organize the exhibition outside of the political and cultural center and how it relates to the colonialist mentality? What are the features of Bourgeois formations in the structures of visual representation and what is the role of such mind control elements as dualist mechanism of chronotope, institutionalized repetition, contextualization, discursive analysis and ethnography? (page 22).

Virginijus KINČINAITIS. *Chromophobia as an Artistic Principle*. The essay was inspired by the exhibition *Colours in Lithuanian Photography* at the Museum of Photography in Šiauliai. Its curator, the head of Vitas Luckus's Centre of Photography Ieva Meilutė-Svinkūnienė, invites to a discussion about the relationship between black-and-white and colour photography as well as the meaning and relevance of colour in photography today (page 30).

A Creative Person Lives in a Constant State of Uncertainty. Rūta GAIDAMAVIČIŪTĖ interviews composer Raminta ŠERKŠNYTĖ about her opera *Five Miracles of Mary* (page 33).

Herkus KUNČIUS. *Modernism and the Demons. The Theft of the Crown of the Grand Ruler*. An excerpt from the novel (page 37).

Simonas NORBUTAS. *Longing for Innocence in Painting*. A review of Kuni-gunda Dineikaitė's exhibition *Nostalgia for the Picture* in the art gallery Pamėnkalnis (page 47).

Jūratė STAUSKAITĖ. *The Paradise of Small Things*. Thoughts on Elvyra Katalina Kriaučiūnaitė's exhibition "About Everything and About Nothing" (page 49).

Jūratė STAUSKAITĖ. *The Other Side (Not of the Coin)*. An introduction to Dalia Juodakytė, an artist persistently searching for her direction (page 50).

The theater is not life. Elvina BAUŽAITĖ interviews an actress Inesa PALIULYTĖ (page 52).

Kęstutis ŠAPOKA. *The Rhetoric of the Unconscious Mind?* A review of *Genesis*, Marija Mendelė-Leliugienė's exhibition of neuroart painting in the art gallery Arka (page 56).

Algimantas GRAŽULIS. *Awaiting the Centennial Anniversary of Lithuania's Statehood*. The centennial anniversary of the restoration of Lithuania's statehood sets major tasks and goals for those in charge of the celebratory program and predetermines its content and focus on national and cultural legacy. First of all, we should pay closer attention to the cultural heritage of the period in question, examine the state it is in today and address potential issues related to its preservation and protection (page 59).

Astrida PETRAITYTĖ. *On the Anniversary of a Great French Lithuanian Poet: My Oscar Milosz*. An essay about Oscar Milosz, who represented Lithuania's interests and passionately defended its cause in France and in the European political arena (page 64).

Virgilijus ČEPAITIS. *The War. The Supreme Council during the Period of 1990-06-30 and 1991-01-13*. An excerpt from the book about the activities of the Lithuanian Supreme Council. The author acknowledges that he could not participate in all the events of the period discussed in the book and thus had to rely on other authors and historians as well as on newspapers of the time and transcripts from the Supreme Council sessions in order to construct an exhaustive picture of its activities during this important period (page 69).

Vytautas JOKUBAUSKAS. *The Second Occupation of Lithuania*. History is said to repeat itself, "the first time as tragedy, the second time as farce." Observing the festivities of February 16, March 11, and July 6, anyone who is not particularly interested in the history of Lithuania may wonder why there are three dates devoted to celebrate the country's statehood. If we fall for the mysticism behind the number three or the common wisdom which tells us that the third time's a charm, we could conclude that, on March 11, 1990, Lithuania's independence was restored ineradicably as it was the third time we announced our statehood. But should we lose our independence again, like we did in 1795 and in 1940, this would also happen for the third time. Twice has Lithuania, like Fenix, risen from the ashes of occupation. Would we be able to succeed a third time? (page 79).

Jūratė TRILUPAITIENĖ. *The Routes of a Lutheran Hymn*. On the anniversary of the Reformation (page 86).

Viktoras LIUTKUS. *The "Territories" of Images*. A review of the art book *Algis Skačkauskas* (page 90).

Krescencija ŠURKUTĖ. *Cápricórn's Lodge*. Ironical essay on Lithuania's cultural and political life (page 93).

**Some Kultūros barai articles
and translations in eurozine
(www.eurozine.com):**

SRTR fondas *Kultūros barų*
projektams 2017 m. skyrė
60 000 eurų finansinę paramą

SRTR fondas remia rubrikas: Problemos ir idėjos,
Kūryba ir kūrėjai (iš dalies), Laikai ir žmonės

Adam ZAGAJEWSKI

A defence of ardour (De) (En) (No) (Lt)

In honour of Adam Zagajewski receiving the Jean Améry Prize for European essay writing, we publish Zagajewski's defence of ardour. That is, true ardour, which doesn't divide but unifies; and leads neither to fanaticism nor to fundamentalism.

Ana HOFMAN, Almantas SAMALAVIČIUS

Neoliberalism and higher education in Central Europe (En) (Lt)

A conversation with ethnomusicologist Ana Hofman
Recent cuts in higher education spending fuels the commodification of knowledge, the precarization of academic work, and de-solidarization within the scientific community. Slovenian ethnomusicologist Ana Hofman in conversation with the Lithuanian journal Kultūros barai.

Henry GIROUX, Almantas SAMALAVIČIUS

Higher education and neoliberal temptation (En) (Lt)

A conversation with Henry Giroux
If the university is to survive, faculty are going to have to rethink their roles as public intellectuals, connect their scholarship to broader social issues and learn how to write for and speak to a broader public. Of this much, the cultural critic Henry Giroux is convinced.

Tomas KAVALIUSKAS, Ullrich KOCKEL

An enlightened localism (En) (Lt)

In a wide-ranging discussion of European identity and regional separatism, scholar of European ethnology Ullrich Kockel considers how competing memories need not lead to conflict but can be turned into a creative force through cultural engagement based on mutual respect.

Sofi OKSANEN

A lion in a cage (En) (Lt)

On the Finlandization of Europe
In the aftermath of World War II, Finland pursued a policy of remaining on good terms with the Soviet Union with a view to safeguarding Finnish sovereignty. This strategy became known as „Finlandization“. A strategy that now haunts Europe, writes Sofi Oksanen, as Russia continues to focus on expanding its sphere of influence.

Bronislovas KUZMICKAS

From a distance (En) (Lt)

Postmodern identity in an increasingly postmodern reality
Why is it that, 25 years after independence, the attachment that Lithuanian citizens once felt to their country has weakened considerably? Because postmodernist self-consciousness prefers regional identity to state identity? Bronislovas Kuzmickas reports.

Antanas ŠILEIKA

Long ago and far away: Big stories from small countries (En) (Lt)

Baltic stories in a global context
What's different about a place is what's interesting, writes Canadian novelist Antanas Sileika. A proposition that raises all manner of difficulties, as well as presenting unique opportunities, when writing fiction based on Baltic history aimed at a North American audience.

Giedrius SUBACIUS

The death of a language (En) (Lt)

It is often said that every two weeks a language dies. But the statement belies a complex reality, in which languages are transformed, replaced or simply vanish along with their users. Giedrius Subacius on the fate of the Lithuanian language, among others.

www.eurozine.com

Svarbiausi straipsniai apie Europos kultūrą ir politiką

Eurozine yra internetinis žurnalas, skelbiantis esė, straipsnius ir interviu svarbiausiomis mūsų laikų temomis.

Europos kultūros žurnalai pasiekiami pirštų galiukais

Eurozine yra svarbiausių Europos kultūros žurnalų tinklas. Jis jungia ir remia daugiau nei 100 žurnalų – savo partnerių bei asocijuotų leidinių ir institucijų iš visos Europos.

Nauja transnacionalinė viešojo erdvė

Skelbdamas geriausius žurnalų – partnerių straipsnius įvairiomis kalbomis, Eurozine atveria naują viešąją erdvę transnacionaliam bendravimui ir diskusijoms.

Geriausi straipsniai iš visos Europos

eurozine

Spaudė akcinė bendrovė *Spauda*, www.spauda.com

Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius

Tiražas 2500 egz.

Kaina – 1,45 Eur

Dusetų dailės galerijos stendas meno mugėje ArtVilnius'17, pelnęs žiūrovų apdovanojimą

Kaina – 1,45 Eur
KULTŪROS BARAI 2017. Nr. 6 (630), (1–96)
Indeksas 5031

